

Södertörns högskola | Institutionen för genus, kultur och historia
Magisteruppsats 22,5 hp | Litteraturvetenskap | Vårterminen 2012

DET UTSKRIVNA BARNET

En studie av relationen till barnet som konstruktion i Mare
Kandres tidiga författarskap (1984-1991)

Av: Ylva Gripfelt
Handledare: Claudia Lindén

Abstract

This MA thesis analyzes how the protagonists and the narrative structure relates to “the Child” as a linguistic/cultural construction in Mare Kandre’s early authorship (1984-1991). A thematic of children portraits defines this period of Kandre’s writing, which consists of the following works: *In a Different Country* (1984), *The Annunciation* (1986), *Bübin’s Kid* (1987), *The Burning Tree* (1988) and *Aliide, Aliide* (1991).

Linguistic components, such as the word “child”, the name “Kid” and a reconstruction of the concept of childhood, holds an actuate position in these narratives when they first appear in direct relation to the protagonists. This suggests how generally accepted categories and concepts consciously are at work in Kandre’s writings. Consequently, a category such as “child” can not unproblematically serve as a definition of any of the protagonists, irrespective of their presumptive age. Combining philosopher Judith Butler’s theory of name-calling with theories in the field of Childhood Studies as presented by Susan Honeyman, “the Child” in Kandre’s works is explored through the hypothesis of its function as a name.

Close readings reveal how the protagonists, in the encounter with an explicitly cultural or narrative context, are constituted as subjects through the linguistic category “child”. The protagonists can be considered *both* as subordinated by the conventionally manifested notion of life development as a linear, measurable progress *and* as introduced to the means which make possible a critical response to that same notion. Since the main protagonists strongly refuse to be defined by the conventions supporting “the Child” as a category, a dialogue is created which gives the narrative its force. That dialogue corresponds to different aspects of the concept of childhood, which place “the Child” as a construction at the heart of Kandre’s narrative composition.

Keywords: Mare Kandre, The Child, childhood, discourse analysis, cultural construction, life development, Judith Butler, name-calling, hate speech, interpellation, subject

Populärvetenskaplig presentation

Först föds man, sedan är man barn. En dag är man vuxen; antingen kvinna eller man. Tillsist blir man gammal och slutligen är man död.

Det är inget märkvärdigt kan man tycka. De allra flesta är överens om att det "bara är så". Men man kan fråga sig: hur går det egentligen till? Hur kan man exempelvis vara säker på att man är "vuxen" och inte snarare "gammal"? När inser man att det har skett en förändring och att man inte längre kan kalla sig det ena eller det andra? Sitter övertygelsen om att jag är en man i mitt kön? Hur är det egentligen möjligt att göra den här typen av bedömningar?

Författaren Mare Kandre (1962-2005) har mästerligt skildrat vad det innebär då man plötsligt inser att man tillhör en bestämd kategori av människa. I sina fem första verk, som kom ut mellan 1984-1991, beskriver hon inte bara hur den insikten kan upplevas utan också hur processen går till och hur man kan påverka den. I min uppsats har jag studerat samtliga fem verk med fokus på kategorin "barn". Jag har i stora drag kommit fram till följande:

- Kandres verk visar att kategorierna, exempelvis "barn", "vuxen", "kvinna" och "man", är något skapat inom kulturen i syfte att dela in människor i grupper som gör dem lätta att identifiera (peka ut) och kontrollera. Man *är* inte en kategori. Verken visar att kategorier skapas och är meningsfulla inom olika institutioner, som skola, familj och kyrka.
- Beroende på vilken kategori som man anses tillhöra finns specifika förväntningar och krav. På kategorin "barn", som har den mest betydande platsen i Kandres verk, finns framförallt förväntningar på att man ska *bli något annat*: "vuxen", "kvinna" eller "man", "gammal", med mera.
- Att inse att man inte bara betraktas som en människa med känslor och tankar, stora som små, utan hela tiden har sociala krav på sig att vara något specifikt, är på många sätt att bli förnekad sin egenhet och komplexitet. I Kandres verk framstår detta som något mycket hotfullt.
- Huvudpersonen i verken gör kraftigt motstånd mot att kallas "barn" och arbetar med att göra det till något obegripligt i språket, något som man inte längre kan säga. Då ordet "barn" inte längre kan användas för att peka ut någon, blir kraven om att utvecklas till andra specifika identiteter otydliga och kroppen blir därmed befriad från att tillhöra en viss typ som kan värderas – bra eller dålig.
- Då man förstår att kategorier är skapta kan man använda dem lite som modell-lera. I Kandres verk förnekas kategorin "barn" som del i en utvecklingskedja, men bejakas som en del av en fantastisk gränslös, intuitiv och livsbejakande tillvaro, ibland kallad "barndom". Den här romantiska *idén* om barndomen – som alltså också är något skapat – definierar det mänskliga i Kandres verk.
- Att verkligen försvara det mänskliga och barndomens idé är att vägra passa in i någon bestämd kategori och att strida för att hela tiden få vara lite av varje. Det, visar Kandres tidiga verk, är en viktig men mycket mödosam kamp att föra.

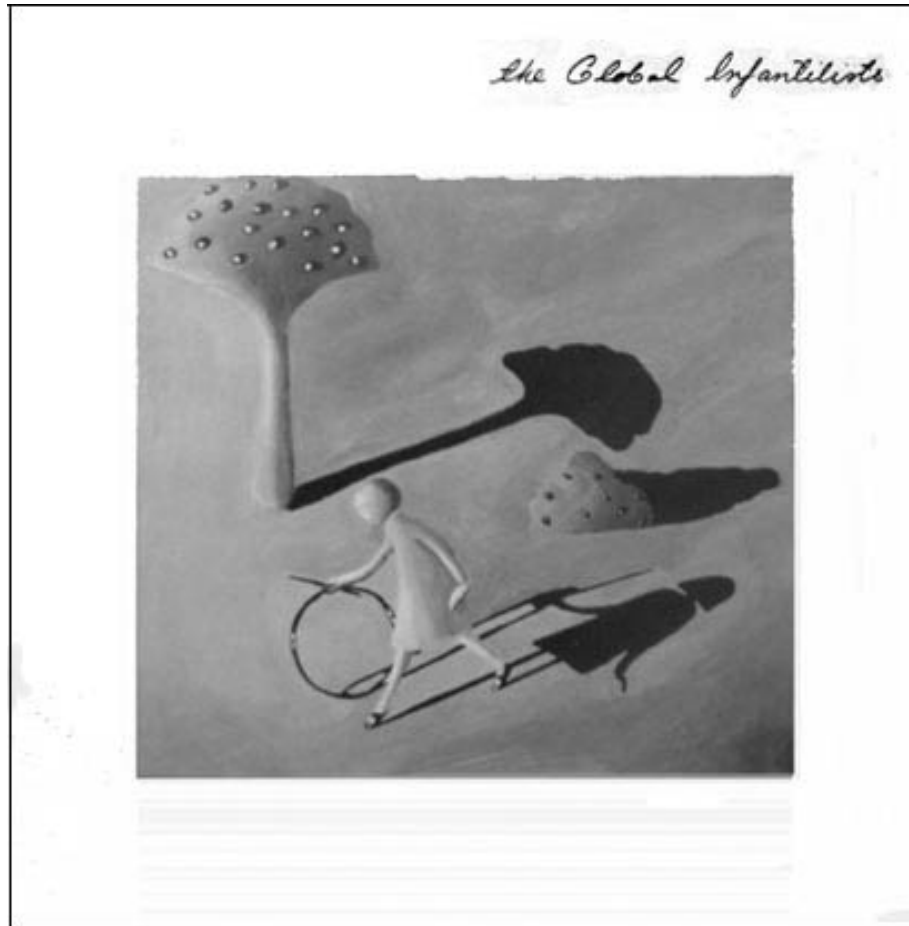
Som litteraturvetare har man fördelen att studera, inte bara den värld som vi lever i, utan även de världar som en dag kan bli möjliga. Så länge det finns människor som lider av att tillhöra en specifik kategori och så länge det finns människor som inte tillåts att igenkännas som mänskliga individer, är den diskussion som förs i min uppsats av fortsatt relevans.

Innehåll

1. INLEDNING	7
1.1 ENKELHETEN UNDER LUPP	7
1.2 SYFTE, FRÅGESTÄLLNINGAR OCH TILLVÄGAGÅNGSSÄTT	9
1.3 ALLKONSTNÄREN MARE KANDRE.....	11
1.3.1 <i>Mare Kandres författarskap</i>	12
1.3.1.1 <i>Kandres tidiga verk</i>	12
1.3.1.2 <i>Övriga verk i korthet</i>	14
1.4 TIDIGARE FORSKNING	15
1.4.1 <i>En översikt</i>	15
1.4.2 <i>”Barn” och språk</i>	18
1.4.3 <i>Barndomsforskning</i>	21
1.5 TEORETISKA UTGÅNGSPUNKTER	24
1.5.1 <i>Barndomsbegreppet</i>	24
1.5.2 <i>Diskurs, myt, konvention och sociala ritualer</i>	25
1.5.3 <i>Namn och subjektiveringens dubbelhet</i>	26
1.5.4 <i>Barn som namn</i>	29
2. ANALYS	30
2.1 ”BARN” SOM BERÄTTELSENS INCITAMENT.....	30
2.1.1 <i>Uppenbarad</i>	30
2.1.2 <i>Eget och annat land</i>	32
2.1.3 <i>Det ogripbara personifierat</i>	35
2.1.4 <i>Bara If</i>	41
2.2 FRUKTANSVÄRDA ”BARN”!	47
2.2.1 <i>Bud. Bebådelsen</i>	47
2.2.2 <i>Dop. Bübins unge</i>	51
2.2.3 <i>Död. Aliide, Aliide</i>	54
2.3 SVAR PÅ ”BARN”	58
2.3.1 <i>Namn och vatten</i>	59
2.3.1.1 <i>Bebådelsen</i>	59
2.3.1.2 <i>Bübins unge</i>	63
2.3.1.3 <i>Aliide, Aliide</i>	69
3. DET UTSKRIVNA BARNET – AVSLUTANDE DISKUSSION	75
Käll- och litteraturförteckning	
Bilaga. <i>Uppsatser om Mare Kandres författarskap</i>	

*Blå inte rädd när jag begriper nu,
ja, jag begriper, jag kan inte annat:
jag måste, skulle jag så dö av det.
Förstå att du är här.
Ja, jag förstår.*

– Rainer Maria Rilke
ur *Rekviem*

¹ Målning av Mare Kandre, hämtad från *Den officiella webbplatsen för Mare Kandre*, www.marekandre.se. För att komma direkt till bilden, följ länken, <http://www.marekandre.se/GlobalInfPlatta1.htm>

1. Inledning

1.1 Enkelheten under lupp

Bilden är målad utan centrum.² Där finns en flicka, ett litet träd och en sten. Flickan springer och rullar ett svart tunnband framför sig. Hennes gester är utstuderade, precisa; de är *flickaktiga*. De små svarta lackskorna liksom tunnbandet blänker och hon rör sig på tå. Ena handen hålls ut i en graciös rörelse och hennes hår är klippt i en klassisk page med lugg. Klänningen räcker precis över knäna och hon har inget ansikte; saknar mun, ögon och näsa. Flickan ger ett konstlat intryck, som vore de drag som utmärker henne inte riktigt hennes egna. Träd och sten är målade i en liknande stil; de påminner om lerfigurer, med små glänsande svarta pärlor intryckta i den mjuka massan. Men bilden andas av en stämning; den äger som helhet ett liv. För skuggorna berättar om en ljuskälla mot vilken flickan springer, och det ljuset, liksom den rörelsen, framstår som i högsta grad levande och väsentlig.

Denna bild är målad av allkonstnären, mest känd som författare, Mare Kandre (1962-2005) och utgör albumomslag till det punkband som hon sjöng och spelade i under tidigt 1980-tal: *the Global Infantilists*.³ ”Global’, ja, det är ju global, och ’Infantilists’... ja, det betyder väl lite baby, lite barnsligt sådär”, förklarade Kandre i en intervju.⁴

Målningen är som jag ser det talande för Kandres författarskap, särskilt de tidiga verk som hon skrev under 80-talet. Den yttre strukturen är enkel, om den råder inga tvivel. Det går lätt att avgöra: ”flicka”, ”träd”, ”sten”. Det är först vid en närmare granskning som de komponenterna visar sig mer komplexa och svårgripbara. För kroppen, liksom klänningen och den söta pagen har knappt skönjbara konturer, som om de i ett slag kunde smälta samman med omgivningen. Skorna, pärlorna i trädets krona och på stenen, ser ut att med lätthet kunna plockas bort, så att allt vad som återstår är en mjuk, formbar massa som kunde anta vilka skepnader som helst. ”Flicka”, ”träd”, ”sten” går inte längre att avgöra, kvar finns bara det formbara och flytande, men detta är å andra sidan tydligt, det formbara *finns där*.

Hur kan man förstå en sådan bild? Hur kan man förstå en sådan *text*, där de ord som vore lämpliga att sammanfatta den med faller platta till marken genom att så övertydligt ha

² Den målning som åsyftas finns att se på föregående sida.

³ Kandre återkom i intervjuer ofta till betydelsen av andra konstarter i utövandet av sitt skrivande. Se exempelvis: Stefan Malmqvist, ”Mare Kandre sätter ny kurs”, *Svenska Dagbladet*, 1992-03-06; Mare Kandre, ”Att bli författare tar ett helt liv”, *Ordets makt*, 1985:2, s. 22; Madeleine Grive, ”Mare Kandre och hela världen”, *Tidskriften 00TAL*, 2006:23, s. 4; Åsa Beckman, ”Att sätta ord på livet – intervju med Mare Kandre”, *Åttital*, 1984:17/18, s. 18-23.

⁴ Eva Ekselius, ”En märklig debutant”, *Dagens Nyheter*, 1983-10-30.

gestaltats på berättelsens ytliga nivå? Den frågan har jag ställt mig vid läsningarna av Kandres tidiga verk, vilka jag tog till mig med förförståelsen om att de skildrade världen ur ett barns eller en köns mogen flickas perspektiv. Min nyfikenhet gällde till en början hur Kandre gestaltade barn, men läsningen krävde ganska snart en omformulering av den utgångspunkten. För det låg som jag såg det, på olika sätt i de olika verken men likväl i samtliga, en sorts överdrivenhet kring hur just barnets framträdande gestaltades i texten, vilket gjorde mig osäker på det essentiella och självklara i min utgångspunkt: *att* Kandre gestaltade just ett barn, *att* något sådant verkligen fanns, specifikt och avgränsat, som därmed var möjligt att gestalta, förutom just som en idé eller ett epitet – en kopia utan original.

I tre av de fem verk som kan sägas utgöra Kandres tidiga författarskap visade det sig att själva ordet ”barn” intog en mycket laddad plats i verken; det utlöste en process som tycktes styra händelserna i berättelsen. I ett annat av de verken bär rentav en karaktär *namnet* Ungen, som om den karaktären var satt till att axla vad nu än barn eller unge kunde betyda. Denna karaktär (ett epitet förkroppsligat?) mördas i slutet; hur kan man förstå ett sådant mord? I ytterligare ett av de fem verken inleds berättelsen med ett mycket kort, introducerande stycke där två döda pojkar ligger nakna på ett bord i något som heter ”Emmetts hus”. Då jag började läsa om barndomsbegreppet och hur det är förbundet med begreppet *tabula rasa*, som betyder ungefär rent bord, rent hus eller oskrivet blad, var kopplingen till det inledande stycket slående; det framstod i sin helhet som en rekonstruktion av själva barndomsbegreppet.

Det är dessa explicita gestaltningar av ”barnet” i Kandres tidiga verk som har intresserat mig. Jag kallar det för *det utskrivna barnet* eftersom ”barnet” framträder i egenskap av ett ord, begrepp eller namn med en särskild laddning i verken, men också eftersom ”barnet” i nämnda bemärkelse ser ut att vara föremål för en kritik som utskriver det i en mer definitiv, eliminerande, mening. ”Barn”, liksom ”flicka” eller ”kvinna”, utgör som jag ser det inte självklara identitetskategorier i Kandres verk utifrån vilket man kan hävda ett berättarperspektiv. Kategorin ”barn” låter sig inte sammankopplas direkt med protagonisterna, utan enbart i relation till dem; en relation som smärtsamt bearbetas under berättelsens gång. Det bearbetas som ett epitet eller ett påtvingat namn nödvändigt måste bearbetas av en individ som hyser bara en önskan: att få *vara* en pågående rörelse mot ett aldrig utstakat mål, i en värld utan centrum.

1.2 Syfte, frågeställningar och tillvägagångssätt

Uppsatsens syfte är att undersöka relationen till barnet som en språklig/kulturell konstruktion i Mare Kandre's tidiga författarskap (1984-1991). Det innebär, dels att analysen tar sin utgångspunkt i textstycken där själva ordet "barn", namnet "Ungen" och en rekonstruktion av barndomsbegreppet för första gången framträder i relation till protagonisterna, dels att ett grundläggande antagande för uppsatsen är att "barn", såväl som identitetskategorier i allmänhet, är kulturella konstruktioner. Uppsatsen undersöker hur "barnets" framträdande på textens nivå påverkar protagonisterna och berättelsestrukturen i Kandre's tidiga verk.

Till Kandre's tidiga författarskap räknas verken: *I ett annat land* (1984), *Bebådelsen* (1986), *Bübins unge* (1987), *Det brinnande trädet* (1988) och *Aliide, Aliide* (1991).⁵

Avgränsningen motiveras genom den barntematik som ett flertal kritiker under tidigt 1990-tal uppmärksammade i samtliga nämnda verk, en tematik som senare alltmer skulle komma att formuleras i termer av flick- eller kvinnoblivande.⁶ Uppsatsen avser; dels att fördjupa, dels att problematisera, förståelsen av den uppmärksammade barntematiken.

Genom uppsatsens fokus på "barn" som en konstruktion antas ett diskursanalytiskt perspektiv, såsom det forskningsfältet har utvecklats i filosofen Michel Foucault's efterföljd. Det innebär bland annat att identitetskategorier och begrepp inte tas för givna, utan lyfts fram och undersöks i medvetenheten om dess betydelse för individer i ett kulturellt sammanhang.⁷

Uppsatsen stödjer sig specifikt mot filosofen Judith Butlers teori om subjektivering genom ett (ök)namn, utifrån vilken följande hypotes har formulerats: "*Barnet*" har funktionen

⁵ Mare Kandre, *I ett annat land*, Stockholm, 1984.

– *Bebådelsen*, Stockholm, 1986.

– *Bübins unge*, [1987], tredje utgåva, Tallinn, 2009.

– *Det brinnande trädet*, Stockholm, 1988.

– *Aliide, Aliide*, [1991], Viborg, 2005.

Mårten Sundholm benämner i sin C-uppsats, *Aliide och Aliide. En narratologisk undersökning av Mare Kandre's roman Aliide, Aliide*, ovannämnda verk i termer av "Kandre's tidiga författarskap" genom dess fokus på barn/barndomen (se Sundholm, s. 1.) dock utan att referera till det material som stödjer en sådan indelning, varför jag önskar motivera med referenser i den not som följer.

⁶ För barntematiken se:

Eva Ström, "Ett evigt dilemma mästertligt gestaltat", *Sydsvenska Dagbladet*, 1991-08-30; Gunder Andersson, "Kandre – att stiga ner i helvetet utan att förgöras...", *Aftonbladet*, 1991-09-05; Peter Hultsberg, "Ett febrigt läsäventyr", *Barometern*, 1991-10-05; Maria Sjöqvist, "Nu vågar Mare Kandre vara rolig", *Expressen*, 1991-09-22; Malmqvist, "Mare Kandre sätter ny kurs".

För flick/kvinnoblivandematik, där *Det brinnande trädet* emellertid utesluts, se:

Ebba Witt-Brattström, "Fula flickor, masochism och motstånd – Samtidens kvinnliga stämmor", *Att skriva sin tid – Nedslag i 80- och 90-talet*, red. Madeleine Grive och Claes Wahlin, Stockholm, 1993, s. [298-317] 307-309; Nina Björk, "Ett älskansvärt monster", *Dagens Nyheter* 1999-09-17; Tomas Götselius, "Mare Kandre 1962-2005: hon läste framtiden på ryggen", *Dagens Nyheter*, 2005-04-01; Jonas Thente, "Det låg en skugga över världen igen. En färd i Kandreland", *Tidskriften 00TAL*, 2006:23, s. 11, 13.

⁷ Se exempelvis Marianne Winther Jørgensen & Louise Phillips, *Diskursanalys som teori och metod*, övers. Sven-Erik Torhell, Lund, 2000, s. 15, 51, 105ff.

av ett (ök)namn i Kandres tidiga författarskap. I relation till det antagandet undersöks, från de mer generella till de mer specifika, frågeställningarna: Hur kan verken sägas förhålla sig till det moderna, västerländska barndomsbegreppet? På vilket sätt används myter och ritualer i texterna? Vad är det som sker med protagonisterna då "barnet" framträder som ett ord, namn eller begrepp på textens nivå och hur kan de reaktionerna förstås? Hur är berättelserna uppbyggda och hur kan den strukturen förstås i relation till "barnet"?

Eftersom flera verk utgör föremål för undersökningen har jag varit tvungen att begränsa de textstycken som lyfts fram i analysen. Jag har valt att, i den mån som det har varit möjligt, dela in mina analyser mellan "barnets" framträdande och "barnets" konsekvenser. Det första handlar om att identifiera vilket "barn" det är frågan om i just det textstycke där det konkret framträder i relation till protagonisterna. Det andra handlar om att utläsa hur det "barn" som har identifierats svarar mot andra utmärkande aspekter av verket som helhet. Stor fokus läggs på att analysera "barnets" placering och status i relation till berättelsens uppbyggnad.

Uppsatsens metod kan beskrivas som koncentrerade närläsningar av varje enskilt verk. Paralleller mellan verken förekommer i mina analyser, men generellt gäller att de undersöks var och en för sig och efter sina egna förutsättningar, även om verkens tematik, uppsatsens tes och frågeställningar binder analyserna samman.

Kandres tidiga verk introduceras uteslutande mot bakgrund av tidigare tolkningar. Referat förekommer således inte. I uppsatsen presenteras all tidigare forskning som jag har funnit om Kandres tidiga författarskap, jag redogör för recensionsomdömena och sammanfattar den hittills rådande bilden av barn/barndom i de aktuella verken. I arbetet med att öka förståelsen för Kandres experimentella författarskap har jag funnit den typen av introduktion mer rättvis och, inte minst, mer akademisk. Istället för att först presentera vad verken handlar om – som om det vore hugget i sten – och därefter en tolkning *av* den handlingen, redogör min uppsats för vad verken tidigare har *ansetts* handla om och hur man på ett annorlunda sätt kan förstå dem.

1.3 Allkonstnären Mare Kandre

När Mare Kandre (1962-2005) debuterade som författare, tjugotvå år gammal med det prosalyriska verket *I ett annat land* (1984), var hon sedan dryga året tillbaka redan en omtalad debutant i svensk media. Olika delar av boken publicerades i förväg, i *BLM*:s debutantnummer, *Dagens Nyheter* och *Söndags-Expressen* och det som skulle utgöra bokens första berättelse antogs till Prismas debutantantologi: *Novella 83 – Nya svenska berättare*.⁸

Kandre hade en bakgrund som musiker och vokalist i olika postpunkband; *Kramp* bildade hon tillsammans med sin yngre bror i sextonårsåldern och några år senare medverkade hon i *Ruhr* vilka bland annat spelade tillsammans med Ebba Grön på Sergels torg där de, som Kandre berättat, ”brände dockor som en manifestation mot borgerligheten”.⁹ Det kanske mest välkända band som Kandre medverkade i (sjöng och skrev musik) var *the Global Infantilists*, vars album ”A Sense of Belonging” förutom i Sverige även släpptes i England med goda recensioner.¹⁰ Gymnasiet gick hon aldrig. Då Kandre var sjutton år studerade hon konst i London, i övrigt var hon självlärd och det skönlitterära skrivandet, med ambitionen att bli författare, hade hon arbetat med sedan tidiga tonåren.¹¹

Media utnämnde genast Kandre till språkrör för sin generation. ”Jag gjordes till en typ, fick en stämpel”, berättade hon i en intervju, ”det var inte vad jag skrev som var intressant utan jag som person”.¹² Vad Kandre skrev skulle emellertid komma att uppmärksammas som det verkligt intressanta. På arton år publicerades elva böcker vilka fick övervägande goda recensioner, och om delade meningar stundtals rådde kring uppbyggnaden av dess innehåll så var kritikerna alltid eniga i en sak: Kandres språk var något utöver det vanliga, ett sinnrikt mästerbygge. Förutom de verk som utkom på Albert Bonniers förlag mellan 1984-2002 skrev Kandre också dikter, på svenska, men även på engelska (några publicerade i amerikanska

⁸ Kandre, ”Stjärnor”, *BLM*, 1983:5, s. 335-337; Kandre, ”Hetta”, *Dagens Nyheter*, 1983-10-30. ”Hetta” publicerades tillsammans med en presentationsartikel av Eva Ekselius, ”En märklig debutant”; Kandre, ”Bortom bergen”, *Söndags-Expressen*, 1984-08-19. Även denna berättelse publicerades tillsammans med en presentationsartikel om Kandre av Anna Thulin, ”Punkaren som skriver med ett stänk av svärmod”; Kandre, ”Resan”, *Novella 83 – Nya svenska berättare*, Stockholm, 1983, s. 79-85.

⁹ Mattias Fyhr uppmärksammar Kandres bakgrund som musiker i sin avhandling, *De mörka labyrintherna. Gotiken i litteratur, film, musik och rollspel*, Lund, 2003, s. 181.

Madeleine Grives intervju ”’Inget står emot mig’ – Samtal med Mare Kandre” utgör biografisk källa. Se *Tidskriften 90TAL*, 1993:9, s. 19.

Citatet är hämtat från Petra Nilssons intervju med Kandre, ”Motståndets fantastik. Man får inte tänka för mycket när man skriver”, *BLM*, 1992:1, s. [28-31], 30.

¹⁰ Se recension och intervju ur tidskriften *the Sounds* från 1982 på hemsidan: www.marekandre.se

¹¹ Nilsson, ”Motståndets fantastik”, s. 30.

¹² Erik Sidenbladh, ”Mare, författare på väg ’De gjorde en pryl av mig’”, *Vi*, Kooperativa förbundet, 1986:47, s. 9-12.

tidskrifter) samt en opublicerad roman, *O'Rion*, på samma språk.¹³ Mellan 1979-1984 målade Kandre tavlor varav några ställdes ut på *Galleri Vita Katten* i Stockholm 1985.¹⁴ Hon skrev pjäser, däribland *Vilse* som sattes upp på Kronobergsteatern 1986 och *Poeten och Kritikern* som publicerades i *Tidskriften 90-tal* (1993:9). Den senare refuserades av Dramaten som Kandre bland annat driver gäck med i pjäsen.

Mare Kandre gick bort i mars 2005. Två verk som hon då hade skrivit på under en tid, *Udergångsboken* och *Den underjordiske brudgummen*, kom aldrig att fullbordas. Utdrag av den senare finns emellertid publicerade i tidskriften *00TAL*, vars temanummer om Kandre vittnar om en författare som förändrade den svenska litteraturen.¹⁵

1.3.1 Mare Kandres författarskap

I de delkapitel som följer presenteras Kandres författarskap genom mottagandet av verken i svensk dagspress. Avsikten är att ge en samlad bild både av hur Kandres verk kan läsas, vad som har ansetts utmärka dem och av kritikeromdömena generellt.

1.3.1.1 Kandres tidiga verk

Recensionerna av *I ett annat land* ger en tämligen samstämmig bild: verket gestaltar en barndom och utgör något av en språklig sensation.¹⁶ Flera kritiker lyfter fram suggestionskraften och det bildmässiga i språket, världen ur ett barns perspektiv skildrat genom ett avancerat språk.¹⁷ Med *Bebådelsen*, som utkom ett par år senare, bekräftade Kandre sin ställning som en av Sveriges mest löftesrika författare. Det prosalyriska verket (med betoning på lyrik) beskrevs i recensionerna såsom gestaltandes en ”ungdomlig uppbrotsstämning”, med Cecilia Aares ord, och några menade att den rentav gav uttryck för

¹³ Grive, ”’Inget står emot mig’ – Samtal med Mare Kandre”, s. 19.

Några av dikterna på svenska finns publicerade i *Lyrickvällen*, 2007:4 i urval av Kandres föräldrar, Tiiu och Olof Hansson.

¹⁴ Se hemsidan: www.marekandre.se

¹⁵ Se *00TAL*, 2006:23.

¹⁶ Se exempelvis Ulf Gyllenhak, ”En brygga till fantasin”, *Dagens Nyheter*, 1984-08-24; Kristina Lugn, ”Djupt i skogen finns ett vardagsrum”, *Expressen*, 1984-08-24; Marianne Wenkler, ”Språket fungerar”, *Gefle Dagblad*, 1984-08-31.

¹⁷ Gyllenhak; Lugn; Wenkler. Samt, Anette Arnell, ”Färder genom okända landskap”, *Helsingborgs Dagblad*, 1984-09-03.

övermänniskoideal.¹⁸ Åsa Beckman är tidig med att peka ut något av ett tema då hon i sin recension hävdar att ”Kandre dras till rörelsen mellan öppen barndomsvärld och snäv vuxenvärld”.¹⁹ I *Bübins unge* (1987) igenkändes sedan tidigare, menade med ens recensenterna, det problematiska i separationen från barn till vuxen, men med betoning på den från barn till *kvinn*a.²⁰ Skildringen av en menstruerande flicka som med inträdet i puberteten tvingas att döda barnet i sig är en tolkning av verket som av antalet att döma är utmärkande bland recensionerna. Möjligheterna av en feministisk och psykoanalytisk läsart lyfts fram.²¹ *Bübins unge* markerar Kandres genombrott som författare och skulle senare komma att räknas till ett av hennes mästerverk.²²

I recensionerna av *Det brinnande trädet* (1988) applåderades Kandre för det sinnrika och bildmässiga skrivsätt vilket kommit att bli något av hennes signum, men det sätt genom vilket det strukturerats, bland annat genom upprepningar, skapade tveksamhet hos kritikerna.²³ Stilen menade man också var något annorlunda mot tidigare. Såsom Horace Engdahl uppmärksammade i sin recension så förekommer inget ”jag” i texten, utan verket har en anonym berättare vilken framförallt använder sig av ”pojken If, som ännu inte lärt att stänga sina sinnen utan upplever med plågsam utmattande skärpa”.²⁴ Likaså *Aliide, Aliide* vilken utkommer tre år senare, 1991, skiljer sig stilmässigt från de tidigare. Kritikerna uppmärksammade hur det mer sparsmakade språket ersatts av ett slags ”språkligt ursinne”, som Eva Ström uttryckte det, ”långa vindlande meningar som packats tätt av adjektiv”.²⁵ Kandres förmåga att skildra barnets perspektiv på världen, ett ”barnets dödsångest”, vilket Horace Engdahl är först med att påpeka, eller då det kommer till insikt om sin konststillhörighet (flicka), är sådant som lyfts fram och vars gestaltning lovordas i recensionerna.²⁶

¹⁸ Cecilia Aare, ”Blixtrande och suggestivt”, *Östgöta Correspondenten*, 860815; Sara Danius, ”Världens alltomfattande härskarinna”, *Dagens Nyheter*, 1986-08-15.

¹⁹ Åsa Beckman, ”Brytningstid”, *Svenska Dagbladet*, 1986-08-15.

²⁰ Beckman, ”Att bli kvinna”, *Svenska Dagbladet*, 1987-08-07.

²¹ Beckman, ”Att bli kvinna”; Lennart Bromander, ”Flicka blir kvinna”, *Arbetet*, 1987-08-07; Carina Waern, ”Mytiskt om hur flicka blir kvinna”, *Dagens Nyheter*, 1987-08-07.

²² Se bland annat Helena Forsås Scotts presentation av Kandres författarskap: ”Experimentation and innovation”, *Swedish Women's Writing 1850-1995*, London, 1997, s. 236-254.

²³ Horace Engdahl, ”I det uppslukande nuet”, *Dagens Nyheter*, 1988-08-12; Cecilia Aare, ”Ett betydelseöst stilleben”, *Östgöta Correspondenten*, 1988-08-12; Lina Erkelius, ”Borta är barnaögona”, *Expressen*, 1988-08-12.

²⁴ Engdahl, ”I det uppslukande nuet”.

²⁵ Eva Ström, ”Ett evigt dilemma mästerligt gestaltat”.

²⁶ Engdahl, ”En måttlös kränkning”, *Dagens Nyheter*, 1991-08-30; Andersson, ”Kandre – Att stiga ner i helvetet utan att förgöras...”; Anne Nilsson, ”Som en lykta som belyser barns ensamhet”, *Arbetsbladet*, 1991-08-30; Rita Tornberg, ”Ett barns stumma lidande”, *Svenska Dagbladet*, 1991-08-30.

Tillsammans med *Bübins unge* så räknas *Aliide*, *Aliide* till Kandres främsta verk, för vilket hon också tilldelades Aftonbladets litteraturpris, med motiveringen: ”för sin förmåga att skildra barnets sårighet och överlevnadskraft, ett barn som därtill är barnet inom oss alla”.²⁷

1.3.1.2 Övriga verk i korthet

Deliria (1992), *Djävulen och Gud* (1993) och *Quinnan och Dr Dreuf* (1994) skrevs inom loppet av ett år. Förlaget hann inte med Kandres skrivtakt och böckerna fick ligga i kö i väntan på utgivning.²⁸ Ur recensionerna kan skönjas ett flertal likheter mellan verken: ett mer direkt tilltal än tidigare påpekas, liksom en tydligare civilisationskritik, därtill skriven med en ironisk distans och humor.²⁹ Mottagandet av verken går, i ovannämnda ordning, från översvallande till något mer tvekande.

Efter ett förhållandevis långt uppehåll utkommer *Bestiarium* (1999), ”en oavvislig arbetsseger” menade bland andra Lisbeth Larsson i sin recension.³⁰ Kandres laborerande med motiv ur den gotiska genren lyfts fram och man diskuterar även hur moderskroppen skildras.³¹ Novellsamlingen *Hetta och vitt* (2001) välkomnades av kritikerna och utmärks av att för första gången gå i direkt dialog med konkreta händelser ur samtiden.³²

I *Xavier* (2002) ansågs Kandre, liksom i 90-talsverken, ha lyckats med det riskabla i att använda sig av slitna talesätt och välkända idéer i skapandet av något nytt och eget.³³ Språket prisades ännu en gång, och måhända pekade Stefan Jonsson ut något väsentligt, som kunde sägas om hela Kandres författarskap, då han hävdade att *Xavier* ”demonstrerar [hur] inbillningarnas rum alltid ligger i svit med verklighetens”.³⁴

²⁷ Thente beskriver *Aliide*, *Aliide* som det av Kandres verk som vanligen räknas till det främsta. Se artikeln ”Det låg en skugga över världen”, s. 13.

Aftonbladets kulturredaktion (Rolf Alsing, Gunder Andersson, Håkan Jaensson, Anders Paulrud och Barbro Westling), ”Mare Kandre får Aftonbladets litteraturpris”, *Aftonbladet*, 1991-11-20.

²⁸ Grive, ”Inget står emot mig.” – Samtal med Mare Kandre”, s. 19.

²⁹ Tommy Olofsson, ”Kraft och ostyrig energi värd beundran”, *Svenska Dagbladet*, 1992-03-06; Eva Ström, ”Ursinnig kraft”, *Sydsvenska Dagbladet*, 1992-03-06; Bo Gustavsson, ”Mare Kandres magiska röst”, *Upsala Nya Tidning*, 1992-03-06; Pia Bergström-Edwards, ”Dr Dreuf får en match”, *Aftonbladet*, 1994-03-04; Lena Ekstrand, ”Himmel och helvete”, *Göteborgs-Posten*, 1993-03-12; Lennart Bromander, ”Mordet på vår oskuld”, *Arbetet*, 1993-03-12

³⁰ Lisbeth Larsson, ”Best före”, *Expressen*, 1999-09-17.

³¹ Larsson; Nina Björk, ”Ett älskansvärt monster”, *Dagens Nyheter*, 1999-09-17.

³² Maria Bergom-Larsson, ”Kvinnoäcket”, *Aftonbladet*, 2001-03-02; Amelie Björck, ”Att skåda sig själv i sin nästa”, *Göteborgs-Posten*, 2001-03-01.

³³ Magnus Eriksson, ”Parabel över valets ångest”, *Svenska Dagbladet*, 2002-09-27.

³⁴ Stefan Jonsson, ”Fantasiernas rum ligger i svit”, *Dagens Nyheter*, 2002-09-26.

1.4 Tidigare forskning

1.4.1 En översikt

Den etablerade forskningen kring Mare Kandres författarskap är förvånansvärt liten med tanke på den uppmärksamhet och de lovord som författarskapet alltså har fått. Mattias Fyhr ägnar i sin avhandling *De mörka labyrintherna* (2003) ett omfattande kapitel åt en läsning av *Aliide, Aliide*, med perspektivet på gotiska motiv och Ebba Witt-Brattström gör en kortare feministisk-psykoanalytisk läsning av framförallt *Bübins unge* i sin bok *Ur könets mörker Etc* (2003).³⁵ Ur de ovannämnda perspektiven har Fyhr respektive Witt-Brattström även bidragit med artiklar som berör delar av Kandres författarskap.³⁶ Utmärkande för de båda forskarna är ambitionen att placera in Kandre i en viss litterär tradition, Fyhr i en gotisk och Witt-Brattström i en kvinnlig, vilket de åstadkommer genom att visa på särskilda motiv och intertextualitet i verken.

Ett flertal andra forskare och kritiker har dock bidragit med enstaka artiklar om Kandres författarskap. Redan 1987 publicerades en översiktsartikel av Sara Danius, ”Överenskommelsens gräns. Nedslag i kvinnliga författarskap”, där Kandres tre första verk behandlas.³⁷ Annelie Bränström (numera Bränström Öhman) har gjort en personlig läsning av framförallt *I ett annat land* och *Aliide, Aliide* i sin artikel ”Barndomens orter. Rekonstruktioner av sextioalet”, vilken publicerades 1993.³⁸ Bränström argumenterar för att betrakta Kandre som ett språkrör för sin generation, sextioalisterna, och förhåller sig kritisk till en psykoanalytisk läsart, som hon menar riskerar att ge en alltför ytlig och entydig bild av

³⁵ Mattias Fyhr, ”Som en avgrund, bottenlös, labyrinthisk – Mare Kandres *Aliide, Aliide*”, *De mörka labyrintherna. Gotiken i litteratur, film, musik och rollspel*, Lund, 2003, s. 178-204.

Ebba Witt-Brattström, ”Det ler så mörkt i skogen – Mare Kandre, Ann Jäderlund, Katarina Frostenson”, *Ur könets mörker Etc. Litteraturanalyser 1983-1993*, Stockholm, 2003, s. 175-205.

³⁶ Fyhr, ”’detta att man än en gång ur en fullkomlig tomhet lyckats skapa nåt. Ja, man blir lite religiös’. Mare Kandre som poet och profet i *Deliria* och *Uderyggsboken*”, *Poeter och profeter. Från Platon till Mare Kandre*, red. Anna Carlstedt och Anders Cullhed, Halmstad, 2010, s. 253-268.

Fyhr, ”Gothic Elements in Mare Kandres *Deliria*”, *Interlitteraria*, 1999:4, s. 247-255.

Fyhr, ”Mare Kandres monster och verkligheten”, *Aiolos*, 2011:40/41, s. 185-202.

I maj utkom Fyhr med en bok om vännen och författaren Mare Kandre. Bokens titel är *Skitigt vackert mörker. Om Mare Kandre* och publicerades på Ellerströms förlag. Eftersom min uppsats färdigställdes samma månad har jag inte haft möjlighet att använda mig av den.

Witt-Brattström, ”Fula flickor, masochism och motstånd – Samtidens kvinnliga stämmor”, *Att skriva sin tid – Nedslag i 80- och 90-talet*, red. Madeleine Grive och Claes Wahlin, Stockholm, 1993, s. 307-309.

Witt-Brattström, ”Maternal Subject, Fascist Apocalypse, and Daughter Separation in contemporary Swedish Novels”, *Writing New Identities: Gender, Nation, and Immigration in Contemporary Europe*, red. Gisela Brinker-Gabler & Sidonie Smith, Minneapolis, 1997, s. 315-336.

³⁷ Sara Danius, ”Överenskommelsens gräns. Nedslag i kvinnliga författarskap”, *BLM* 1987:4, s. 263-265.

³⁸ Annelie Bränström, ”Barndomens orter. Mare Kandre och rekonstruktionen av sextioalet”, *Horisont* 1993:4, s. 5-11.

Kandres verk. Samma år, 1993, utkommer en artikel ur boken *Att skriva sin tid* av Steve Sem-Sandberg, "Livsrummets arkitektur. Nedslag i åttiotalets svenska prosa".³⁹ Sem-Sandberg menar att Kandres verk *Bübins unge* framförallt tycks tala till en kvinnlig läsare, vilket han därmed anser utesluter honom ur en förståelse av vad han kallar för verkets "underliggande nivå".⁴⁰ Nina Solomin har gjort en sammanfattande presentation av Kandres författarskap fram till verket *Djävulen och Gud* från 1993, i artikeln "Att fabricera gåtor och omständliga mysterier. Om Mare Kandres författarskap".⁴¹ Solomin anlägger inte något specifikt perspektiv på sin läsning, utan kan i huvudsak sägas sammanföra tidigare receptioner och redan uppmärksammade teman till en personlig översikt.

1995 publicerades en artikel av Anna Williams, "Där allting kan ses: Familjebilder hos Mare Kandre och Anna-Karin Granberg".⁴² Williams anlägger ett feministiskt perspektiv på Kandres verk *Aliide, Aliide* och argumenterar för att ett incestuöst övergrepp fungerar som berättelsens nav, i likhet med Granbergs verk *Där ingenting kan ses*. "Att döda ett barn idag. Om samtidens litterära barnamord" är en artikel skriven 1997 av Dan Jönsson, där Kandres verk *Bübins unge* kortfattat behandlas tillsammans med verk ur andra författarskap och mot bakgrund av Stig Dagermans bok *Att döda ett barn* (1948).⁴³ Jönsson betraktar Kandre som en föregångare till ett flertal författare som publicerar sig under 1990-talet.

I tidskriften *OOTALs* temanummer om Mare Kandre från 2006 återfinns två essäer om Kandres författarskap; "Det låg en skugga över världen igen. En färd in i Kandreland" av Jonas Thente och "Mare Kandre: att komma bort" av Lars Mikael Raattamaa.⁴⁴ Thente har skrivit en personligt hållen översikt av författarskapet, dess mottagande och stora betydelse för andra författare. Raattamaa gör en konstruktivistisk-feministisk läsning av *Bübins unge* och *Aliide, Aliide*, i vilken han avslutningsvis föreslår uttrycket "generell feminism", som en beskrivning av det arbete med att omstrukturera naturaliserade föreställningar om vissa (undertryckta) sociala grupper, ett arbete som han menar kan utläsas i Kandres verk.

Hösten 2011 publicerades en artikel av Evelina Johansson, "Våldets barn. Barndomsskildringar hos Saint-Exupéry och Mare Kandre" där Saint-Exupéry's verk *Le petit*

³⁹ Steve Sem-Sandberg, "Livsrummets arkitektur. Nedslag i åttiotalets svenska prosa", *Att skriva sin tid – Nedslag i 80- och 90-talet*, red. Madeleine Grive och Claes Wahlin, Stockholm, 1993, s. 214-242.

⁴⁰ Sem-Sandberg, s. 236.

⁴¹ Nina Solomin, "Att fabricera gåtor och omständliga mysterier. Om Mare Kandres författarskap", *Montage* 1993/94:4, s. 24-26.

⁴² Anna Williams, "Där allting kan ses: Familjebilder hos Mare Kandre och Anna-Karin Granberg", *Tidskrift för litteraturvetenskap* 1995:3-4, s. 3-16.

⁴³ Dan Jönsson, "Att döda ett barn idag. Om samtidens litterära barnmord", *Tidskriften 90-tal* 1997:21, s. 14-19.

⁴⁴ Thente, "Det låg en skugga över världen igen"; Lars Mikael Raattamaa, "Mare Kandre: att komma bort", *OOTAL* 2006:23, s. 28-31.

prince jämförs med Kandres verk *Aliide, Aliide* ur ett konstruktivistiskt perspektiv.⁴⁵

Johansson argumenterar för att en renhetens och godhetens diskurs om barn påtvingas den unga protagonisten i *Aliide, Aliide*, vilket blir upphovet till en våldsam motståndprocess.

Kandres författarskap har även uppmärksammats i ett antal litteraturvetenskapliga översiktsverk. Mer utförligt av Cristine Sarrimo under rubriken, ”De tömda berättelserna blir till på nytt. 1980-talets svenska prosa” ur *Nordisk kvinnolitteraturhistoria*, Band IV (1997) och betydligt mer schematiskt i *Den svenska litteraturen*, del 6 (1999).⁴⁶ Marianne Steinsaphirs presentation i boken *15 författare* (1994) kan även omnämnas i detta sammanhang, liksom en presentation på engelska av Helena Forsås-Scott från 1997.⁴⁷ Därtill har ett antal mer omfattande intervjuer med Mare Kandre publicerats, varav den senaste publicerades för bara ett par år sedan med boken *Vägen till vetenskap 4* (2010).⁴⁸ Den intervju som, inte utan anledning, tillhör de mest omskrivna är Madeleine Grives från 1993, ”Inget står emot mig’. Samtal med Mare Kandre”.⁴⁹ Förutom att den innehåller Kandres egna kommentarer om sina verk, dess mottagande och inspirationskällor, har Grive också presenterat och gjort kortare tolkningar av samtliga verk fram till *Quinnan och Dr Dreuf*, vilken utkom på förlag först året därpå, 1994. Den innehåller en rad biografisk fakta och målar en personlig och intressant bild av författaren. Andra intervjuer som kan omnämnas är Yvonne Ihmels ”Barndomen är som en psykos” (1993), Marianne Steinsaphirs ”Det är svårt för barn att skilja på verklighet och saga – och vad är egentligen verklighet?” (1992), samt en intervju av Petra Nilsson för *Bonniers Litterära Magasin* (1992).⁵⁰

De läsningar av Kandres verk som har gjorts av etablerade forskare eller kritiker består som vi kan se till största del av en samling kortare essäer och artiklar. Trots det, då vägen ofta är den omvända, kan återfinnas tjugosex akademiska uppsatser på framförallt c-nivå, men varav några också är skrivna på d- och magisternivå.⁵¹ Det perspektiv som i huvudsak har

⁴⁵ Evelina Johansson, ”Våldets barn. Barndomsskildringar hos Saint-Exupéry och Mare Kandre”, <http://www.dixikon.se/essa/valdets-barnbarndomsskildringar-hos-saint-exupery-och-mare-kandre/>.

⁴⁶ Cristine Sarrimo, ”De tömda berättelserna blir till på nytt. 1980-talets svenska prosa”, *Nordisk kvinnolitteraturhistoria IV: På jorden*, red. Elisabeth Møller & Lisbeth Larsson, Höganäs, 1997, s. 520-534; Peter Luthersson, ”I litteraturkrisens spår – Nedslag i 1970- och 1980-talets textvärld”, *Den svenska litteraturen VI – Medieålderns litteratur 1950-1985*, red. Sverker Göransson och Lars Lönnroth, Stockholm, 1990, s. 287.

⁴⁷ Marianne Steinsaphir, ”Mare Kandre”, *15 författare*, bibliotekstjänst, Lund, 1994, s. 77-86; Forsås-Scott, ”Experimentation and innovation”.

⁴⁸ Jafar Jafarnejad, ”Samtal med Mare Kandre”, *Vägen till vetenskap 4. Svenska författare och svensk humaniora*, red. Jafar Jafarnejad, Fredrik Charpentier och Per-Olof Ljungqvist, Stockholm, 2010, s. 86-92.

⁴⁹ Grive, ”Inget står emot mig’. Samtal med Mare Kandre”.

⁵⁰ Yvonne Ihmels, ”Barndomen är som en psykos”, *Frihet reportagemagasinet* 1993:3, s. 12-13; Marianne Steinsaphir, ”Det är svårt för barn att skilja på verklighet och saga – och vad är egentligen verklighet”, *Femina* 1992: 4, s. 142-143; Nilsson, ”Motståndets fantastik”.

⁵¹ För att underlätta den vidare forskningen har jag sammanställt en lista över de uppsatser som har skrivits om Kandres författarskap. Se bilaga.

anlagts är ett feministiskt-psykoanalytiskt, oftast i Witt-Brattströms efterföljd med psykologvisten Julia Kristevas teorier som stöd vid läsningen.⁵² Det innebär naturligtvis inte att den ena uppsatsen är den andra lik, många olika teman har uppmärksammats, men synen på protagonisten i förhållande till kategorin ”barn” och till den subjektiveringsprocess som kan utläsas i verken är, liksom i den tidigare forskningen generellt, mycket likartad.

Barnet i Kandres verk har, med undantag för Evelina Johanssons kortare läsning av *Aliide, Aliide*, hitintills varit oproblematiserad. ”Barn” har med andra ord inte betraktats som en diskursiv kategori med vilken Kandres berättelser går i dialog. I det delkapitel som följer kommer jag att presentera de läsningar som min uppsats i första hand stödjer sig mot eller har utarbetats genom, samt hur de skiljer sig från det förhållningssätt som jag introducerar.

1.4.2 ”Barn” och språk

I de artiklar och uppsatser där barnet i Kandres tidiga verk har uppmärksammats eller kommenterats råder en samstämmig bild av protagonisten *som ett barn* eller *barnet som en symbol* för en position ur protagonistens, och i några fall rentav författaren Mare Kandres, förflutna. Min läsning skiljer sig från den tolkningen i det att jag betraktar ”barn” som en konstruktion och språklig kategori; delvis föremål för kritik i Kandres verk.⁵³ ”Barn” förstår jag inte som något man kan vara, utan snarare som något man kan uttrycka sig och en del av verkligheten genom.

Rebecca Kjellbergs uppsats, *Det gåtfulla folket. Språklös symbios i prolykisk gestaltning*, fungerar, trots våra skilda perspektiv, som en väsentlig diskussionspartner i min analys av *I ett annat land*.⁵⁴ Kjellberg har gjort en personligt utforskande läsning av nämnda verk som bland annat lyfter fram hur Kandres experimentella språk svarar mot barns förnimmelse av världen, ett språk som därigenom framstår som logiskt och självklart. Kjellbergs iakttagelse har varit givande för min läsning, även då jag förstår igenkänningen av

⁵² Det var Ebba Witt-Brattström som på 1990-talet introducerade Julia Kristeva för en svensk publik. Se *Stabat mater. Julia Kristeva i urval av Ebba Witt-Brattström*, övers. Ann Runnqvist-Vinde, Stockholm, 1990.

⁵³ Biografisk fakta om Kandre och hennes egna kommenterar om sina verk har medvetet uteslutits i min läsning, eftersom jag anser att det riskerar att förenkla tolkningen och förminska verkens storhet och komplexitet (som alltid i någon mening överstiger personen bakom verket, enligt min mening, och således gör litteratur till det fantastiska medium som det är och litteraturvetaren till en outhärlig tolkare).

⁵⁴ Rebecca Kjellberg, *Det gåtfulla folket. Språklös symbios i prolykisk gestaltning*, C-uppsats, Lunds universitet, 1996. ”Prolyk” är en neologism av Mare Kandre.

barnet i protagonisten som möjlig först genom en modern, västerländsk *idé* om de individer som kallas ”barn”. Igenkänning är, såsom bland annat filosofen Louis Althusser har poängterat och som min läsning tar fasta på, kopplat till en ideologi.⁵⁵ Det vill säga, det man ser och förstår är det som en kultur och dess ideologier tillåter en att se och förstå. Förståelse finns således inbyggt i själva språket och hur det används, vilket speglar ideologin i ett samhälle. Enligt det synsättet existerar inget tänkbart ”utanför” språket.⁵⁶

Evelina Johanssons läsning av barnet i *Aliide, Aliide* som en konstruktion är en tolkning som jag vidareutvecklar i min studie. Johansson argumenterar för att protagonisten Aliide inte kan vara ett ”barn”, att hon inte står ut med att uppfylla de krav som förväntas av henne på grund av hur hon tillskrivs den kategorin. Johanssons uppmärksammande av hur *Aliide, Aliide* förhåller sig till ”barn” som något pålagt utifrån – ”denna våldsamma akt av benämning” som hon skriver – ringar in det synsätt som jag applicerar på samtliga av Kandres tidiga verk.⁵⁷ Min analys fördjupar de aspekterna bland annat genom att uppmärksamma och undersöka konsekvenserna för framträdandet av, som till exempel i *Aliide, Aliide*, själva ordet ”BARN” där det för första gången utskrivs i relation till protagonisten.

Att Kandre arbetar med föreställningar som finns nedlagda i språket är en viktig utgångspunkt för min studie, vilket också är något som Lars Mikael Raattamaa uppmärksammar i sin läsning av *Bübins unge* och *Aliide, Aliide*. Liksom i Johanssons artikel aktualiserar Foucaults diskurs-begrepp och Raattamaa menar att Kandres verk aktivt arbetar med de föreställningar som ”det dagliga pratet” döljer.⁵⁸ Raattamaas läsning preciserar dock inte *hur* Kandre gör det eller *vilka* dessa föreställningar är, aspekter som bland annat är föremål för min uppsats.

Heléne Jensens magisteruppsats, *En fullständig söndring av allt man är. Subjektiveringens ambivalens i Mare Kandres Bübins unge*, tillhör de mest betydande uppsatserna för utarbetandet av min egen.⁵⁹ Jensen undersöker hur *Bübins unge* gestaltar berättarjagets väg mot att framträda som ett kvinnligt subjekt och även om våra studier

⁵⁵ Argumentet återfinns i Althusser's essä ”Ideology and Ideological State Apparatuses”, ur *Lenin and Philosophy and other Essays*. Jag har använt mig av den svenska översättningen av Ewa Rappe och Gunnar Sandin ur boken *Filosofi från proletär klasståndpunkt*, DDR, 1976. Se s. 142f.

⁵⁶ Mitt tydliggörande av Althusser's resonemang bör förstås i relation till hans lärjunge Michel Foucault. Althusser's ideologibegrepp implicerar att det finns något ”sannare” bakom eller bortom ideologin, vilket Foucault tog avstånd ifrån. Även då min undersökning tar utgångspunkt i Foucault's diskursbegrepp, såsom det har använts av Judith Butler, har jag på vissa ställen i analysen funnit Althusser's ideologibegrepp användbart – det förklarar nämligen känslan av att finna sig determinerad. För en presentation av likheter och skillnader mellan filosoferna se *Diskursanalys som teori och metod*, s. 21ff.

⁵⁷ Johansson, ”Våldets barn”.

⁵⁸ Raattamaa, ”Mare Kandre: att komma bort”, s. 31.

⁵⁹ Heléne Jensen, *En fullständig söndring av allt man är. Subjektiveringens ambivalens i Mare Kandres Bübins unge*, Magisteruppsats, Stockholms universitet, 2008.

därmed skiljer sig åt så utgår Jensen, liksom jag, från bland annat Judith Butlers bok *Excitable Speech* och dennas teori om namn. Därför har jag följt Jensens läsning med särskilt intresse.

Vad som framträder vid en jämförelse av våra tolkningar av den så kallade ”Ungen” i *Bübins unge* är ett många gånger konträrt användande av Butlers teorier om namnet i förhållande till subjektivering.⁶⁰ Medan Jensen betraktar karaktärerna i *Bübins unge* som i huvudsak namnlösa förstår jag Ungen som i sig ett namn. Det är, såsom jag förstår och använder mig av Butlers teorier, inte frågan om en diskussion av egennamn utan om ett slags öknamn vars syfte är att etablera ett underläge hos en individ.

Genom att uppmärksamma ett fundamentalt ambivalent drag i *Bübins unge* så komplicerar Jensen den entydiga diskussionen av verket som en gestaltning av ”kvinnlighet”, men medger avslutningsvis att även hennes ambition att anlägga ett konstruktivistiskt perspektiv på kön i någon mån bidrar till dess rekonstruering.⁶¹ Min uppsats kan sägas följa Jensens i spåren då också jag läser Kandres tidiga verk som mycket komplexa i relation till bestämd (köns)identitet. Våra likartade teoretiska utgångspunkter används dock olika, då jag har tagit fasta på Butlers ståndpunkt om subjektiveringen som en ständigt fortlöpande process, vilken kräver en utlösande faktor (Ungen) men inte ett slutgiltigt mål i en bestämd (köns)identitet.⁶²

Att Kandres tidiga verk anspelar på myter, använder ett mer eller mindre strikt mytiskt ramverk för berättelserna och gestaltar klassiska ritualer, såsom offer- eller reningsriter, är jag inte ensam om att uppmärksamma. Sara Danius, Ebba Witt-Brattström, Pauline Wärrff, Eva Lundberg, Sofia Tolis och Sara Lind är alla goda exempel på författare som har omnämnt förekomsten av dessa aspekter.⁶³ Det som tydligt skiljer min läsning från tidigare är att jag tolkar användningen av myter som ett sätt att gå i dialog med en konventionell syn på utveckling. Berättelserna i Kandres tidiga verk anspelar på den allmänna uppfattningen om att utveckling alltid är linjär och kan definieras genom tydligt avgränsade livsfaser som

⁶⁰ Subjektivering avser den process genom vilket ett subjekt blir till. Subjekt har två betydelser, dels i sin ursprungliga mening av underordnad och dels i meningen ”jaget” eller den självständigt handlande individen. Se kapitlet ”Teoretiska utgångspunkter” för en något mer utförlig redogörelse samt referens för vidare läsning.

⁶¹ Jensen, s. 68.

⁶² Jensen har gjort en utmärkt presentation av de teoretiska resonemangen hos Butler och Foucault om deras syn på subjektiveringen som en pågående process. Jag menar dock att denna aspekt av pågående är betydligt mer väsentlig för berättarjaget i slutscenerna än vad Jensens analys gör gällande.

⁶³ Danius, ”Överenskommelsens gräns”, s. 264f; Witt-Brattström, ”Det ler så mörkt i skogen”, 176f; Pauline Wärrff *Anorektisk abjektion. En studie av Mare Kandres romaner Bübins unge och Aliide, Aliide*, C-uppsats, Stockholms universitet, 1993, s. 35ff; Eva Lundberg, ”Där berget aldrig öppnas”. *En dikt- och intertextualitetanalys av Elsa Graves Lufthav och Mare Kandres Bebådelsen*, Södertörns högskola, 2000, s. 16; Tolis, ”Allt som kommer emellan mig och skrivandet dödar mig”. *Melankoli i språket i Mare Kandres Bübins unge*, Magisteruppsats, Södertörns högskola, 2006, s. 20. Hos Sara Lind anläggs ett mytologiskt perspektiv på läsningen av *Det brinnande trädet*. Se Linds uppsats, *Tystnaden som besvärjelse – Ett mytologiskt perspektiv på Mare Kandres Det brinnande trädet*, C-uppsats, Stockholms universitet, 2010.

återspeglas i bestämda identiteter, såsom exempelvis barn-vuxen/kvinna. Tidigare forskare har generellt bekräftat den uppfattningen om utveckling som en väsentlig del av Kandres verk och förbiser därmed något som jag menar är högst utmärkande för Kandres berättarstil: att överdriva, *utskriva*, generella uppfattningar och samtidigt gå i kritisk dialog med dem.

De övervägande tolkningar som har gjorts med stöd i psykologvisten Julia Kristevas abjektionsteori går generellt ut på att barnet i Kandres verk representerar den del av berättarjaget som återspeglar den så kallade abjektala fasen i spädbarnets primära narcissism.⁶⁴ Det är en fas i beroende av modern, enligt Kristeva belägen före och utanför språket men som ändå utgör en grund för det språkliga subjektets tillblivelse. Kampen om att bli en egen identitet kräver ett offer av den barn-del som representerar närheten och beroendet av modern, en barn-del som frambringar känslor av äckel hos jaget och som enligt det synsättet blir orsaken till att exempelvis Ungen mördas i *Bübins unge*. Det perspektivet skiljer sig från det som jag tillämpar, eftersom ”barnet” i min läsning inte förstås som något ”utanför” eller ”före” språket, utan som en konstruktion i språk och kultur vilken på olika sätt styr berättelsernas protagonister och narrativa uppbyggnad.

1.4.3 Barndomsforskning

Jacqueline Rose var en av de första inom litteraturens område att problematisera barndomsbegreppet genom att hävda att ”barn” endast existerar som en bild åt den vuxnas/författarens begär.⁶⁵ Därmed visade hon också på det orimliga i att definiera ett akademiskt fält i termer av ”barnlitteraturforskning”.⁶⁶ I Roses efterföljd, under 1980-talet och framåt, har en relativt ansenlig mängd studier (främst i England och USA) publicerats, där olika aspekter av barndomen som diskurs har lyfts fram. Tillsammans med konstruktivistisk sociologi och postkoloniala studier är barndomsforskning ett resultat av en ökad medvetenhet

⁶⁴ För hela detta stycke se: Julia Kristeva, *Fasans makt: en essä om abjektionen* [1980], Göteborg, 1991, s. 25f; Ebba Witt-Brattström, inledningen till *Stabat Mater: Julia Kristeva i urval av Ebba Witt-Brattström* [1990], Stockholm, 2002, s. 9-29. Se även Judith Butlers kritik av Kristeva, som har inspirerat min läsning, ur *Genustrubbel. Feminism och identitetens subversion* [1990], övers. Suzanne Almqvist, Uddevalla, 2007, s. 145-162. Detta verk refereras i fortsättningen till som ”Butler Ge”.

⁶⁵ Min presentation av barndomsforskningen i detta första stycke stödjer sig mot Susan Honeymans presentation i sin bok *Elusive Childhood. Impossible Representations in Modern Fiction*, The Ohio State University, 2005, s. 7ff.

⁶⁶ Honeyman, s. 9.

om identitet som något kulturellt betingat.⁶⁷ För att markera hur barndomen är nära anknuten till temporära föreställningar i samhället används ordet ”barndomsdiskurs”.

I Sverige är den falang av barndomsforskningen, där man diskuterar barndomen i termer av en konstruktion, i stort sätt begränsad till studier inom sociologi och etnologi. Framställningar av barn i litteraturen har främst diskuterats inom det forskningsområde som alltjämt kallas ”barnlitteraturforskningen”.⁶⁸ Litteraturvetaren Maria Andersson har emellertid i sin avhandling, *Att bli människa. Barn, sedlighet och kön i Amanda Kerfstedts, Helena Nybloms och Mathilda Mallings författarskap 1880-1910*, undersökt både barn- och vuxenlitteraturens genrer ur diskursanalytisk synvinkel.⁶⁹ Andersson undersöker hur sociala föreställningar om och förväntningar på olika genrer skapade olika förutsättningar för författarna att ge uttryck åt samhällskritiska åsikter. Min studie diskuterar vare sig genrebenämningen av Kandres tidiga verk eller den intellektuella debatt som var aktuell under tiden för dess publicering. För just denna studie är dessutom ett viktigt antagande att själva ordet ”barn” väcker föreställningar som utgör grund för barndomsbegreppet, föreställningar vilka artikulerades redan i slutet av 1700-talet och som alltjämt är knutna till en bestämd konvention om utveckling. I det att Kandres verk är mycket komplexa i förhållande till hur de har genrebestämts har jag valt att genomgående benämna samtliga verk som ”verk”.⁷⁰

Konstruktivistiskt inriktad barndomsforskning inom litteraturvetenskapens område är i Sverige, som sagt, ytterst begränsad. Detta ser dock ut att gå mot en förändring. Förutom Maria Anderssons avhandling så kan litteraturvetaren Karin Nykvists omfattande studie, *Barn blir till. Konstruktionen av barnet i svensk litteratur 1800-2000* nämnas, vilken beräknas

⁶⁷ Honeyman, s. 7ff.

⁶⁸ Den ledande studien inom barnlitteraturforskningen är Maria Nikolajevas bok *Barndomens byggklossar*. Nikolajevas studie skiljer sig emellertid väsentligt från min egen genom sin tydliga arbetsdefinition: ”Med barnlitteratur menar jag litteratur skriven, publicerad, marknadsförd och behandlad av experter med barn som dess huvudsakliga publik. Med barn menar jag, i enlighet med FN:s definition, människor mellan 0 och 18 år”. Till denna definition kan Mare Kandres författarskap knappast räknas in och min studie har inte för avsikt att utforska paralleller mellan Kandres verk och den ovan definierade genre som går under samlingsnamnet ”barnlitteratur”. Se Maria Nikolajeva, *Barndomens byggklossar*, Lund, 2004, s. 15.

⁶⁹ Maria Andersson, *Att bli människa. Barn, sedlighet och kön i Amanda Kerfstedts, Helena Nybloms och Mathilda Mallings författarskap 1880-1910*, Stockholm/Göteborg, 2010.

⁷⁰ Rebecca Kjellberg har uppmärksammat svårigheterna med att genrebestämma *I ett annat land* eftersom verket utmärks av en korsningsform mellan prosa och lyrik. Se Kjellberg, s. 18ff. Detta kan även sägas om *Bübins unge* och delvis även om *Bebådelsen*, även om det lyriska är mer framträdande i det senare. Eva Borgström menade att ”roman” var en missvisande genrebenämning av *Det brinnande trädet* eftersom tyngdpunkten inte ligger i de yttre skeendena utan i beskrivningarna av ett inre tillstånd. Se Eva Borgström, ”Det yttre och det inre landskapet”, *Kvinnobulletinen*, 1989:1. Något liknande gäller för *Aliide*, *Aliide* där språket är präglad av protagonistens inre tillstånd och inte kan benämnas som strikt prosa. ”Roman” är även en genre som bland annat har problematiserats av teoretikern Edward W Said. Said hävdar att romanen som form kan kopplas till imperialismen genom dess mönster av en berättarauktoritet. Berättarauktoritet är något som jag anser att Kandre problematiserar. Därför har jag valt att lämna denna diskussion åt en framtida studie. Se Edward W Said *Kultur och imperialism*, Ordfront, Stockholm 1995, s. 118.

utkomma inom kort.⁷¹ Även Ann-Helén Anderssons avhandling, ”*Jag är baserad på verkliga personer*” *Ironi och röstgivande i Kristina Lugns författarskap*, förtjänar att omnämnas i detta sammanhang, då den lyfter fram ”barnets position” som ett centralt tema i Kristina Lugns författarskap. ”Barnet” menar Andersson hör samman med något som hon kallar för en ”frånärvaro” i texten: en ”ironisk öppenhet eller paradoxal placering på en och samma gång i och bortom språket”.⁷² Anderssons studie har varit en viktig inspirationskälla i arbetet med min egen, då ”barnet” kopplas samman med en funktion i språket. Jag vill även nämna Maria Margareta Österholms pågående avhandling, vilken för närvarande är i sitt slutskede. Där behandlas Kandres verk ur ett queerteoretiskt perspektiv och termen ”Riktig Flicka”, som förekommer i *Aliide, Aliide*, intar en särskild plats i Österholms undersökning. Avhandlingen beskrivs som en studie av ”subversiv femininitet i svenskspråkig prosa från 1980 till 2005”.⁷³

I England och USA har som omnämnts gjorts betydligt mer forskning på området. Jag har emellertid, delvis med avsikten att begränsa min studie, valt att utgå från litteraturvetaren Susan Honeymans bok *Elusive Childhood. Impossible Representations in Modern Fiction* (2005) vad gäller mina diskussioner av barndomsbegreppet. Det är inte Honeymans tillvägagångssätt som har använts utan enbart hennes presentation av nämnda begrepp, då jag har funnit det särskilt användbart för mina syften. I följande kapitel redogörs för barndomsbegreppet och andra teoretiska utgångspunkter för uppsatsen.

⁷¹ Se presentation av Nykvists forskningsprojekt: <http://www.sol.lu.se/projekt/329>. Då jag var i kontakt med Nykvist i början av 2011 uppgav hon att Kandre antagligen skulle komma att ingå i hennes studie.

⁷² Ann-Helén Andersson, ”*Jag är baserad på verkliga personer*” *Ironi och röstgivande i Kristina Lugns författarskap*, Bokförlaget h:ström – Text & Kultur, 2010, s. 42.

⁷³ Information från Uppsala universitet, http://www.litvet.uu.se/om_oss/personal/hemsidor_s-o/maria_margareta_osterholm/. Någon titel på avhandlingen har än så länge inte annonserats.

1.5 Teoretiska utgångspunkter

1.5.1 Barndomsbegreppet

Barndomsbegreppet fick sin tydliga artikulering av sjuttonhundratalsfilosofen Jean Jacques Rousseau.⁷⁴ Det innebär inte att det tidigare hade varit omöjligt att tala om ”barn” eller ”barndomen”, utan enbart att Rousseaus tankegångar bidrog till att etablera konturerna åt ett begrepp som ”barndom” genom att placera det i skarp motsättning till ”vuxenhet”. Det senare begreppet hade formulerats som ett ideal hos Rousseaus föregångare, filosofen John Locke. Locke liknade barn vid en *tabula rasa*, ett oskrivet blad, som successivt skulle utvecklas till en kompetent vuxen samhällsmedborgare.⁷⁵ Till skillnad från Locke hävdade Rousseau att människan föds med eftersträvansvärda egenskaper vilka successivt fräntas henne genom skolning och samhällspåverkan.⁷⁶

Honeyman visar med sin studie hur det moderna, västerländska barndomsbegreppet består av en sammansättning av dessa generellt sett motstridiga tankegångar. Orden ”barn” och ”barndom” reser således föreställningar om såväl successiv utveckling mot fullvuxenhet som eftersträvansvärda egenskaper vilka människan successivt tvingas att göra avkall på.⁷⁷

Väsentligt för barndomsbegreppet är att det enbart låter sig definieras i motsättning till så kallade vuxna och ett begrepp som ”vuxenhet”. Yngre individer behärskar inte det språkliga medel som möjliggör ett kulturellt giltigt motstånd mot hur de definieras, och minnet är selektivt, präglad av de föreställningar som florerar i en kultur.⁷⁸ Därför är barndomen helt och fullt en konstruktion som mest av allt säger något om vad den vuxna människan (den människa som behärskar språket) *saknar, inte är eller tillåts att vara*.⁷⁹ Barndomen kan definieras utifrån följande motsatspar: barn-vuxen, natur-kultur, ociviliserad-civiliserad, okänd-vetbar och irrationell-rationell, motsatspar som alltså har gett mening åt barndomsbegreppet sedan det formulerades i slutet av 1700-talet.⁸⁰ Honeyman klargör att barndomen konstrueras på ett sätt som möjliggör en protest mot det som kännetecknar en

⁷⁴ Se Honeyman, s. 52. (Rousseau idealiserade barndomen i förenklad kontrast till vuxen erfarenhet), s. 3 (“The modern concept of childhood evolved with and in contrast to the Enlightenment ideal of rational adulthood”), s. 107 (“romanticism is implicit in the notion of childhood itself”).

⁷⁵ *Tabula rasa* var John Lockes metafor för barn. Se Honeyman, s. 96.

⁷⁶ Honeyman, s. 96f.

⁷⁷ Se avsnittet ”Reversing Development”, Honeyman, s. 80-114.

⁷⁸ Honeyman, s. 2f.

⁷⁹ Honeyman, s. 5. Se även James Kincaid som utförligt har argumenterat för att barndomen representerar det som den vuxna antingen aldrig har varit eller hyser en stark önskan om att vara i boken: *Child-Loving: The Erotic Child and Victorian Culture*, New York, 1992.

⁸⁰ Honeyman, s. 52.

vuxen tillvaro. Den rousseauska/romantiska barndomen är således per definition en protest mot rationalism, linjärt tänkande och sociala krav, vars värde etableras genom att hävda att barn till sin natur är intuitivt visa, spontant kreativa och i närvaro med nuet, på ett sätt som hon tids nog ”växer ifrån”.

Den moderna uppfattningen om barn består av ett motstridigt förhållningssätt. Barn anses både vara självtillräckliga, naturligt kreativa och intuitivt visa *och* i behov av uppfostran, kontroll och en strikt utbildningsplan.⁸¹ Honeyman menar att barndomen alltså står i förbund med en idé om utveckling som en linjär och mätbar process, hur mycket romantiska framställningar av barn än försöker att hävda motsatsen.⁸² Det vill säga, oavsett om man betraktar utveckling som förfall enligt ett romantiskt synsätt, eller utveckling som en eftersträvansvärd process mot vuxen mognad, är ”barndomen” knuten till en bestämd fas i den tidiga perioden av människans liv, vilken en dag passerar och vars egenskaper människan måste göra avkall på. Idén om utveckling som en linjär process genom väsentliga faser är således kopplad till ordet och begreppet ”barn”, lika mycket förr som nu, även om barndomsbegreppet har problematiserats under framförallt 1900-talets senare hälft.

I min läsning av Kandres tidiga verk har jag funnit det väsentligt att utgå från ett antagande inom diskursteorin; att en identitetskategori såsom ”barn” inte är given på förhand utan existerar först sedan den uttryckligen har formulerats i ord.⁸³

1.5.2 Diskurs, myt, konvention och sociala ritualer

Begreppet *diskurs* både förstås och används olika beroende på vetenskaplig disciplin och tradition.⁸⁴ Den tradition av diskursanalys som jag gör anspråk på är den som först formulerades av Michel Foucault i slutet av 1960-talet.⁸⁵ Med ”diskurs” avsåg Foucault dels de regler som producerar olika utsagor – ramverket för vad som är möjligt att säga och tänka i ett visst kulturellt sammanhang – och dels särskilda utsagor och sociala grupper.⁸⁶ ”Barn” utgör en diskursiv kategori och min uppsats undersöker bland annat vilka allmänna regler, vilken konvention, som specifikt hör samman med ”barn” i Kandres tidiga verk. För att avgöra det undersöker jag vilka konventionella uppfattningar som respektive verk kan synas

⁸¹ Honeyman, s. 82.

⁸² Honeyman, s. 81, 102.

⁸³ *Diskursanalys som teori och metod*, s. 52f.

⁸⁴ För en mer uttömmande genomgång av forskningsfältet hänvisas till *Diskursanalys som teori och metod*.

⁸⁵ Michel Foucault, *Vetandets arkeologi* [1969], övers. C G Bjurström, Lund, 2002.

⁸⁶ Foucault, s. 102.

referera till. Verkens olika anspelningar på myter och dess skildringar av kropp och växande ger, som jag ser det, en ledtråd i den frågan.

En myt kännetecknas av en enkel struktur och har generellt som syfte att vägleda människan i steget från en livsfas till en annan.⁸⁷ Ofta kompletteras myten med en rit som ska garantera den övergången. Det kan handla om en mängd olika övergångar och är inte nödvändigtvis kopplat till exempelvis den från ”barn” till ”vuxen”. I Kandres verk finns dock anledning att betrakta nämnda övergång som en väsentlig del av berättelsernas uppbyggnad.

Att övergången från barn till vuxen är en nödvändig process att genomgå är inte bara något som vissa myter och ritualer gör gällande, det är en idé som är allmänt vedertagen, kort sagt, en konventionell uppfattning. En jämförelse mellan semiologen Roland Barthes resonemang om myter och Judith Butlers teori om identitetskapande visar att det finns vissa likheter mellan myt och konvention. Inte i den meningen att de är samma sak, utan i det att de kan sägas operera, vara verksamma i en kultur, på ett liknande sätt. En myt är i Barthes förståelse ett yttrande som talar om hur saker och ting är, men som döljer sin egenskap av konstruktion och därmed framstår som ett naturligt yttrande.⁸⁸ Något liknande kan sägas om en konvention i relation till bestämd identitet såsom det beskrivs hos Butler: en konvention är den samling regler för beteenden vilka reproduceras i handlingar, gester och tal, och därmed kontinuerligt framställs som naturliga.⁸⁹

Enligt Butler är det emellertid möjligt att förändra en konvention genom att aktivt delta i de sociala ritualer, de upprepande handlingar som understödjer den.⁹⁰ Genom att överdriva de handlingsmönster som understödjer konventionen kan man blotta dess egenskap av kulturell konstruktion och på så vis öppna upp för nya perspektiv i förståelsen av det mänskliga.⁹¹ Att få en bestämd identitetskategori pådyvlad sig och därigenom ofrivilligt bli ställd inför en mängd sociala föreställningar och regler kan vara en smärtsam upplevelse och utgör på sätt och vis ämnet för Butlers bok *Excitable Speech* vilken fungerar som ett väsentligt stöd åt min analys av ”barnet” i Kandres tidiga verk.

⁸⁷ Karen Armstrong, *Myternas historia*, övers. Inger Johansson, Falun, 2006, s. 9.

⁸⁸ Roland Barthes, *Mytologier*, övers. Karin Frisendahl, Elin Clason och David Lindberg, Halmstad, 2007, s. 237. Jämför även Armstrongs beskrivning av en myt: ”Den visar oss hur vi ska bete oss”, Armstrong, s. 9.

⁸⁹ Min förståelse grundar sig här på resonemang som förs i både Butlers bok *Genustrubbel* och *Excitable Speech*. I den förra används inte ordet ”konvention” som i den senare även om det är frågan om ett liknande resonemang, dvs. allmänt omfattande, oskrivna, sociala regler för beteenden. Jämför exempelvis Butler Ge, s. 226 med exempelvis *Excitable Speech. A Politics of the Performative*, New York & London, 1997, s. 33f. Den senare boken refereras i fortsättningen till som ”Butler Ex”. I övrigt kan sägas att teoretiker som behandlar samspelet mellan konvention och individ ofta väljer andra ord, såsom ”normativa, sociala regler” eller liknande. Jag har emellertid inte funnit någon anledning till att inte använda ordet ”konvention” och min läsare kommer att finna det tämligen frekvent i mina analyser.

⁹⁰ Jämför Butler Ge, s. 227 med Butler Ex, s. 102.

⁹¹ Se förslagsvis Butler Ge, s. 228ff. jämför med s. 35.

1.5.3 Namn och subjektiveringens dubbelhet

I *Excitable Speech* analyserar Judith Butler hatiskt tal och diskuterar möjligheten av att besvara sådana yttranden kritiskt.⁹²

Ett viktigt antagande hos Butler är att det som sägs alltid i någon mening är utom den talandes kontroll.⁹³ Till detta hör att det som man säger aldrig helt och fullt är ett självständigt yttrande, utan beroende av att ha upprepats ett flertal gånger för att äga giltighet.⁹⁴ Hatiskt tal agerar således i kraft av upprepningar och/eller en konvention som aldrig uttalas direkt utan som ligger latent i själva yttrandet, vilket ofta kommer i formen av ett (ök)namn.⁹⁵ Ett stycke som tydliggör och sammanfattar Butlers ståndpunkt är följande:

Racist speech works through the invocation of convention; it circulates, and though it requires the subject for its speaking, it neither begins nor ends with the subject who speaks or with the specific name that is used.⁹⁶

Rasistiska yttranden utgör ett exempel på de olika former av hatiskt tal som Butler diskuterar i relation till teorin om så kallade ”performativa yttranden”, yttranden som *gör* något; en teori som först formulerades av filosofen J.L. Austin.⁹⁷ Det är ståndpunkten om att de som talar hatiskt har full kontroll över vad de säger, att de med andra ord kan förutspå effekten av sitt yttrande, som Butler vänder sig emot. Butler ifrågasätter alltså förutsägbarheten i sådant tal men som hon skriver, ”not to minimize the pain that is suffered as a consequence of hate speech, but to leave open the possibility that its failure is the condition of a critical response”.⁹⁸ Att utgå ifrån att hatiskt tal alltid sårar menar Butler riskerar att etablera dess maktfullkomlighet och att i sig, även då avsikten är en annan, bidra till att de yttrandena får en sårande effekt.

Det är i första hand det introducerande kapitlet i *Excitable Speech*, ”On Linguistic Vulnerability”, som jag har funnit användbart för min studie. Där presenterar Butler utförligt grunden för sitt resonemang och bygger en teori som öppnar upp möjligheten till att

⁹² I min presentation översätts engelskans ”hate speech” med ”hatiska yttranden” eller ”hatiskt tal”. Översättningen ger ett något klumpigt intryck då termen är svåröversatt och uttrycket sällan används på svenska, något som Ola Larsmo också konstaterat i artikeln ”Så kan språket bana väg för massmord”, *Dagens Nyheter*, 2011-07-28. Larsmo använder uttrycket på engelska i sin artikel.

⁹³ Butler Ex, s. 15.

⁹⁴ Butler Ex., se exempelvis s. 140.

⁹⁵ Butler Ex, se exempelvis s. 36.

⁹⁶ Butler Ex, s. 34.

⁹⁷ Butler diskuterar genomgående Austins teori om performativa yttranden och hur den har tillämpats i diskussionen om hatfulla yttranden. Se exempelvis ur introduktionen s. 3 och 10f. Se även Jonathan Cullers presentation av Austin i boken *Literary Theory. A Very Short Introduction* [1997], New York, 2000, s. 94ff.

⁹⁸ Butler Ex, s. 19.

(an)vända ett hatiskt yttrande, ett (ök)namn, till en kritisk respons. Resultatet kan beskrivas som en utveckling av filosofen Louis Althusser's teori om hur ett subjekt konstitueras via ett namn, så kallad "interpellation", genom att tillföra Michel Foucaults förståelse av makt. Althusser's välkända exempel på "interpellation" är då en polisman ropar efter en förbipasserande på gatan, "hallå, ni därborta!", varpå denna vänder sig om och med den rörelsen blir till ett subjekt, underkastad en auktoritet/ideologi.⁹⁹ Samma process beskrivs hos Althusser med exempel ur Bibeln, där Guds röst utdelar ett namn och med den handlingen skapar ett subjekt i underkastelse. Butler finner Althusser's teori användbar i det att den visar hur ett namn kan bidra till att ett subjekt skapas, men ifrågasätter att subjektet alltid (in)finns i det namn som denna har kallats.¹⁰⁰ Althusser's liknelse av ideologi med statlig makt eller en gudomlig röst menar Butler visserligen förklarar hur stark påverkan ett språk eller en ideologi har, men att liknelsen är missvisande ifråga om hur själva processen går till: den som namnger har inte likt en gud suverän makt över sitt yttrande. Butler förstår makt genom Foucaults teori, som något långt mer övergripande och aldrig kopplat till någon enskild eller något specifikt. Då individen träffas av ett namn blir denna inte underkastad yttrarens avsikt, utan snarare introducerad i en diskurs och inför det maktmedel som är språket. Namnet fungerar således snarast som en katalysator för individens subjektivering.

Individ och subjekt är inte samma sak. Subjektet är den språkliga kategori som ger individen handlingsförmåga och giltighet i språk och kultur.¹⁰¹ Individen är i egenskap av ett subjekt underkastad det språk inom vilket det har konstituerats men tillägnar sig samtidigt möjligheten att använda sig av det, på ett sätt som successivt kan bidra till diskursens förändring. Butlers slutsatser beträffande namnet är följande:

The name one is called both subordinates and enables, producing a scene of agency from ambivalence, a set of effects that exceed the animating intentions of the call.¹⁰²

Människan blir aldrig ett en gång för alla bestämt subjekt, utan är knuten till en pågående subjektiveringsprocess.¹⁰³ Subjektiveringen präglas av såväl underkastelse som aktörskap, varav det ena ger det andra och vice versa, i en alltjämt pågående växelverkan.

⁹⁹ Althusser, *Ideologi och ideologiska statsapparater*, s. 144.

¹⁰⁰ Butler Ex, s. 32f. Även om min övergripande förståelse står i skuld till Butler vill jag dock påpeka att Althusser's teoretiska resonemang många gånger varit användbart i mina analyser. Det beror på att det finns en fundamental skillnad mellan hur något framstår för protagonisten/individen och hur något under berättelsens gång visar sig vara, eller är att betrakta ur ett större perspektiv. Althusser svarar för det förra medan Butler svarar för det senare i min läsning.

¹⁰¹ Judith Butler, *The Psychic Life of Power. Theories in Subjection*, Stanford/California, 1997. Boken refereras i fortsättningen till som "Butler Ps".

¹⁰² Butler Ex, s. 163.

1.5.4 Barn som namn

Mina analyser arbetar utifrån tesen om att ”barnet” i Kandres tidiga verk har funktionen av ett namn. För att göra kopplingen mellan Butlers teori, där kategorin ”barn” överhuvudtaget inte finns omnämnd, och ”barnet” i Kandres texter adekvat har jag använt mig av en distinktion som Honeyman gör i sin studie. Innan jag presenterar den distinktionen och hur den kan jämföras med ett resonemang hos Butler vill jag tydliggöra att Honeyman visserligen arbetar i samma diskursanalytiska och identitetskritiska tradition som Butler, men att hon inte använder sig av Butler teorier för sin undersökning.

Honeyman formulerar två ändamål med sin studie. Det ena är att visa hur konsekvent de individer som kallas ”barn” nedtystas genom att pådyvlas begreppet ”barndom” och det andra är att visa hur subversiva möjligheter samtidigt artikuleras genom det nedtystandet.¹⁰⁴ Innehållet hos dessa ändamål är nära sammanlänkande och blir möjligen mer begripliga genom att åtskiljas som följer: 1) barndomen är en konstruerad idé som pådyvlas vissa individer, 2) barndomsbegreppet pådyvlas individer som ännu saknar ett sofistikerat språk att svara genom och utgör därmed en tom yta som den vuxna kan fylla med vad helst denna anser önskvärt. Kort sagt, barndomen utgör ett begrepp som pådyvlas yngre individer vilka därmed riskerar att fråntas sin individualitet *och* utgör ett begrepp som kännetecknas av alla de möjligheter som en (vuxen) individ känner sig snuvad på; det fungerar därmed ofta som ett sätt att ge uttryck åt en samhälls- och/eller civilisationskritik.¹⁰⁵

Den distinktion som kan urskiljas i Honeymans studie är således den mellan ”barn” som å ena sidan ett pådyvlat epitet och å den andra ett subversivt medel. Detta menar jag kan jämföras med effekterna av ett namn såsom Butler presenterar dem. Det vill säga, namnet som både eventuellt stigmatiserande och potentiellt bidragande till en kritisk respons.

¹⁰³ Butler Ex, s. 163. Se även s. 36.

¹⁰⁴ Honeyman, s. 2f.

¹⁰⁵ Honeyman, s. 2f.

2. Analys

2.1 ”Barn” som berättelsens incitament

Nedan följer analyser av *I ett annat land* och *Det brinnande trädet* med utgångspunkt ur de textstycken där ”barnet”, i egenskap av ett utskrivet ord respektive ett rekonstruerat begrepp, framträder i relation till protagonisterna. Läsningen av *I ett annat land* inleder min analys och såväl barnets framträdande som dess konsekvenser i förhållande till protagonisterna och berättelsens uppbyggnad kommer att behandlas i denna första analysdel.

2.1.1 Uppenbarad

”Jag är ett mycket litet barn”, förklarar protagonisten i Kandres debutverk *I ett annat land*.¹⁰⁶ Meningen finns i verkets andra kapitel, ”STJÄRNOR”, och någonting är märkbart förändrat i hur protagonisten ser på sig själv, eller finner anledning att beskriva sig själv som. I det första kapitlet, titelsviten om fem korta berättelser, ”I ETT ANNAT LAND”, beskriver sig denna snarare som obestämd och väldig, osäker och omvandlingsbar liksom livet självt, i termer av ”kanske”: ”Kanske är jag inte bara jag./ Kanske är jag även andra flickor och hundar, vars drömmar fäster vid mig, för inuti är jag mottaglig och våt.” (s. 31)¹⁰⁷

Självreflektion är dock inget vanligt inslag i verket. Som Sara Danius har påpekat så kan verket läsas som ”en katalog av skilda syn- och hörselintryck som mer än att återge sceneriet förmedlar jagets sinnestillstånd och upplevelse av omgivningen”.¹⁰⁸ Därför finner jag den tydliga definitionen av protagonisten själv, ”[j]ag är ett mycket litet barn”, överraskande och anmärkningsvärd (s. 46). Den infaller i verket i samband med att miljöskildringen har förändrats: inte längre utspridd på olika platser i ett naturlandskap utan centrerad till en skolgård, där frön planteras ”i den tomma, jordiga slätten utanför” (s. 45). Och stjärnorna, de som tidigare avtecknade sig mot en himmel ”till synes mörk och tom” har blivit till stjärnor ”i mitt block”, en del av ett skolsystem som avser att redovisa elevens goda

¹⁰⁶ *I ett annat land*, s. 46. Sidanvisningar till Kandres tidiga verk kommer fortsättningsvis anges löpande i texten.

¹⁰⁷ Rebecca Kjellberg har i sin c-uppsats, *Det gåtfulla folket*, gjort en utmärkt indelning av *I ett annat land*, från vilket jag hämtar termen ”titelsvit”, se s. 3.

¹⁰⁸ Danius, ”Överenskommelsens gräns”, s. 264.

prestationer (s. 36, 46). I det textstycke där meningen ”[j]ag är ett mycket litet barn” återfinns är det överhuvudtaget en värld av gränser som skildras:

Jag är ett mycket litet barn och jag har inte så många vänner, men jag leker ändå tappert med de andra på asfaltsplanen om rasterna.

Jag fångar grodyngel i den stora, djupa pölen och får en anmärkning.

Jag känner mig rebellisk, utkorad, ren och blid.

Mina teckningar hänger ensamma på anslagstavlan.

Jag är inte av denna världen. (s. 46)¹⁰⁹

Det är en värld av begränsande definitioner (”ett mycket litet barn”), begränsade områden att röra sig inom under en begränsad tid (”asfaltsplanen om rasterna”), begränsade handlingsmöjligheter (”anmärkning”) och avgränsade utrymmen för kreativa uttryck (”anslagstavlan”).

Jennie Andersson har i sin c-uppsats, ”*Djuren är våra själar*”, uppmärksammat hur kapitlet i sin helhet skildrar ett möte med kulturen, hon skriver: ”I [...] ’STJÄRNOR’ kommer kulturen som motståndare tydligt in”.¹¹⁰ Jag betraktar det citerade stycket ovan som centralt för det mötet eftersom det är där som protagonisten, för första och enda gången i verket, markerar sin sociala position och på så vis sitt existensberättigande i kulturen. Såsom mitt ordval ”mötet” indikerar så är det frågan om en *relation* som upprättas och som introducerar jaget inför särskilda möjligheter: att representera sig själv, ”[j]ag är ett mycket litet barn”, liksom att på så vis göra sig själv ”vetbar”, möjlig för sin omgivning (och för sin läsare) att klart identifiera. Till skillnad från Andersson menar jag därför att kulturen har en mer tvetydig roll i verket än som helt igenom en ”motståndare”.

Om den betydande relationen mellan kultur och individ skriver filosofen Judith Butler:

One comes to ”exists” by virtue of this fundamental dependency on the address of the Other. One “exists” not only by virtue of being recognized, but, in a prior sense, by being *recognizable*. The terms that facilitate recognition are themselves conventional, the effects and instruments of a social ritual¹¹¹

Social existens hänger således samman med *igenkännbarhet*. I *I ett annat land* kan skolmiljön förstås som ”den Andre”, i enlighet med Butlers resonemang, vilken kräver av protagonisten att hon är igenkännbar och således förankrad i en konvention som kräver upprepning, ”social

¹⁰⁹ Min läsare kommer att upptäcka att jag enbart i vissa fall återgår citat ur Kandres verk, i likhet med det ovan, med exakt radbrytning. I andra fall används ”/” som markör. Anledningen är att jag enbart i vissa fall har funnit det relevant att förmedla mitt helhetsintryck vid läsningen och inte enbart textens innehåll. Eftersom citatet ovan är centralt för min analys och detaljerat kommer att brytas ned har jag valt att exakt återge det.

¹¹⁰ Jennie Andersson, ”*Djuren är våra själar*” *En undersökning av barndomsminnet och barnets förhållande till naturen samt dess gestaltning i Mare Kandres barndomsskildring I ett annat land*, c-uppsats, Uppsala universitet, 1999, s. 14.

¹¹¹ Butler Ex, s. 5.

ritual”, för sitt bestående. Till denna upprepningsritual förhåller sig protagonisten emellertid ”tappert” och den ”anmärkning” som hon får bekräftar att hon inte rör sig inom de givna normerna, även då den handling som utlöst anmärkningen kan tyckas nog så oskyldig. Hennes ”teckningar hänger *ensamma* på anslagstavlan” och den värld av gränser som presenteras för henne är en värld som hon kort och gott tar avstånd ifrån: ”Jag är *inte* av denna världen” (s. 46, min kursiv).¹¹² Det är en säregen individ som växer fram i det här stycket, någon som inte riktigt passar in och som inte verkar ha någon önskan om att göra det heller.

2.1.2 Eget och annat land

Skolmiljön framstår i *I ett annat land* som den grundläggande orsaken till att protagonisten blir medveten om sin sociala position ”barn”, vilken därmed ser ut att bli möjlig för henne att meddela sig genom och relatera till. Som vi har sett så bidrar den definitionen inte bara till att en identitet klagörs, utan även att konturerna av en självständig individ blir alltmer framträdande. Vad Butler har skrivit om namn och subjektivering är som jag ser det tillämpligt här.

Butler instämmer i Althusserns teori om att en kallelse/”interpellation” är nödvändig vid subjektskonstituerande, men ifrågasätter att den *alltid* får det svar som eftersöks. I en direkt kommentar till Althusserns välkända exempel skriver Butler:¹¹³

Imagine the quite plausible scene in which one is called by a name and one turns around only to protest the name: ”That is not me, you must be mistaken!” And then imagine that the name continues to force itself upon you, to delineate the space you occupy, to construct a social positionality. Indifferent to your protest, the force of interpellation continues to work. One is still constituted by discourse, but at a distance from oneself. [...] The mark interpellation makes is not descriptive but inaugurative.¹¹⁴

Althusserns resonemang om subjektet som framkallat av och underkastad en ideologi, såväl som Butlers kritik, synliggör intressanta aspekter av vad som sker med protagonisten i kapitlet

¹¹² Meningen ”jag är inte av denna världen” förekommer i Bibeln, Johannesevangeliet 8:23 (1917 års övers.) Jämför även Joh., 3:31, 18:36 och 1 Joh. 4:5. Jag kommer inte att gå in närmare på relationen till denna bibliska referens då jag inte finner det nödvändigt för min studie. Bibliska referenser förekommer i samtliga av Kandres tidiga verk, men det är endast i min läsning av *Bebådelsen* som jag har funnit anledning att fördjupa mig i den referensen, eftersom den är avgörande för en förståelse av ordet ”barn” i texten.

¹¹³ Exemplet som Althusser anger och som jag presenterade i kapitlet ”Namn och subjektiveringens dubbelhet” är en polisman som ropar efter en förbipasserande på gatan och därigenom framkallar ett subjekt i underkastelse av en auktoritet/ideologi.

¹¹⁴ Butler Ex, s. 33.

”STJÄRNOR”. Skolan kan betraktas som den auktoritet vilken (fram)kallar protagonistens sociala position, på vilken följer särskilda krav eller regler som ”måste” upprepas på ett bestämt sätt för att befästa den positionen.¹¹⁵ Det senare illustreras genom de begränsningar som utmärker stycket där ”ett mycket litet barn” återfinns och de lekar som protagonisten ”tappert” följer, liksom överhuvudtaget det faktum att relationen till ”de andra” ser ut att bestämma utsagan som sådan. Den konstaterande utsagan ”[j]ag är ett mycket litet barn” hänger nära samman med konstaterandet ”jag har inte så många vänner” (s. 46). I och med den utskrivna kategorin ”barn” uppstår en påtvingad eller kulturellt konstruerad ”gemenskap” vilket skildras i bilden av ”asfaltsplanen om rasterna”: protagonisten är hänvisad till en bestämd plats med ”de andra” (s. 46).

”Barn” kan betraktas som ett subjektstitulerande namn i *I ett annat land* vilket emellertid, som Butler visar, snarare är introducerande än beskrivande. Den ”kallade” individen blir introducerad i språk och kultur och ingår därmed i en konvention som kräver att namnet hörsammas/upprepas av den tilltalade för att etablera den effekt som eftersöks, det vill säga: ett subjekt underkastad ideologi och konvention.¹¹⁶ Men som vi kan se i *I ett annat land* så ”upprepar” protagonisten inte i enlighet med de föreskrivna reglerna. Hon är, i enlighet med Butlers resonemang, fortfarande konstituerad genom den miljö som ”kallat” henne, men mellan skolmiljön och henne själv markeras ett väsentligt avstånd. I det textstycke som följer på det som jag tidigare har citerat så blir detta än mer tydligt:

Bonden som bor alldeles intill skolan får vi *inte* besöka.
Det struntar jag i.
På frukostrasten står jag *i alla fall* vid skogsbrynet i slutet av backen, till vänster om avtagsvägen.
I fjärran hörs barnens rop och skratt. (s. 46, min kursiv)

Den asfaltsplan som protagonisten tidigare ”tappert” höll sig till, tillsammans med de andra, visar sig inte tillräckligt omfattande och ”barnen” beskrivs vidare i kapitlet som en homogen grupp på avstånd:

Jag släntrar efter *de andra* [...] En kort stund tappar jag helt bort *de andra*, inte ens rösterna hör jag. Som vanligt är jag inte rädd [...] när jag skymtar *de andra* vill jag inte dit [...] *Barnen* är alabastervita insekter långt borta. (s. 49f, min kursiv)

Björn Gustavsson konstaterade i sin recension av *I ett annat land* att protagonisten ”är ett ensamt barn, även tillsammans med andra”, men ensamhet är som jag ser det inte det mest

¹¹⁵ Althusser menar att skolan utgör en ”dominerande ideologisk statsapparat”; en ståndpunkt väl värd att ha i åtanke i relation till Kandres framställning, såsom jag har beskrivit den ovan. Althusser, s. 126.

¹¹⁶ Althusser, s. 34.

utmärkande draget, åtminstone inte såsom protagonisten låter sig beskrivas i kapitlet ”STJÄRNOR”.¹¹⁷ Där utmärks hon snarare av en stark individualitet, ett subjekt i protest mot den språkliga kategori eller det namn som har kallat henne till social existens. Detta gestaltas framförallt genom tydliga distansförhållanden mellan ”jag” och ”de andra”/”barnen” – ett distansförhållande beskrivet i positiva termer.

Inte desto mindre har protagonisten klargjort att hon ”är ett mycket litet barn” och på så vis ett slags likhet med ”de andra”. Men den typen av klargörande framkallar inte med nödvändighet den effekt som man kan anta att skolan eller skolbarnen eftersöker: ett begripligt och hanterbart subjekt. Butler skriver: ”To take up the name that one is called is no simple submission to prior authority, for the name is already unmoored from prior context, and entered into the labor of self-definition”.¹¹⁸ Då protagonisten ”tar upp” namnet, det vill säga, meddelar sig genom det med orden ”[j]ag är ett mycket litet barn”, påbörjas samtidigt ett självdefinierande arbete, utom skolauktoritetens och ”de andras” kontroll. Det innebär ett avståndstagande från avsikten hos den auktoritet som har utdelat det och bör inte förväxlas med ett oberoende av det språk och den ideologi genom vilket namnet har kommit.

Protagonisten har förklarat sig vara av *en annan värld* än den begränsade som skolmiljön presenterar. För att förstå den världen finns anledning att närmare studera det första kapitlet och i första hand dess titel: ”I ETT ANNAT LAND”. Jag menar att det, genom hela första kapitlet, finns anledning att betrakta den titeln som en gåta. Liksom uppsatsförfattaren Ann Steiner har uppmärksammat så utmärks det land som protagonisten reser igenom av att vara en ”odefinierad plats”.¹¹⁹ Mot slutet av det kapitlet erbjuds något av en definition, då ”landet”, som Madeleine Grive har uppmärksammat, visar sig vara protagonistens ”eget inre land”.¹²⁰ Exempel på såväl det förra som det senare återfinns i kapitlets inledande respektive avslutande stycke.

”Vart är vi på väg?” Så lyder verkets öppnande utsaga placerat på ensam rad, och fortsätter: ”Vecka ut och vecka in – jag har tappat räkningen – far vi fram över ockra flagor öken, förbi benvita flisor berg vars hårda spetsar skjuter upp ur sanden som tänder” (s 7). Mot slutet av kapitlet förklarar protagonisten att hela naturlandskapet som hon har rest igenom ligger samlat inom henne: allt ”finns i mig [...] allt detta bor i min krona, mitt grenverk, som en trogen vind, att plocka och bruka” (s. 40).

¹¹⁷ Björn Gustavsson, ”Sensibla prosamålningar – men vad vill de säga oss?”, *Nya Wermlands Tidningen*, 1984-08-24.

¹¹⁸ Butler Ex, s. 163.

¹¹⁹ Ann Steiner, *Och tiden är oändlig här. Tidsbegreppet i fyra av Mare Kandre romaner*, C-uppsats, Lund, 1996, s.10.

¹²⁰ Grive, ”Inget står emot mig’ - Samtal med Mare Kandre”, s. 15.

Titeln ”I ETT ANNAT LAND” förblir emellertid en gåta genom hela det kapitlet. Texten erbjuder nämligen överhuvudtaget ingen referenspunkt som klargör varför det egna landet/jaget är ”ett annat”, eller ur vilket perspektiv det framstår som ett sådant. Det är först i kapitlet ”STJÄRNOR” som ett svar kan skönjas, då det är där som jaget (”landet”) framträder som *en annan*, någon egen som tar avstånd från den centrerade skolmiljön, som rör sig i dess ytterkanter. Gåtan finner därmed sin lösning: referenspunkten är skolmiljön ur vars perspektiv det egna landet/jaget framstår som ett annat land/jag. Prepositionen ”I”, ur det första kapitlets titel, tolkar jag som en anvisning om att reseskildringen har sitt ursprung i en medveten placering *i* det egna land/jag som kulturen får att framstå som *ett annat*. Vad som kan skönjas är därmed en typ av subjektivering, en effekt av namnet ”barn”, som dessutom kan utläsas på berättelsens strukturella nivå. Protagonistens annanhet som framträder i det andra kapitlet refererar till det första kapitlets titel, ”I ETT ANNAT LAND”. Därmed låter sig det kapitlet förstås som en *reaktion* på den tydligt definierade och avgränsade skolmiljö där protagonistens förutsättningar i språket har introducerats.

I *The Psychic Life of Power* skriver Butler om subjektet som följer:

The genealogy of the subject as a critical category [...] suggests that the subject, rather than be identified strictly with the individual, ought to be designated as a linguistic category, a placeholder, a structure in formation.¹²¹

Jag har hitintills studerat ”barn” i egenskap av namn *I ett annat land* vilket har visat sig passande med avseende på hur protagonisten tar upp ”barn” som ett namn hon har kallats av skolmiljön och med det påbörjar en process av självdefiniering. ”Barn” såsom själva subjektet för protagonisten, en kritisk kategori som Butler beskriver det ovan, är emellertid också väsentligt. Protagonisten vill ta subjektets plats, men inte för att motsvara omgivningens förväntningar på ”barn”, utan för att kritisera de förväntningarna genom att använda sig av den kategori som tilldelats henne, men på sina egna villkor.

2.1.3 Det ogripbara personifierat

En början är det som inte nödvändigt följer efter något annat, men efter vilket något annat naturligen följer.

– Aristoteles

¹²¹ Butler Ps, s. 10.

Det första kapitlet "I ETT ANNAT LAND" följer logiskt sett, med avseende på att dess titel är i behov av en referenspunkt för sin begriplighet, *efter* det andra kapitlet "STJÄRNOR". Det är i spänningen mellan skolmiljöns gränser och centraliserade karaktär och naturlandskapets, det vill säga jagets, decentraliserade karaktär, som de övriga av verkets kapitel kan förstås i en djupare mening. Min läsning av de två första kapitlen menar jag säger något väsentligt om verket i sin helhet, vilket också bär samma titel som det första kapitlet: *I ett annat land*.

"STJÄRNOR" kännetecknas av centralisering i ett flertal avseenden. Rent konkret sett inleds kapitlet i verkets mittpunkt, på sida 45 om verkets ca 90 sidor, men den observationen vore naturligtvis obetydlig om det inte vore för att också dess innehåll koncentrerar väsentliga aspekter av verket i stort. Såsom hitintills varje läsare har igenkänt så har barnet eller barndomen en central roll i *I ett annat land*. Vad som emellertid inte har uppmärksammats är att själva ordet "barn" endast förekommer en gång i förhållande till protagonisten: i just verkets absoluta mittpunkt. Ordet "barn" står utskrivet i början av sidan 46 och verket avslutas i slutet av sidan 91, vilket får detta ord att framstå som en medveten placering av författaren, alternativt som en anmärkningsvärd tillfällighet.

Rebecca Kjellberg lyfter i sin c-uppsats *Det gåtfulla folket* fram hur Kandre med sin stil har utarbetat möjligheterna av en igenkänning i barnet genom hela verket. Det är skildringen av ett omedelbart nu, beskrivningarna av de små tingarna som stora och överväldigande som Kjellberg menar bidrar till en övertygande skildring av ett "barnets perspektiv". Hon skriver:

Vad som förstärker intrycket av att vi befinner oss i ett annat land, i barnets land är det ymniga flödet av detaljer som blir en följd av barnets vidöppenhet och totala perceptionsförmåga, en metaforisk och ibland fobisk prosa. Ofta förekommande är de oväntade samband, korrespondenser, som med ett moget och fullvuxet språk, i Mare Kandres fall mycket lyriskt, först ter sig underliga men för ett barn så självklara.¹²²

Kjellberg identifierar således ett samband mellan Kandres berättarstil och barns karaktäristik, men uppmärksammar inte hur det senare svarar mot en bestämd *idé* om så kallade barn, som möjliggör den samtida, västerländskt orienterade, läsarens igenkänning. Som litteraturforskare Susan Honeyman påpekar i sin studie *Elusive Childhood*:

There is no irrefutable or universal meaning of "child". Experience and basic human individuality make it impossible to generalize a definition [...] Childhood, then, is not an essentially definable position but a cultural construct.¹²³

¹²² Kjellberg, s. 10.

¹²³ Honeyman, s. 3, 5.

Det utskrivna ordet "barn", som återfinns i verkets mittpunkt, menar jag visar på dess egenskap av central konstruktion i verket. Barnet som konstruktion utgör således en del av narrativet, vilket bidrar till ett ifrågasättande av en övergripande igenkänning av protagonisten i en specifik åldersgrupp. Att protagonisten kan igenkännas som ett "barn" av läsaren menar jag snarare uppmuntrar till igenkänningen av en särskild typ av existensform. Det är en existensform knuten till *idén* om barndomen, vilken låter sig definieras i motsättning till begrepp som "vuxen", "civiliserad", "vetbar" och "rationell".¹²⁴

Det utskrivna ordet "barn" har, som jag ser det, en bestämd funktion för berättelsen med liknande effekter som ett namn då det, i Butlers mening, fungerar som "the initiating moment of a counter-mobilization".¹²⁵ Parallellt med att namnet barn "tas upp" av protagonisten, som därmed påbörjar ett självdefinierande arbete på avstånd från den auktoritet som har utdelat det, kan man identifiera ett upptagande av namnet barn på berättelsens nivå. Nödvändigheten av att placera sig "i ett annat land" framträder samtidigt med att en omkastning av berättarstrukturen kan skönjas. Själva ordet "barn" utgör således en katalysator i berättelsen som får konsekvenser såväl för hur protagonisten förhåller sig till sin omgivning som hur det narrativa förloppet kan tolkas. Protagonisten befinner sig i den centrerade skolmiljöns ytterkanter och tar samtidigt avstånd från gruppen "barn", på ett sätt som får det ordet att framstå just som en specifik kategori inom vilken man antingen *passar* eller *inte passar*. Protagonisten tycks inte ha någon önskan om att ingå i den, utan beskriver sig själv som av en annan värld, vilket finner sin motsvarighet i verkets och dess första kapitels titel: i ett annat land. Det är i den meningen som jag menar att ordet "barn" också utlöser en omkastning av berättelsestrukturen: det bidrar till en referens åt den annanhet som det första kapitlet "I ETT ANNAT LAND" saknar men är bestämd av genom sin titel.

Mitt resonemang innebär alltså inte att protagonistens karaktärssegenskaper "egentligen" saknar motsvarighet i barndomsbegreppet genom sitt avståndstagande från namnet "barn". Vad som sker, i samband med att det utskrivna ordet "barn" riktar tillbaka fokus mot det första kapitlet, är snarare det omvända: förhållandet till barndomsbegreppet etableras, men på avstånd ifrån "barn" som en bestämd identitetskategori i förbund med idéer om fasta gränser för subjektet. Det första kapitlet "I ETT ANNAT LAND" innehåller ingen tydlig definition av protagonisten, där finns i strikt mening inget "barn", bara en karaktär vars perspektiv och förhållande till naturomgivningarna svarar mot en romantisk idé om så kallade "barn", såsom exempelvis närvarande och intuitiva till sin läggning.

¹²⁴ Se exempelvis Honeyman, s. 3.

¹²⁵ Butler Ex, s. 163.

I ett annat land kan därmed sägas förmedla en kritik mot att bestämmas av namnet ”barn” men använder sig, med Sara Danius ord, av ”den romantiserade föreställningen om ett barns samhörighet med naturen”, för att förmedla en position som *låter sig igenkännas* på avstånd från en bestämd position i den sociala ordningen.¹²⁶ Utmärkande för romantikens idealisering av barndomen är att den konstituerades som en protesthandling mot rationalism, i kontrast till upplysningstidens ideal i den (full)vuxna *människan* och således i protest mot en bestämd identitet.¹²⁷ Då barnet igenkänns i protagonisten skulle jag vilja påstå att vad som i själva verket igenkänns är romantikens kritik av rationalism och (vuxen) identitet. Av detta följer att barnet i *I ett annat land* kan förstås ur ett tvåfaldigt perspektiv: dels som en bestämd identitet från vilken protagonisten tar avstånd och dels som en romantisk idé som kan förkroppsligas först efter ett upptagande av namnet ”barn”. Namnet ”barn” utgör subjektets plats för protagonisten, en språklig kategori som hon vill upptas av, men inte för att kunna bestämmas av andra utan snarare för att kunna definiera sig själv som obestämd, ogripbar; en individ vars identitet är flytande.

Som respons till den bestämda definitionen ”barn”, vilken konstituerades inom skolmiljöns gränser i kapitlet ”STJÄRNOR”, förmedlar kapitlet ”I ETT ANNAT LAND” genomgående skildringar av en obestämd eller osäker grund i förändring. ”I öknen finns inga spår efter den tid som går”, skriver Steiner i en kommentar till det ökenlandskap som inleder verket, ”bara sand och mer död sand som kan blåsa fram och tillbaka utan att någonsin lämna några avtryck”.¹²⁸ I det andra delkapitlet ”Bland källorna” berättas: ”Framför oss ligger Källorna i en spräckt, dimhöljd dal. Bryggor leder ut och marken bär inte längre” (s. 17). Träskmarken är i likhet med ökenlandskapet utplånande till sin karaktär, den är ”orolig, bubblande och trilsk” (s. 17). Den bilden återkommer i en annan form i delkapitlet ”Vid havet”:

Vi ser oss om då och då: våra spår försvinner stilla och omärkligt i den svällande våta sanden. Snart ser det ut som om vi kommit ur ingenstans. (s. 25)

De spår som försvinner ”i den svällande våta sanden” läser jag alltså som en kritisk respons mot den identitetskategori som fastslår och fångslar protagonistens egenskaper till en viss ålder. Jag vill påminna läsaren om Grives reflektion av hur det land som beskrivs i kapitlet ”I ETT ANNAT LAND” är protagonistens ” eget inre land”.¹²⁹ Ökenlandskapet, träskmarken och sandstranden är således att betrakta som bilder av protagonisten själv, men i min läsning

¹²⁶ Danius, ”Överenskommelsens gräns”, s. 264.

¹²⁷ Honeyman, s. 3, 52.

¹²⁸ Steiner, s. 12.

¹²⁹ Grive, ”Inget står emot mig’ – Samtal med Mare Kandre”, s. 15.

inte så mycket av vad hon *är* eller *har varit* som i meningen av vad hon *kan vara* genom upptagandet av den språkliga kategori som återfinns *I ett annat lands* konkreta centrum, nämligen själva *ordet* ”barn”. Ordet ”barn” omvänds från att vara ett begränsande epitet till att bli det språkliga medel genom vilket den romaniska idén om barns ogripbarhet kan komma till uttryck.

I delkapitlet ”Vid forsen” ur ”I ETT ANNAT LAND” fortsätter skildringen av osäkra och omvandlingsbara grunder, men här i en tydligare koppling till protagonisten själv: ”Kanske är jag inte bara jag”, står att läsa, ”[k]anske är jag även andra flickor och hundar, vars drömmar fäster vid mig, för inuti är jag mottaglig och våt” (s. 31). Här finner vi alltså det omvandlings- och ogripbara inuti jaget, protagonisten beskriver sig själv likt ”den svällande våta sanden” som högst ett ögonblick kan bära spår av det som pålagts henne (s. 25). I det sista delkapitlet, där protagonisten räknar upp alla naturlandskap som läsaren just har kunnat ta del av, upprepas orden ”faller” och ”förvandlar” i relation till protagonisten, vilket ytterligare förmedlar bilden av en osäker grund och ett omvandlingsbart jag: ”Jag faller, förvandlar allt [...] Jag faller och förvandlar allt./ Jag vänder mig om, och skrattar” (s. 40, 41).

Textstycket kan tolkas kronologiskt linjärt, som en reflektion över det som protagonisten har upplevt på sin resa genom olika naturlandskap. Kjellberg skriver exempelvis att protagonisten ”har tappat en del av fotfästet i barndomens symbiosförhållanden men samtidigt [...] funnit ett knep att hålla sig kvar, ett regressionsgrepp”.¹³⁰ Jag finner emellertid anledning att läsa det annorlunda. Inte minst eftersom den period i en människas liv som kallas ”barndomen” och som anses symbiotisk till sin karaktär är en idé som knappast överensstämmer med erfarenheten hos alla individer som definieras ”barn” och därmed heller inte kan räknas till något ur det förflutna. ”Barndomen” är snarare något som man riktar sig till, skapar och sedan romantiserar, än något som man verkligen har lämnat bakom sig. ”Jag vänder mig om, och skrattar” (s. 41) förstår jag således som en reflektion över hur det som man minns snarast är en aktuell och pågående konstruktion. Den tolkningen bekräftas i följande stycke:

[A]llt detta bor i min krona, mitt grenverk, som en trogen vind, att plocka och bruka [...] lyckan, djupet och landet – samlar sig, trotsar rummets väggar, tak och golv, allt byggt, och väller upp ur mig, vräker sig ut och sprider mig som frön ur min fruktans och tvekans kapsel! (s. 40)

Protagonistens upproriska förklaring riktar sig som jag ser det mot de gränser och definitioner som så tydligt tillkännages i kapitlet ”STJÄRNOR”, där ordet ”barn” har en central plats.

¹³⁰ Kjellberg, s. 14.

Gränser för jaget är överhuvudtaget något som protagonisten värjer sig emot, idén om barndomens gränslöshet kan således betraktas som eftersträvansvärd hos denna, men långt ifrån den idé som hänger nära samman med barndomen: att den betecknar en tillfällig fas i livet och står i förbund med en social ordning som gör gällande att utveckling går att inringa, mäta och bedöma. De senare aspekterna gestaltas genomgående i kapitlet ”STJÄRNOR” i det att dess röda tråd utgörs av de stjärnor i ett litet block som protagonisten i egenskap av elev har tilldelats, dels för att mäta och bedöma utvecklingen av de frön som planteras ”i den tomma, jordiga slänten”, dels för att själv få sin egen utveckling bedömd (s. 45). Genom att förklara ”[j]ag är inte av denna världen” markerar protagonisten ett avstånd från det synsättet, såsom jag tidigare har argumenterat för (s. 46).

Barndomsbegreppet utgör en *tabula rasa* för konstruktioner menar Honeyman.¹³¹ Detta kan jämföras med relationen mellan ”barn” och protagonisten i *I ett annat land* då hon, från att vara en *tabula rasa* för andra, använder ordet ”barn” likt en *tabula rasa* att själv uttrycka sin existens genom – en ogripbar existens, i likhet med hur idén om barndomen definieras.¹³²

I ett annat land gör motstånd mot såväl en kronologisk/linjär läsning som en kronologisk/linjär förståelse i relation till ”barndomen”. Verket innehåller en omkastning av den berättande strukturen som bryter mot dess ytliga strukturering och som därmed visar hur den period som vanligen anses infalla först och som anses präglas av decentralisering eller symbios, den så kallade ”barndomen”, är en konstruktion.¹³³ Att något är konstruerat innebär inte att det är falskt. För protagonisten visar sig kategorin ”barn” vara ett besvärande epitet som samlingsnamn för en social grupp, eftersom det begränsar igenkänningen av dennas individualitet. Som en beskrivning av mänskliga egenskaper visar sig ”barn” emellertid vara en högst eftersträvansvärd definition, vars idé/konstruktion kan användas till att beskriva den egna individen och själva existensen. Berättelsen inbjuder läsaren att betänka hur kulturella föreställningar eller myter både kan användas för att öppna upp ett slutet förhållningssätt och

¹³¹ Honeyman, s. 2. Man kan tänka sig att Honeyman anspelar på John Lockes metafor för barn då hon använder sig av begreppet *tabula rasa*. Liksom Locke ansåg att barn var ett slags tomma ytor som kunde utvecklas i en mängd riktningar anser Honeyman att barndomsbegreppet är en tom yta som kan fyllas med vad helst den vuxna finner lämpligt.

¹³² Honeyman, s. 17.

¹³³ Jämför Honeymans diskussion av ”romantic reversal”, s. 81. Honeyman menar att detta sätt att gå emot en linjär struktur samtidigt bekräftar den eftersom den svarar mot den romantiska idén om växande som förfall. Kandre skildrar emellertid i första hand en subjektivering, där namnet ”barn” snarare blir något att växa med. Inte så mycket som i att hänge sig åt en nostalgi. Att skriva på ett sätt som svarar mot en romantisk idé om barndomen kan lika väl vara ett sätt att blicka framåt, att göra sig en plats i världen utifrån de egenskaper som anses känneteckna barn. Väsentligt för mig i analysen har varit att beskriva hur Kandre själv inbjuder till en läsning där, som framkommer ovan, barndomen mest av allt är att betrakta som en väsentlig (efterhands)konstruktion.

till att försluta en öppenhet inför tillvaron; den öppenhet som träffar det osäkra villkor under vilket varje människa, fundamentalt sett, lever.

2.1.4 Bara If

Berättelsen i *Det brinnande trädet* har en enkel struktur. Den inleds med omständigheten av två pojkars död och behandlar huvudkaraktärernas – Emmett, Ety, Kitt och If – mödosamma resa mot kyrkogården där pojkarna slutligen begravs. Ramverket för berättelsen kan med fördel beskrivas i termer av en myt, såsom mycket strikt och hierarkiskt ordnat.¹³⁴

Sara Lind menar i sin c-uppsats att det mytiska ramverket utgör en, som hon skriver, ”betvingande makt över berättelsen”.¹³⁵ Lind undersöker verkets förhållande till *quest*-genren, en genre som har stora likheter med religiösa myter och som kännetecknas av en resa mot ett bestämt mål där ett hinder måste övervinnas. Hindret i *Det brinnande trädet* utgörs av den främling som ingriper på ett tidigt stadium i huvudkaraktärernas resa och som för dem vilse genom ett mycket svårframkomligt landskap.

Verket har en anonym berättare men använder sig av karaktären If, som på olika sätt skiljer sig från de övriga, för att ge liv åt händelserna.¹³⁶ If kan beskrivas som protagonisten i verket, men också som en del av berättelsens samlade protagonist, såsom i Linds läsning där huvudkaraktärerna tillsammans förstås som berättelsens ”hjälte”. I likhet med Lind menar jag att den enkla, mytiska strukturen ifrågasätts i *Det brinnande trädet*, det vill säga, *samtidigt* som berättelsen tydligt är uppbyggd kring den. Enligt Lind sker ifrågasättandet genom att berättelsens hjälte, som hon skriver, ”tillåts ha inre komplikationer” och att verkets innehåll som helhet uppvisar tvetydighet.¹³⁷ Genom att närgånget granska de komponenter som förutsätter berättelsen utvecklar jag Linds ståndpunkt om att *Det brinnande trädet* förhåller sig kritisk till berättelsens egen ytliga strukturering.

* * *

¹³⁴Se Lind, s. 2.

¹³⁵Lind, s. 2.

¹³⁶Engdahl, ”I det uppslukande nuet”.

¹³⁷Lind, s. 20, 29.

Det brinnande trädet inleds med ett slags litterär vinjett; en konstfull illustration som avslöjar centrala aspekter av verket som helhet.¹³⁸ Ensamt på förstasidan står följande att läsa:

På det stora bordet i ett av rummen i Emmetts hus
låg de döda pojkarna nakna intill varann, och Kitt,
med sitt mjuka ansikte, och med det tunga, ljusa
håret utslaget, stod bredvid och strök varsamt bort
flugorna ur deras ögon med en fuktig trasa. (s. 7)

Stycket tar sin början med en bestämd rytm genom vilket den berättande bilden successivt vidgas; från bordet, till rummen, till Emmetts hus, för att sedan preciseras med ”de döda pojkarna nakna intill varann” och tillsist övergå i en rörelse, en handling utförd av Kitt, som ”varsamt [stryker] bort flugorna ur deras ögon” (s. 7).

De döda pojkarna utgör vinjettens centrum, det är till dem som föremålen – bord, rum och hus – står i relation liksom till dem som Kitts beröring, hennes handling, är riktad. Vinjetten utgör enligt min mening en spegelbild av verket som helhet. Precis som i vinjetten intar pojkarna en central plats i berättelsen: den drivs framåt genom det sätt på vilket karaktärerna handlar i relation till pojkarnas döda kroppar. Det är bland annat i det avseendet som karaktären If utmärker sig i berättelsen, något som tydligt manifesteras inledningsvis:

Bara If gick omkring, kittlad och öppen./ Han tänkte förbryllat på de båda döda pojkarna som han sett Ety röra vid med sådan ömhet och värme, så obegripligt lätt, den morgonen./ Vara död./ Vara död./ Bli så ömt behandlad – [...] If såg upp mot huset – / I det lilla fönstret stod Emmett, Kitt och Ety tätt ihop med sänkta huvuden. (s. 11, 13)

Emmett, Kitt och Ety ”förstår”, till skillnad från If, döden. Det vill säga, de agerar i enlighet med en konvention om döden som de samtidigt understödjer genom sina handlingar, ett slags sociala ritualer, varav de viktigaste exemplen är: tvättandet av pojkarna, snickrandet av kistorna, placandet av olika föremål kring pojkarnas döda kroppar och förstås, upptagandet av färden till kyrkogården där pojkarna tillsist begravs. Den främmande man som hindrar huvudkaraktärernas resa och är mycket vårdslös i sin hantering av kistorna måste, visar berättelsen, dö – ett mord som enligt Lind är av ett rituellt slag.

¹³⁸ Ur Svenska Akademiens ordlista: ”**vinjett** [-ett '] s. -en -er ornament el. liten bild vid början el. slutet av ett textavsnitt; även om film- el. ljudsekvens med samma funktion”. I *Det brinnande trädet* menar jag alltså att det inledande stycket har samma funktion som en vinjett, även om den i detta fall är *skriven* och inte konkret visualiserad eller muntligt meddelad. Att *Det brinnande trädet* från början var tänkt att bli film har möjligen påverkat texten och styrker på så sätt min beskrivning av stycket som en vinjett. Se Marianne Steinsaphirs intervju med Kandre, ”Det är svårt för barn att skilja på verklighet och saga – och vad är egentligen verklighet”.

Genom de handlingar som Emmett, Etty och Kitt utför, vilka kan sägas genomföras i syfte att förlika sig med döden och i någon mening söka kontrollera den, etablerar och bekräftar de den just som ett upphov till smärta.¹³⁹ If är ensam om att gå omkring ”kittlad och öppen”, ensam om inte riktigt förstå döden, men synliggör därigenom konventionen som ger döden en stigmatiserande innebörd och visar hur den fungerar likt ett performativt yttrande, ett yttrande som *gör* något: ”Vara död/ Vara död./ Bli så ömt behandlad” (s. 11).

Jag har hitintills redogjort för den ena aspekten av vad som bidrar till pojkarnas centrala plats i vinjetten och i berättelsen. Den andra aspekten måste emellertid också tas med i beräkningen för en djupare förståelse av vad de döda pojkarna representerar. Det är deras döda kroppar i relation till föremålen, ”bordet”, ”rummen” och ”Emmetts hus” i vinjetten som måste tillföras tolkningen.

Tillsammans med det faktum att vinjetten föregår själva berättelsen och att den på så sätt utgör berättelsens oskrivna blad, menar jag att det finns anledning att förstå den som en rekonstruktion av barndomsbegreppet. Dels med tanke på att upplysningsfilosofen John Locke liknade barn vid en *tabula rasa*, men också med tanke på hur barndomsbegreppet ofta används som en *tabula rasa* för (vuxnas) konstruktioner, något som Susan Honeyman är tydlig med att klargöra i sin studie, hon skriver:

The concept of childhood serves as a *tabula rasa* for adult constructions, which seems all the more legitimate for their lack of opposition, as discursive boundaries already exclude possible counter-expressions from unspeaking or illiterate young.¹⁴⁰

Liknelsen mellan barndomsbegreppet och vinjetten till berättelsen i *Det brinnande trädet* är inte bara träffande i det att den innehåller komponenter som definierar en *tabula rasa*, dess betydelser ”rent bord”, ”rent hus” och ”oskrivet blad”, utan även på grund av det faktum att pojkarna är döda; deras kroppar utgör en passiv yta, föremål för idéer de inte själva aktivt kan påverka. Som Honeyman skriver så är en grundläggande förutsättning för barndomsbegreppet att det inte kan stöta på motstånd av de individer som begreppet avser eller ger sken av att definiera. Detta gäller alltså i allra högsta grad pojkarna i *Det brinnande trädet*. De fungerar som berättelsens förutsättning och styr flertalet av karaktärernas handlingar, men inte som aktiva medspelare utan i kraft av sin bestämda frånvaro.

Som döda ”agerar” pojkarna snarast likt effekterna av ett yttrande, en språklig materia, eller tydligare; likt effekterna av ett namn i Butlers mening. Pojkarna *gör* i likhet med ett

¹³⁹ Min läsning är inspirerat av Butlers beskrivning av hur hatiskt tal delvis framdriver sina sårande effekter genom att det kontinuerligt *anses* och bekräftas som sårande. Se Butler Ex, s. 19.

¹⁴⁰ Honeyman, s. 2, 96.

namn något i kraft av sin koppling till en bestämd konvention och föreställning. Jag har tidigare definierat den föreställningen som den om att döden är smärtsam i sin slutgiltighet, något som If alltså är ensam om att inte ”förstå”. I och med de döda pojkarnas koppling till barndomsbegreppet krävs emellertid en specificering av den konventionella föreställning som styr karaktärernas handlingar. Jag måste därmed fråga mig: vad finns det för likheter mellan begreppet barndom och döden såsom det förmedlas i *Det brinnande trädet*?

En undersökning av vad verkets titel anspelar på i berättelsen bidrar, som jag ser det, till ett möjligt svar på den frågan. Ett träd är en vanlig symbol för liv och man skulle därför kunna tro att det är livets eld och successiva utslocknande som titeln anspelar på. Detta är emellertid felaktigt; det träd som brinner upp i slutet av berättelsen, genom att If tänder eld på det, är ett förtorkat, det vill säga, ett dött träd. Vad som förbränns är därmed symboliskt sett det döda livet.

Vad är då det döda livet? I berättelsen kan man framförallt se hur karaktärerna Emmett, Etty och Kitt beter sig som om de själva vore döda inför faktumet av pojkarnas död. De låter sig förlamas av pojkarnas död, liksom deras handlingar helt och hållet styrs av den. I berättelsen är Emmett, Etty och Kitt genomgående de karaktärer som i relation till If framstår som extremt utmattade: de somnar så snart den främmande mannen styrts resan in i skogen, ”bara If satt vaken kvar” (s. 31), de måste matas av If eftersom de själva inte förmår sig till det, ”det var If som fick plocka fram brödet och flaskan nu” (s. 103) och medan If tänder eld på det förtorkade trädet ligger de andra försjunkna i en djup sömn:

Emmett, Etty, Kitt och kistorna låg stilla på marken, där deras mjukt slutna ansikten vilade bleka mot stenarna och rötterna som ännu skyntade fram under det tunna täcket av nyfallen snö. (s. 164)

Man kan säga att Emmett, Etty och Kitt har stigmatiserats av en konventionell föreställning om döden, i stycket ovan likställs de rentav med föremål (kistorna) men eftersom de döda pojkarna har visat sig ha en koppling till barndomsbegreppet bör de emellertid även förstås såsom stigmatiserade av en föreställning knuten till barndomen. Den föreställning som främst kännetecknar barndomen är att den hör samman med en bestämd fas i livet: den tidiga fasen i en människas liv och därmed något som man på sikt måste ta avsked från. Enligt en konventionell föreställning är således barndomen en fas lika oåterkallelig som de döda anses oåterkalleliga till livet. Här finner vi således kopplingen mellan döden och barndomen i *Det brinnande trädet* och därmed den konventionella föreställning som styr Emmett, Etty och Kitts handlingar. Hos If – ”bara If”, vilket är en återkommande fras i berättelsen – är det

oåterkalleliga ett intet, han låter sig inte påverkas av pojkarnas död, utan går genom berättelsen, liksom inledningsvis, omkring ”kittlad och öppen” men också förbryllad över hur de andra beter sig i relation till de döda pojkarna (s. 11).¹⁴¹

If utgör den av huvudkaraktärerna som kritiserar berättelsens ytliga uppbyggnad eller händelseförlopp. Den betvingande, mytiska struktur som får berättelsens förlopp att framstå som absolut nödvändigt och bestämt på förhand är karaktären If oförstående inför. If förstår ju överhuvudtaget inte varför pojkarna måste sörjas och således inte varför resan mot kyrkogården, som utgör berättelsens röda tråd, alls måste bli av. Betraktar man huvudkaraktärerna som subjektiverade av barndomsbegreppet, kan Emmett, Ety och Kitt förstås som den del av individen som okritiskt underkastar sig den konvention som har introducerats för dem, medan If kan förstås som den vilken intar subjektets plats i egenskap av en kritisk kategori.

If beskrivs aldrig uttryckligen som ”ett barn”, men kan genom beskrivningen av hans klädsel, ”en kort, svart liten jacka” i förhållande till Kitts ”urväxta, mörka klänning”, identifieras som en ung individ, en pojke (s. 21). Likt protagonisten i *I ett annat land* förkroppsligar If idén om barn – en intuitivt vis människa i närvaro med nuet – samtidigt som han utgör en kritik mot den idé som är bärande för barndomsbegreppet: att livet består av faser som måste överges. Snarast är det de övriga karaktärerna som låter sig definieras eller åtminstone pådyvlas barndomen likt ett namn eller epitet: de styrs av idén om livets temporalitet.

De döda pojkarnas funktion i berättelsen kan jämföras med funktionen av ett namn, utdelat av den anonyma berättaren till berättelsens huvudkaraktärer. Mer specifikt kan de döda pojkarnas funktion förstås som funktionen av namnet ”barn”, eftersom drivkraften hos de döda pojkarna ligger i en konventionell föreställning som hänger samman med barndomsbegreppet: att något väsentligt måste överges. Pojkarna är i sig, liksom ett namn eller överhuvudtaget liksom ord i ett språk, enbart en materia och därmed beroende av en konvention för sin mening: själva kan de ju inte tala. If avslöjar hur de övriga av karaktärernas handlingar styrs av en konventionell föreställning, en föreställning som han slutligen förbränner då han tänder eld på det förtorkade trädet, tills dess att bara ”en tunn, förkolnad stump” finns kvar (s. 167).

Barndomen som ett begrepp betraktat visar sig lika stigmatiserande som döden i *Det brinnande trädet*. Både döden och barndomen är knutna till en föreställning om att något

¹⁴¹ För frasen ”bara If” se bland annat s. 11, 22, 31.

måste överges och sörjas. If låter sig till skillnad från de övriga av huvudkaraktärerna inte träffas av den föreställningen, låter inte sina handlingar och sin energi styras av den. Istället förkroppsligar If själva idén om barndomen; dess egenskap av kritik mot ett strikt rationalistiskt tänkande och dess innehåll av att representera en fri, flytande och frågande tillvaro. If tar subjektets plats i verket, som en kritisk kategori betraktad. Att förkroppsliga idén om barn/barndomen och samtidigt inte ”vara ett barn” innebär att barndomens idé inte måste förstås såsom kopplad till en bestämd utvecklingsfas och åldersgrupp.

Berättelsens enkla, mytiska, ramverk i *Det brinnande trädet* utgör dess karaktärers och dess läsares oundvikliga ”verklighet”. De döda pojkarna ombesörjs och begravs slutligen, oavsett Ifs ifrågasättande hållning. Berättelsen ytliga struktur ligger emellertid samtidigt så väl kartlagd i läsares händer att den bara väntar på att brytas ned och att i dess sprickor låta igenkänna Ifs kritiska respons.¹⁴²

¹⁴² Denna avslutande mening är delvis en kommentar till tidigare läsningar, framförallt den övervägande mängd recensioner som ansåg verket som för enkelt, för långsamt och strukturen för genomskinlig. Som Horace Engdahl skrev i sin recension: ”Man ser handen som flyttar kulorna” (”I det uppslukande nuet”). För en utförlig genomgång av mottagandet se Magdalena Sandlund, *Mottagandet av Mare Kandes roman ”Det brinnande trädet” i svensk press*, Specialarbete, Bibliotekshögskolan, Borås, 1990.

2.2 Frukansvärda ”barn”!

I föregående kapitel har vi sett hur ”barn”, i dess framträdande av ord och begrepp på textens nivå, utgör ett slags incitament åt berättelsen i *I ett annat land* och *Det brinnande trädet*. Det som jag kallar för *det utskrivna barnet* utlöser med andra ord berättelsens väsentliga rörelse, det begränsar och stigmatiserar huvudkaraktärerna samtidigt som en kritisk respons gör sig gällande. ”Barnet” fungerar som ett namn i Butlers mening, såsom både eventuellt stigmatiserande och potentiellt frigörande, en dubbelhet som har sin motsvarighet i hur ”barndomen” både kan utgöra ett pådyvlat epitet och fungera som ett subversivt uttrycksmedel. Den centrala protagonisten i verken placerar sig på subjektets plats genom att aktivt tillägna sig ”barn” som en idé betraktat, men vägrar att underkasta sig ”barn” som det epitet vilket kräver att individen är förankrad i en bestämd identitet och livsfas.

Dessa aspekter av ”barnet” är också de som jag vill fördjupa i min läsning av *Bebådelsen*, *Bübins unge* och *Aliide, Aliide*. Skildringen av ”barn” som ett namn kan i de verken sägas ha förtätats, dragits åt och förtydligats, och på så vis gjort spänningen i respektive verk mer kraftfull. Följande läsningar koncentrerar analysen på de stycken där ”barnet” framträder på textens nivå. Det handlar om att identifiera vilket ”barn” det är frågan om i nämnda verk i syfte att förstå dess laddning för protagonisterna och inom verken som helhet. De utmärkande konsekvenserna och bearbetningen av ”barnets” framträdandet behandlas mer utförligt i den tredje och sista analysdelen, där berättarstrukturen också analyseras mer ingående. De analyser som närmast följer går direkt in i de textstycken där ordet ”barn” eller namnet ”Ungen” framträder i relation till protagonisterna.

2.2.1 Bud. *Bebådelsen*

”Mitt barn är ingenting. / Jag vill glömma det –”.¹⁴³ Så heter det i *Bebådelsens* första kapitel, dess andra dikt och i den enda mening där ordet ”barn” uttryckligen förekommer i verket.¹⁴⁴ Uppsatsförfattaren Eva Lundberg har uppmärksammat hur dikten som helhet går i förnekelsens tecken. Lundberg skriver: ”Diktjaget skalar av sig sitt gamla jag som en reptil ömsar skinn.

¹⁴³ *Bebådelsen*, s. 8.

¹⁴⁴ Verket består som helhet av fem, med romerska siffror rubricerade, kapitel.

Jaget förnekar först barnet, sedan synen, sedan verkligheten”.¹⁴⁵ Förnekelsen av barnet betraktar jag som en betydande aspekt av verket, men innan den aspekten låter sig närmas krävs en förståelse för *vilket* ”barn” det är frågan om i *Bebådelsen*.

I Lundbergs tolkning placeras barnet helt i enlighet med textens ”vill *glömma* det” i förhållande till diktjagets *förflutna*, något som jag också finner väsentligt men däremot inte, som Lundberg skriver, i termer av diktjagets ”gamla jag” (s. 8, min kursiv). Redan med verkets titel placerar sig texten i relation till ett förflutet, där ett bestämt barn har en central roll, men detta förflutna är av ett kulturellt och historiskt slag och representerar inte en förfluten barnposition hos diktjaget. Det ”barn” som åsyftas är Jesusbarnet i den bibliska berättelse som verkets titel och inledande stycke anspelar på.¹⁴⁶

En tidigare publicerad version av *Bebådelsen* både bekräftar och tillför något åt den tolkningen. Textstycket där ordet ”barn” förekommer bar då titeln ”Ikonen”, vilket visar att det inte är frågan om ett barn som diktjaget har varit utan om ”barn” som en stelnad bild, en kulturell konstruktion som diktjaget uppenbarligen inte vill veta av.¹⁴⁷ Björn Gunnarsson menade i sin recension att titeln ”Ikonen” var passande för textstycket eftersom ”allting omkring [diktjaget] är en bild, ett stelnat avtryck”.¹⁴⁸ Jag menar att det som omger diktjaget av konstruktioner och sociala krav finner sin knutpunkt i *barnet* som ”ett stelnat avtryck”, barnet som en *benämning*, och att förståelsen för den aspekten av verket kan vidareutvecklas genom en granskning av den bibliska berättelsen ”Marie bebådelse”.

”Marie bebådelse” beskriver den händelse ur Bibeln då ängeln Gabriel kommer med budskap till jungfru Maria om att hon är havande med Guds son. I den berättelsen har barnet en både central och perifer roll. Central med avseende på placeringen i det budskap som ängeln kommer med, men perifer med avseende på att det inte finns faktiskt närvarande. (Jesus)barnets placering kan igenkännas från läsningen av *Det brinnande trädet*, där de döda, nakna pojkarna bestämmer berättelsens förlopp i kraft av sin frånvaro. Ann-Helén Andersson har i sin avhandling, *”Jag är baserad på verkliga personer”*, uppmärksammat en liknande placering av barnet i Kristina Lugns författarskap. Andersson beskriver den positionen i termer av en ”frånvaro”, vilket hon definierar som en ”ironisk öppenhet eller paradoxal

¹⁴⁵ Lundberg, s. 13.

¹⁴⁶ För att inte störa analysen av det textstycke som är relevant för min läsning har jag valt att inte citera det inledande stycke som anspelar på den bibliska berättelsen i brödtexten ovan. För den intresserade lyder det emellertid som följer: ”Bebådelsen!/ Den är en bild./ Den är här nu./ Här finns en ängel i rummet, en befruktning, fruktansvärd! Den flyttar sig in i min ena ljumske, den hittar inte, den är vild och sjuk!/ Älskade: det finns ingenting du kan göra – ”, s. 7.

¹⁴⁷ Mare Kandre, ”Bebådelsen”, *Dagens Nyheter*, 1986-01-26.

¹⁴⁸ Björn Gunnarsson, ”Ett utillstånd av rent liv”, *Göteborgs-posten*, 1986-08-16.

placering på en och samma gång i och bortom språket”.¹⁴⁹ Kandres tidiga författarskap låter sig inte beskrivas som ironiskt och jag förstår inte ”barnet” som placerad ”bortom språket”, men *det utskrivna barnet* i berättelserna är knuten till en position som har giltighet i egenskap av att utgöra ett slags laddat tomrum – det agerar i kraft av *något annat* än sin konkreta närvaro – för vilket ”från närvaro” kunde vara ett lämpligt uttryck.

I ”Marie bebådelse” kan en från närvarande placering av Jesusbarnet identifieras och en förståelse för laddningen hos ordet ”barn” i Kandres verk *Bebådelsen* fördjupas. ”Du skall bli havande och föda en son, och du skall ge honom namnet Jesus”, meddelar ängeln Gabriel bestämt Maria.¹⁵⁰ I likhet med Gud själv så bestämmer budskapets innehåll, *barnet*, det scenario som utspelar sig, men i kraft av sin frånvaro. ”Marie bebådelsen” utgör ett intressant exempel på hur makt fungerar verkningsfullt genom att framträda som något annat än sig själv, kort sagt som ett namn.¹⁵¹ Namnen ”Jesus” och ”Gud” tar Marias kropp i anspråk genom ängeln påstående om att dessa osynliga figurer är högst väsentliga att rätta sig efter. Det barn som ”skall” komma har, med andra ord, snarare makt över Maria än hon har makt över det och eftersom budet, enligt Gabriel, har kommit från ”Herren Gud” är det ett bud som svårligen låter sig nekas.¹⁵² Ängeln lämnar Maria först då hon efter vissa tvivel har låtit klargöra: ”Jag är Herrens tjänarinna. Må det ske med mig som du har sagt”.¹⁵³

”Marie bebådelse” kan tolkas som berättelsen om en subjektivering, vilken sker genom att Maria ”träffas” av namnet på det barn som hon ”skall” föda, en subjektivering vilken emellertid framstår som mer entydig än på det vis som exempelvis Butler menar att den *egentligen* fungerar.¹⁵⁴ Det handlar i den berättelsen mindre om att tillägna sig handlingsförmåga i diskurs än att acceptera sin underkastelse inom den. Bilden av denna underkastelse gestaltas i *Bebådelsens* inledande stycke, men utgör även en bild vilken i sig underkastar, eller tvingar sig på, diktjaget:

Bebådelsen!
Den är en bild.
Den är här nu.

¹⁴⁹ A-H Andersson, s. 42.

¹⁵⁰ Bibel 2000, Luk. 1:31. För detta avsnitt har jag genomgående använt mig av nämnda nyöversättning.

¹⁵¹ Butler skriver: ”Power works through dissimulation: it comes to appear as something other than itself, indeed, it comes to appear as *a name*”. Butler Ex, s. 36.

¹⁵² Luk. 1:32.

¹⁵³ Luk. 1:37.

¹⁵⁴ Subjektivering kännetecknas enligt Butler av tvetydighet, den fungerar både underkastande och möjliggörande: ”The name one is called both subordinates and enables, producing a scene of agency from ambivalence, a set of effects that exceed the animating intentions of the call”. Se Butler Ex, s. 163. Min läsning av ”Marie bebådelse” kan jämföras med Althussers bibliska exempel på subjektivering ur *Filosofi ur proletär klasståndpunkt*, s. 146ff.

Här finns en ängel i rummet, en befruktning, fruktansvärd! Den flyttar sig in i min ena ljumske, den hittar inte, den är vild och sjuk!

Älskade: det finns ingenting du kan göra – (s. 7)

Innehållet i den bibliska berättelsen/bilden går inte att fullkomligt separera från diktjagets upplevelse av dess närvaro och det som sker i detta första diktstycke. Aspekter ur ”Marie bebådelse”, av tillkallande utrop, ödesdigra konstateranden, förskräckelse och vanmakt – ängelns närvaro – återfinns i de första raderna ur *Bebådelsen*. Det bibliska formspråket framstår på så vis som lånat till Kandres verk men kan samtidigt tolkas som föremål för en kritik: genom att framställas som en påtvingad bild snarare än en realitet omöjlig att omförhandla, förskjuts etablerandet av en position i underkastelse till en underkastelse i meningen av något som diktjaget är tvungen att relatera till. Relationen till ett kulturarv – en specifik myt om befruktning i detta fall – är diktjaget i *Bebådelsen* underkastad och, kunde man säga, framsprungen ur, men det är ett arv som hon samtidigt bär i sina händer och kan omskapa; i ett första försök med orden: ”Mitt barn är ingenting”. Diktjaget försöker omintetgöra centrum för den bibliska händelsen genom att förneka ”barnet”; *ett namn*, som bidrar till ett underkastat subjekt.

För analysen av ”barnets” framträdande och dess status i *Bebådelsen* bör avslutningsvis sägas något om vad underkastelsen i förhållande till namnet ”barn” handlar om. Ifall ”barnet” inte kan förstås som en symbol för en position ur diktjagets förflutna, vilken kräver diktjagets förnekelse i steget mot en ny position som kvinna, och inte heller som resultatet av en befruktning i vanlig mening, måste diktverkets förhållningssätt till ”Marie bebådelse” och ”barnet” också förstås annorlunda än vad tidigare läsningar har gjort gällande. Jag menar att det finns anledning att betänka vilka föreställningar som aktualiseras med själva benämningen ”barn”, eftersom det finns ett samband mellan verkets tematik (och problematik) av en kropp i växande och ett grundläggande antagande för barndomsbegreppet. Eller snarare, kroppen i växande aktualiserar särskilda föreställningar som är implicita i benämningen ”barn”: det om att kroppen kan inordnas efter specifika identitetskategorier, varav ”barn” utgör den första och därför representerar hotet/löftet om kommande. Att underkasta sig namnet ”barn” kan i relation till *Bebådelsens* tematik om växande förstås som ett accepterande av att inordna sig i kategorier som binder jaget vid en bestämd identitet och de regler för handling som följer på sådana identiteter. I likhet med vad Gunnarsson påpekade i sin recension menar jag att diktjaget försöker befria sig från alla typer av ”kulturella bindningar”, men vill tillägga att

befrielsen kräver ett aktivt deltagande i dessa för sitt förverkligande – en aspekt som jag går in närmare på i den sista analysdelen, ”Svar på ’barn’”.¹⁵⁵

2.2.2 Dop. *Bübins unge*

I *Bübins unge* dyker det *utskrivna barnet* varken upp som ett inskränkande namn i kraft av en skolmiljö eller som ett underkastande namn i kraft av en biblisk berättelse, utan som en egen, i berättarjagets ögon, förhatlig karaktär, vilken emellertid i sig kan betraktas som ett namn: *Ungen*, (ök)namnet ”barn” förkroppsligat.¹⁵⁶ I likhet med det ”barn” som skrivs ut i *I ett annat land* så bidrar verkets titel, *Bübins unge*, till att klargöra hur *Ungen* utgör berättelsens centrum. Det är *Bübins unge* som berättarjaget har att relatera till, gå i närkamp med, och då berättelsen når sin klimax, slutligen mörda.

Det finns ett samband mellan ”*Bübins unge*” och ”*Ungen*”, i det att *Ungen* som ett namn betraktat signalerar ett underläge som markeras med verkets titel. Att *Ungen* är *Bübins*, av *Bübin*, befästs i texten genom den akt som introducerar *Ungen* i berättelsen. Berättarjaget har ”nyss vaknat” och står i sitt fönster ”och kammar sitt hår” då hon blir vittne till följande scen:

Bübin kommer ut och rör lätt vid *Ungens* konstiga mössa. Sedan går hon in igen.¹⁵⁷

Med den enkla akten har *Ungen* explicit, för första gången, introducerats i berättelsen på textens nivå. Jag skriver ”enkla akten”, men vill även uppmärksamma hur precist beskriven och därtill märklig den framstår om man betänker dess syfte: för varför går *Bübin* ut ur huset enbart för att vidröra ”*Ungens* konstiga mössa”? (s. 45)

Frågan låter sig besvaras genom att man betraktar *Bübins* handling som en manifestation inför protagonist och läsare: att introducera *Ungen* i berättelsen. Handlingen liknar en dopakt, inte bara eftersom en ny karaktär explicit introduceras i berättelsen, utan även eftersom akten gestaltas som en dopakt genom *Bübins* lätta beröring över *Ungens* huvud, samtidigt som detta namn, *Ungen*, för första gången görs synligt i texten. *Bübins* handling kan belysas genom *Butlers* beskrivning av hur ett namn konstitueras. *Butler* skriver:

¹⁵⁵ Gunnarsson, ”Ett ertillstånd av rent liv”.

¹⁵⁶ Förutom att *Ungen* är skrivet som ett namn med inledande versal ger *Nordstedts stora svenska ordbok* följande definition: ”**ungle** subst. -en -ar avkomma till högre stående djur [...] äv. om barn, ibl. med negativ bibetydelse”. Unge i bestämd form, ”*Ungen*”, ger dessutom klart nedsättande associationer.

¹⁵⁷ *Bübins unge*, s. 45.

The scene of naming appears [...] first as a unilateral action: there are those who address their speech to others, who borrow, amalgamate, and coin a name, deriving it from available linguistic convention, and establish that derivation as *proper* in the act of naming.¹⁵⁸

Bübins handling ger onekligen intrycket av att vara ensidig – hon går ut ur huset, utlöser namnet och går sedan in igen. På så sätt framstår Ungen som ett namn vilket Bübin egenhändigt har skapat, något tvingande, beskrivande som träffar berättarjaget vare sig hon vill det eller inte. Det senare är av allt att döma fallet i *Bübins unge*; berättarjaget lutar sig omedelbart bort från fönstret ”som för att slippa se det hela” (s. 45).

I enlighet med Butlers resonemang är Ungen dock snarare att betrakta som ett namn vilket har upphämtats ur en språklig konvention – och Bübin, snarare än som dess egenhändiga skapare, som den karaktär vilken äger auktoritet genom att ha tagit en befintlig konvention i anspråk. ”Ungen” är ett namn som kan förstås i relation till begreppet ”barn” och därmed till den konvention, de allmänna överenskommelser, om hur man bör agera i enlighet med en sådan benämning. I likhet med *Bebådelsen* menar jag att det handlar om en benämning som introducerar hotet/löftet om att inordna sig i kommande identitetskategorier. Berättarjaget får sin menstruation och hotet om att benämnas som ”kvinna” är vad som, enligt min mening, växer sig allt starkare genom verket – ett hot som namnet Ungen förkroppsligar.

En bit in i verket förklarar berättarjaget:

Denna kläna inträngling [Ungen] har kommit hit och kastat upp allt plågsamt och svårt ur djupet – / I ett enda slag är det som legat gömt långt under det vardagligt tunga tigandet uppe! / Och här står man – / Kan inte göra sig sedd för allt som tränger på så stort, tvingar upp en ur det. / Man måste värja sig – / Man kan inte värja sig. (s. 60)

Ungen menar jag har ”träffat” berättarjaget likt man träffas av ett (ök)namn, namnet *är* inte en själv, Ungen är *någon annan* än berättarjaget, men utgör den beteckning genom vilken man har giltighet i kultur/diskurs. ”[D]et vardagligt tunga tigandet” har trängts undan till förmån för en insikt om de förhållanden som ligger till grund för det vardagliga språket, där en konvention ligger gömd: ”Man måste värja sig –”, förklarar berättarjaget, ”[m]an kan inte värja sig” (s. 60). Berättarjaget måste gå i närkamp med det namn som träffat henne och de krav som namnet introducerar.

Jensen menar att det är hur berättarjaget har definierats som ett barn som är roten till en framträdande ambivalens i verket: berättarjaget måste lämna barnets position, ”när hon”, som Jensen skriver, ”växer ur den”.¹⁵⁹ Jag instämmer i att Ungen/barnet är roten till

¹⁵⁸ Butler Ex, s. 29.

¹⁵⁹ Jensen, s. 42.

subjektivering, men inte för att Ungen representerar en barnposition som berättarjaget *måste lämna*, utan eftersom Ungen är ett namn som berättar *om* just det: *att* det finns beteckningar för särskilda kroppar, kategorier inom vilka man kan passa eller inte och att en specifik kategori nödvändigt måste följas av en annan.

Mot min läsning av "Ungen" som ett namn kan invändas att verket på två ställen tillkännager att Ungen *har* ett namn. Jag förstår emellertid Ungen som ett namn vilket, precis som det gestaltas i berättelsen, antar mänskliga proportioner (såsom namn verkligen tenderar att göra, det vill säga, människor tenderar att "bli" vad de kallas, flicka/flicklik om man kallas "flicka" etc.). Ungens framträdande utlöser dessutom likartade effekter som ett öknamn.

Då Bübin i ett första skede, strax efter Ungens framträdande, skriver "Ungens namn stort och kantigt på en lapp" förstår jag det som ett sätt för Bübin att ytterligare lägga något till den karaktär som hon har kallat till existens genom en dopakt (s. 49). Genom att skriva Ungens namn blir Ungen till en aktiv person i berättelsen, vilket bidrar till att konflikten mellan berättarjaget och Ungen växer sig starkare. Då "Ungens namn" för andra gången omnämns är det mot verkets slut (s. 87). "Någon", som också kallas "mänskan", står utanför grinden, skakar den och ropar Ungens namn. Händelsen gör berättarjaget panikslagen och med våld hindrar hon Ungen från att slippa ut ur huset. Jensen har läst stycket i relation till Althussers begrepp "interpellation" och menar att "mänskan" kallar Ungen till att framträda som subjekt.¹⁶⁰ I likhet med hur jag läser Bübins avsikt med att skriva Ungens namn, menar Jensen att scenen med den ropande "mänskan" vid grinden har funktionen av att göra Ungen till en starkare och mer hotfull karaktär i förhållande till berättarjaget. Jag håller med om att det mord som sedan äger rum blir alltmer oundvikligt då Ungen intar en starkare position. Vår syn på det hotfulla i Ungens framträdande är emellertid olika. Medan Jensen förstår Ungen som något vilket berättarjaget har kallats av andra, ett tilltal som hon växer ur och därför måste ta avstånd från, menar jag att Ungen representerar själva hotet om de specifika tilltalens, "urväxandets" och identitetsförskjutningens nödvändighet. Ungen introducerar i sin egenskap av ett namn i bestämd form (*Ungen*) en specifik konventionsstyrd föreställning om att utveckling sker genom att inordna sig en förutbestämd identitet. Då Ungen alltmer framträder som en egen karaktär möjliggörs emellertid samtidigt ett sätt för berättarjaget att möta och konfrontera den konventionen. Däri ligger, som jag ser det, ambivalensen i

¹⁶⁰ Jensen, s. 56.

verket.¹⁶¹ Att konfrontera den konvention som har hela ens sociala existens i sin hand är förstås mycket plågsamt, men en nödvändig handling för dess omstrukturering.

2.2.3 Död. *Aliide, Aliide*

[...] why do the names that the subject is called appear to instill the fear of death and the question of whether or not one will survive? Why should a merely linguistic address produce such a response of fear?¹⁶²

De frågor som Butler ställer sig i stycket ovan betraktar jag som högst väsentliga i relation till den scen ur *Aliide, Aliide* där protagonisten, för första gången, sammankopplas med ordet ”BARN”. Protagonisten Aliide tilltalas där av en gammal kvinna, möjligen, som hon själv reflekterar, ”en apparition”, men likväl med orden: ”LILLA SÖTA, RARA BARN, DU HAR HITTAT DEN!”.¹⁶³ Kvinnan syftar på den handväska som Aliide har funnit i en mörk portgång och som hon vid deras möte håller i sin hand. Som tack för att hon har hittat och återlämnat väskan får Aliide emellertid några mynt vilka kommer att plåga henne mycket svårt, ja rent av ”instill the fear of death and the question of whether or not one will survive”, som Butler skriver om den eventuella effekten av ett namn.¹⁶⁴

Till synes harmlösa händelser – följderna av ett upphittat föremål, några ord av en kvinna, kanske bara en ”apparition”, några mynt, om vilka det var ”omöjligt att se om de var vanliga, verkliga mynt eller ej” – utlöser följande reaktioner och associationer hos Aliide:

[D]et var just detta att hon tyckte sig känna att det var något mycket skrämmande och underligt med de här två mynten. Och minnet av kvinnans förtorkade ansikte, det gulnade fingret som nuddat vid henne (som om hon i och med detta blivit *utpekad för alla och envar*, hela mänskligheten, och *hädanefters inte skulle kunna gömma sig längre*) plågade henne fortfarande mycket svårt [...] Så hon vågade inte använda sig av dem än. För hon förknippade dem underligt nog med *död, galenskap, förintelse, ett tillstånd av yttersta vanmakt och utsatthet*. [...] Kvinnans blick gick än en gång rakt igenom henne, rakt ner till en punkt som var kall och mörk och *fruktansvärd*, där det satt ett ensamt, litet tystat barn och grät, som på botten av en torrlagd brunn i en öken. (min kursiv, s. 72, 74)

De textstycken som jag citerat ovan, från en och samma sida ur *Aliide, Aliide*, är unika i verket med avseende på att tankar om döden här dyker upp för första gången, men knappast

¹⁶¹ Jensen menar att ambivalensen består i subjektiveringens svängningar mot framträdandet som ”kvinna”, vilket hon genomgående argumenterar för i sin uppsats.

¹⁶² Butler Ex, s. 5.

¹⁶³ *Aliide, Aliide*, s. 71.

¹⁶⁴ Butler Ex, s. 5. Mattias Fyhr kommenterar denna episod ur verket, men då som ett ”mycket talande gotiskt ’socialrealistiskt’ exempel”, s. 181.

med avseende på hur verket kommer att fortskrida.¹⁶⁵ Det som sker i denna episod är således bara början på en smärtsam process, vilken först mot slutet finner något av en upplösning.

Aliide själv gör inte explicit någon koppling till det faktum att kvinnan inte bara har tilldelat henne två mynt utan även tilldelat henne namnet "BARN". Namnet "BARN" kan betraktas som en väsentlig men abstrakt företeelse som mynten representerar och konkretiserar till ett obestridligt faktum. Mynt har olika värden, liksom olika namn har olika värden i ett socialt sammanhang, och detta förknippar Aliide alltså med "död, galenskap, förintelse, ett tillstånd av yttersta vanmakt och utsatthet" och finner sig därtill "utpekad för alla och envar" (s. 74). Aliide kan i och med denna händelse betraktas som subjektiverad genom namnet "barn". Ur kvinnans *hand* mottar hon symboliskt sett den lingvistiska kategori som gör henne möjlig att utpeka för andra, men tillägnas även en *handlingsförmåga* och ett seende; en uppfattning om hennes plats i tid och rum. Strax efter att Aliide har benämnts "BARN" utgör tiden en väsentlig del av skildringen, den framstår såsom *utmätt* för Aliide:

Timmen var slut. Den var igenom –

I kyrkan intill skolan slog klockan åtta ödesdigra slag, ett för vart år Aliide levat, och de åtta slagen raserade en gång för alla den sextionde minuten. (s. 73)

I flertalet tidigare läsningar beskrivs Aliide som en flicka på åtta år, men det är endast i denna episod som det förekommer en upplysning om Aliides ålder. Jag tolkar det som en indikation om att Aliides person egentligen inte behöver definieras utifrån en specifik ålder men att benämningen "BARN" automatiskt placerar Aliide i inom en bestämd ålderskategori.¹⁶⁶ Genom denna episod, "den luminösa nittonde timmen", är det fördefinierade livsloppet något med vilket Aliide finner sig *ofrivilligt* sammanbunden (s. 73).

Evelina Johansson har i artikeln "Våldets barn" uppmärksammat hur *Aliide*, *Aliide* skildrar "den kamp som försiggår i en kropp som försöker att uppfylla den bild hon har blivit tilldelad" och att verket därtill visar "hur våld inte bara är en fysisk realitet, men även en textuell praktik och vilka konsekvenser denna våldsamma akt av benämning har".¹⁶⁷ Genom min läsning blir det möjligt att urskilja hur väl utarbetat sambandet mellan våld och benämning verkligen är i texten. Det utskrivna ordet "BARN", där det för första gången kan sammankopplas med Aliide själv, utlöser en till synes ohejdbar process, en kedjereaktion, där

¹⁶⁵ Ebba Witt-Brattström uppmärksammar att döden är en återkommande fantasi hos Aliide, se "Fula flickor, masochism och motstånd", s. 308. Huruvida det är en fantasi eller ej är inte väsentligt för min läsning. Det väsentliga är att en mycket laddad, mycket stark, process tar sin början i episoden där Aliide tilltalas "BARN".

¹⁶⁶ Även det som ett namn, enligt Butler, syftar till att upprätta hos en individ kan förstås i förhållande till citatet ovan. Butler skriver om namnet: "Its purpose is to indicate and establish a subject in subjection, to produce its social contours in space and time". Se Butler Ex, s. 34.

¹⁶⁷ Johansson, "Våldets barn".

den ena fruktansvärda händelsen leder till den andra och samtidigt en våldsam kamp, ett motstånd som Aliide känner inom sig men desperat söker och/eller saknar ett uttryck för. Episoden med kvinnan i porten kan i den meningen betraktas som berättelsens väsentliga början, något som också bekräftas senare i verket, bland annat i följande stycke:

plötsligt tyckte hon sig skymta den sönderslagna kvinnans ansikte där inne; hon, den gulnade, slagna, med de lortiga mynten, som *en gång i begynnelsen av denna berättelse* uppenbarat sig för Aliide i den pisstinkande porten inne i stan! Då *när allt blivit fel och förändrat* bara för att Aliide inte förmått stilla sig, utan prompt *tagit emot de lortiga slantarna* ur kvinnans hand! (s. 244, min kursiv)

Episoden med kvinnan beskrivs som i ”begränsningen” av berättelsen och som upphovet till en förändring av negativ karaktär. Vid tillfället ur citatet ovan befinner sig Aliide i jordkällaren under hennes farföräldrars sommarhus och hon beskriver det som att det går en förbindelse mellan den platsen och ”porten inne i stan”, men också med den plats där Aliide antyds ha utsatts för ett sexuellt övergrepp av sin farfar (s. 244). Antydning om detta övergrepp finns hela tiden närvarande i *Aliide, Aliide* och möjligheten av att fokusera tolkningen på det abstrakta minnet av en sådan våldsam, fysisk händelse ur det förflutna går hela tiden jämsides med möjligheten av att fokusera på de fysiska reaktioner som en våldsam, abstrakt händelse i nuet kan utlösa.¹⁶⁸ Detta visar sig inte minst i den händelse som följer på episoden med kvinnan.

För de mynt som Aliide har mottagit av kvinnan köper hon efter en tid smågodis vilket hon sedan, ”så snabbt som möjligt, utan att tänka, förtärde” (s. 75). Händelsen förefaller helt vardaglig, men får enorma konsekvenser. För det visar sig vara ”*på grund av de där två olycksaliga, mörka, smutsiga mynten, för att hon mottagit dem ur kvinnans hand och använt dem och utan större eftertanke ätit av allt det söta*” som Aliide blir inkallad till vad som förefaller vara ett ordinärt besök hos skolläkaren, men som får till följd att hennes kropp plötsligt känns ”mycket främmande och underlig och inte alls som om den var hennes kropp längre” (s. 76f). Undersökningen av Aliides kropp framkallar de värsta av känslor och en utsaga som ”det var alltså det här som aldrig mer, någonsin, fick lov att hända, och nu hade det ändå hänt igen” talar för att Aliide minns händelsen av ett övergrepp (s. 77). Det går emellertid inte att komma ifrån att händelsen som sådan uttryckligen beskrivs som *ett resultat* av de mynt (det namn) som hon har tilldelats, mottagit och slutligen konsumerat i sin kropp. Såväl själva undersökningen som Aliides reaktioner kan därför likafullt förstås i ljuset av en

¹⁶⁸ Exempel på läsare som har uppmärksammat det sexuella övergreppet är Anna Williams, ”Där allting kan ses”, Cristine Sarrimo, ”De tömda berättelserna blir till på nytt”. Evelina Johansson har, som omnämnts, fokuserat på den senare tolkningsmöjligheten där övergreppet snarare utgör en benämning. Se Johansson, ”Våldets barn”.

subjektivering genom namnet ”BARN”, vilken introducerat Aliide för en specifik konvention om utveckling. Då Aliides kropp betraktas och behandlas efter allmänna premisser är det kanske inte så underligt att hon upplever den snarare som andras än som sin egen.

I det att namnet ”barn” hänger samman med en konvention om utveckling innebär det även att Aliide förutsätts att bli *något annat*, utvecklas i en bestämd riktning och förkroppsliga ännu en identitet. Från att ha benämnts ”BARN” är steget inte långt från att benämnas ”flicka” och därefter ”kvinna”, identitetskategorier vilka framstår som mycket hotfulla för Aliide.¹⁶⁹ Jag menar att det är föreställningen om att ett sådant inordnande av individer, kroppar och liv är nödvändigt som bjuder Aliide extremt motstånd.

”NÅGOT FRUKTANSVÄRT HAR HÄNT!” meddelar en röst inom Aliide efter besöket hos skolläkaren, men den fruktansvärda händelsen är abstrakt och svårgripbar (s. 78). Man kan förstå det som ett minnets abstraktion av ett övergrepp ur det förgångna, men jag finner det mer väsentligt att förstå det fruktansvärda som primärt utlöst genom en abstraktion i nuet, den placering av kroppen som namnet ”BARN” introducerar i kraft av en konvention. Inte minst eftersom studerandet av en händelse som *inte* skildras i berättelsen är tämligen svåråtkomligt för tolkning, ungefär lika svåråtkomligt som händelsen förefaller vara för Aliide själv.¹⁷⁰ Benämningen är plågsam men på sätt och vis hanterbar, den introducerar trots allt det språkliga medel som erbjuder möjligheterna av ett svar.¹⁷¹

I likhet med den subjektivering som kan utläsas i *Bebådelsen* letar sig namnet ”BARN” in i kroppen på Aliide. Kroppen tas i anspråk av anonyma makter, i *Bebådelsen* genom en allmänt accepterad bild av ett sådant anspråk (ängeln Gabriel dikterar Marias villkor i kraft av en kraft som själv inte visar sig) och i *Aliide, Aliide* av den ansiktslösa skuggfigur som läsaren kan anta är en skolläkare.¹⁷² Samtidigt förnekas emellertid de anspråken av verkets protagonist som i samma stund har blivit (själv)medveten, eller inom vilken en *förtäring* av

¹⁶⁹ Flertalet tidigare forskare har fokuserat på Aliides relation till flick- och kvinnoblivande. Se bland annat Ebba Witt-Brattström, ”Det ler så mörkt i skogen”, s. 182, ”Fula flickor, masochism och motstånd”; Erica Espling, *Fasa och förändring – En läsning av det kvinnliga subjektets tillblivelse i Mare Kandres romaner Bübins unge och Aliide, Aliide*, C-uppsats, Uppsala universitet, 1997; Andrea Lundgren, *Barnet i brunnen. En analys av hur performativitet, genusmelankoli, abjektion och skuggmotiv skildras i Mare Kandres Aliide, Aliide*, C-uppsats, Stockholms universitet, 2009, s. 7ff; Katarina Lidman, *Dom kan inte tvinga mig! Om en flickas utveckling i Mare Kandres Aliide, Aliide*, C-uppsats, Lunds universitet, 1996; Ann Steiner, *Och tiden är oändlig här. Tidsbegreppet i fyra av Mare Kandres romaner*, C-uppsats, Lunds universitet, 1996, s. 20ff; Johanna Ericsson, *Rött och svart. Skam och skuld i Mare Kandres Aliide, Aliide*, Magisteruppsats, Stockholms universitet, 2007, s. 28ff.

¹⁷⁰ Mårten Sundholm har dragit en liknande slutsats i sin c-uppsats, *Aliide och Aliide*, s. 6.

¹⁷¹ Se förslagsvis Butler Ex, s. 2, 38, 163.

¹⁷² Aliide identifierar aldrig en ”skolläkare” utan denna karaktär som tar på Aliides kropp benämns uteslutande som ”skugggestalten”: ”hon kunde inte alls se vem han var” (s. 77).

namnet, i samma stund som det intas/upptas, påbörjas.¹⁷³ Hur den ”förtäringen” gestaltas och i ett vidare perspektiv kan förstås är föremål för analysens nästa och avslutande del.

¹⁷³ Ordet ”förtära” har också två betydelser, enligt *Nordstedts stora svenska ordbok*, ”**1** inta och tillgodogöra sig [...] och] **2** (småningom) få att sönderdelas och försvinna”.

2.3 Svar på ”barn”

Hur svarar man på det namn som man ofrivilligt har kallats? Enligt Butler är det bara inom konventionens ramar, genom att aktivt ingå i de sociala ritualer som en konvention nödvändigt vilar på, som en identitetskritik kan ha genomslagskraft. Det är, som Butler skriver, ”bara *inom* det repetitiva betecknandet som en identitetsuppluckring blir möjlig”.¹⁷⁴

I föregående analyser av *Bebådelsen*, *Bübins unge* och *Aliide, Aliide* har jag berört några av de aspekter som jag ämnar fördjupa i de analyser som följer. Jag har visat hur protagonisterna förknippar ”barn” med något fruktansvärt och på så vis även den konventionella föreställning som hänger samman med kategorin ”barn”: att kroppen kan inordnas i bestämda identitetskategorier och att individers utveckling kan mätas och kontrolleras. Jag har också identifierat en koppling mellan ”barn” och protagonisternas subjektivering, vilket antyder att ”barn”/Ungen även introducerar vissa möjligheter till en omstrukturering av de oönskade villkor som hänger samman med den kategorin.

Genom att fokusera analyserna på textstycken som kan synas gå i dialog med ”barnet” som ett namn eller, med andra ord, där konsekvenserna och bearbetningen av dess explicita framträdande har gestaltats, fördjupar jag min studie av hur verken förhåller sig till barnet som en konstruktion. Analyserna fördjupar även förståelsen för ”barnet” genom att studera verkens övergripande uppbyggnad i relation till dess innehåll.

Något som förenar ovan nämnda verk är gestaltningen av olika reningsriter, varför jag har underställt de enskilda läsningarna den samlade rubriken ”Namn och vatten”.

2.3.1 Namn och vatten

2.3.1.1 *Bebådelsen*

Bilden av den bibliska berättelsen ”Marie bebådelse” tvingar sig omedelbart på diktjaget i det första stycket ur Kandres verk *Bebådelsen*:

Bebådelsen! / Den är en bild. / Den är här nu. / Här finns en ängel i rummet, en befruktning, fruktansvärd! (s. 7)

¹⁷⁴ Butler Ge, s. 227.

”Marie bebådelse” kan på flera vis sägas strukturera diktverket, i första hand genom att uttryckligen utlösa den serie av dikter som utgör verket som helhet. Den bibliska berättelsens centrala komponenter – ängeln, befruktningen, individens bestörtning – har också använts för att beskriva diktjaget i *mötet med* den berättelsen.

Viktigare är emellertid att den myt om befruktning som ”Marie bebådelse” förmedlar samtidigt utgör föremål för den kraftfulla kritik som diktjaget ger uttryck för i samtliga av verkets dikter. Madeleine Grive har påpekat att Kandre gett den bibliska berättelsen en ”helt egen innebörd”, något som även jag finner väsentligt.¹⁷⁵ Våra tolkningar skiljer sig emellertid åt i det att jag inte läser verket som ett svar på en specifik (kvinnlige) underordning, utan som ett svar på en konvention om inordning av själva livet, vilket hänger nära samman med den figur som utgör centrum för ”Marie bebådelse”; nämligen det barn som är ett namn (Jesus).

I vad som kan beskrivas som *Bebådelsens* första dikt, med avseende på att det inledande stycket liknar en upptakt till verket, förnekar diktjaget resolut befruktningen av ”barnet” med konstaterandet: ”Mitt barn är ingenting” (s. 8).¹⁷⁶ En process av självdefiniering kan med det synas påbörjad.¹⁷⁷ Processen förefaller nödvändig eftersom ”Marie bebådelse” inte bara har presenterats utan faktiskt tagit diktjagets kropp och medvetande i våldsamt anspråk: ”Den flyttar sig in i min ena ljumske, den hittar inte, den är vild och sjuk! [...] Jag känner de tre spikarna av ljus träffa hjässan” (s. 7).

Ofrivilligt befruktad, i likhet med jungfru Maria, med barnet i egenskap av ett namn, tvingas diktjaget att göra upp med de föreställningar som den benämningen aktualiserar i förhållande till kroppen. Som Honeymans studie klargör är begrepp som ”barn” och ”barndom” knutna till en idé om att människans liv kan uppdelas och inordnas i bestämda faser – att barndomen är en tillvaro och barn en position som med tiden måste överges.¹⁷⁸ Då diktjaget i *Bebådelsen* uttryckligen förnekar ”barn” i relation till sin egen person, ”[m]itt barn är ingenting”, kritiserar som jag ser det den konvention som understödjer inordnandet av livet i bestämda faser (s. 8). Den konventionen kräver att diktjaget accepterar en ny position då hennes kropp förändras, men diktjaget vägrar, i ett första steg genom att frigöra sig från namnet:

¹⁷⁵ Grive, ”’Inget står emot mig’ – Samtal med Mare Kandre”, s. 15.

¹⁷⁶ Stycket liknar en upptakt eftersom verkets avgörande referens presenteras där. I de dikter som följer är referensen till Bibeln inte lika tydlig. Likväl utgör ”Marie bebådelse” den referens genom vilket samtliga av de dikter som följer kan förstås.

¹⁷⁷ Jämför min tolkning av hur själva ordet ”barn” utlöser en självdefiniering och den första dikten av en rad dikter som går i dialog med ”Marie bebådelse”, med Cecilia Aares korta men intressanta reflektion om hur diktjaget efter ”bebådelsen” (det första stycket) blir ”’havande’ men med en kraft (en skaparkraft?)”, som hon skriver. Aare, ”Blixtrande och suggestivt”.

¹⁷⁸ Honeyman, s. 80ff.

Mitt hår är moget nu –
Jag sköljer namnet ur dess röda kärve:
jag lägger mitt huvud tyst till rätta under
vattnets yta, och namnet släpper mig, jag
avstår det. [...]
Allt är mitt. (s. 14)

Eftersom dikterna kan läsas i relation till (konst)befruktningen i ”Marie bebådelse” kan ”namnet” ur citatet ovan förstås såsom refererandes till benämningen ”barn”. Då diktjaget sköljer namnet ur sitt *hår*, en symbol för kroppen, och placerar sitt *huvud*, en symbol för medvetandet, under vattnets yta frigör hon sig grundligt från den konvention som har för avsikt att inordna diktjagets liv i en bestämd fas och identitet.¹⁷⁹ Ritualen fungerar, enligt min mening, inte som en garanti i övergången från en specifik livsfas och identitet till en annan, utan som en rening från en konventionellt befäst föreställning om sådana övergångars nödvändighet.

Ett svar på namnet ”barn” kan således skönjas, men förhållandet är komplext: det fungerar för diktjaget likt en språklig kategori fungerar för individen, det vill säga, möjliggör själva formuleringen av ett svar. I *Bebådelsen*, liksom på olika sätt i samtliga av Kandres tidiga verk, är den kritiska responsen färgad av själva den romantiska idén om barn. ”Barnets” funktion i texten är således dubbel. I likhet med den självdefinierande process som utlöses med ordet ”barn” i *I ett annat land* förmedlas bilder av ett decentraliserat jag genom placeringen i flytande naturelement och obestämda förhållanden. Dessa skildringar menar jag fungerar som en protest mot ”barn” som ett bestämmande namn betraktat. De avslutande orden ur det citerade stycket ovan, ”[a]llt är mitt”, kan förstås som en manifestation av hur det *egna* jaget inte är centrerat utan decentraliserat, utspritt i världen och delaktig i livet som sådant. Därmed placerar sig diktjaget i skarp motsättning till idén om bestämda livsfaser, mätbar utveckling och en fast identitet som hänger nära samman med kategorin ”barn”, men helt i linje med den romantiska föreställningen om barndomen.

Frigörelsen från *namnet* ”barn” är emellertid inte fastställd en gång för alla. Den tycks i likhet med varje ordning vara i behov av att kontinuerligt upprepas för att äga giltighet. Diktjaget tvingas på nytt att förhålla sig till en krävande och inskränkande omgivning, vilket formuleras i konstateranden som, ”[j]ag är inordnad, tagen i bruk”, för att därefter uttrycka en önskan om andra förhållanden:

¹⁷⁹ Lundberg har uppmärksammat att huvudet i Kandres verk hänger samman med ”människans medvetna jag” och att diktjaget vill ”göra sig fri från oönskade konventioner och en roll som omvärlden önskar att jaget [...] skall träda in i”, Lundberg, s. 15. Hon knyter emellertid inte samman den iakttagelsen med det textstycke som jag har citerat ovan.

Jag önskar det icke!
Jag ville födas ur en sten, en stjärna, jord eller sand: avskiljd och solitär: utan
förpliktelser –
Orotad! (s. 15)

Hur mycket diktjaget än önskar det har hon emellertid fötts till en ordning, rentav till den ordning som berättelsen ”Marie bebådelse” introducerar. Hon har, i likhet med Maria, blivit ett subjekt genom att pådyvlas namnet ”barn”, men istället för att acceptera den konvention som namnet bär med sig förnekas den med orden, ”[m]itt barn är ingenting” (s. 8).

Diktjagets vilja om att göra plats åt andra villkor för sin existens, har även gestaltats i verkets mittenparti genom en dialog med ”Mor”. Eftersom ”Mor” inte svarar tillbaka är det förvisso inte en dialog i vanlig bemärkelse, men en dialog i den meningen att diktjaget riktar sig direkt till en figur som redan har *mening*, som på så vis redan har *sagt sina ord*. I likhet med ”barn” förstår jag ”Mor” i relation till ”Marie bebådelse” och därför som en representation av Maria, den karaktär som underkastat sig namnet ”barn” och därmed en specifik konvention.¹⁸⁰ Det är den typen av underkastelse som diktjaget, enligt min mening, kritiskt svarar.

”Mor: jag skall ta en annan väg”, heter det i *Bebådelsen*, ”jag skall lämna dig!” (s. 21). Att lämna ”Mor” innebär alltså att ”ta en annan väg”, att som Madeleine Grive har påpekat ”inte underkasta sig barnafödande” – vilket jag, som framkommit, inte läser som ett barnafödande i konkret bemärkelse utan som en abstrakt företeelse: att inte underkasta sig ”barn” som ett namn betraktat och därmed vara bunden till att inordna sitt liv och sin kropp i ett förlopp av bestämda faser och identiteter.¹⁸¹

I det tredje kapitlets sista stycke lyder stroforna som följer:

Mor: dit ingen längtar, dit skall jag gå! / I vattnets tysta, grumliga kammare skall jag sitta – / Här växer hjärtat ut, tungt och labialt: naglar, ben och urdjurshuden. / Fiskarna blåser sitt ljus i mitt hjärta, hjärtat ljudar: / L – I – V ! / L – I – V ! (s. 23)

Placeringen under vattnets yta återfinns i detta stycke och kan återigen förstås i relation till ”Marie bebådelse” och (Jesus)barnet. Diktjaget agerar som vore hon själv Jesus, i protest mot att existera i egenskap av ett namn eller en ikon och för att istället återta sin liktydighet med fiskarna och livet. Vattnet kan sägas upplösa de ordnade, konventionella, förhållandena: ”dit

¹⁸⁰ Jämför Lundbergs tolkning där dessa diktstycken läses som en ”frigörelse från modern”, en tolkning som utesluts i min läsning eftersom jag förstår ”barn” som ett namn, diktjaget som en individ och varje identitet (också ”mor”) som en konstruktion vilken refererar till ”Marie bebådelse”. Se Lundberg, s. 21.

¹⁸¹ Grive, ”Inget står emot mig – Samtal med Mare Kandre”, s. 15.

ingen längtar, dit skall jag gå!" (s. 23). Diktjaget är orädd och upprorisk i sitt agerande, hon handlar likt Butler beskriver att ett subjekt nödvändigt måste handla i relation till sårande tal:

Insurrectionary speech becomes the necessary response to injurious language, a risk taken in response to being put at risk, a repetition in language that forces change.¹⁸²

Att ta emot namnet "barn" i sin kropp och därmed acceptera den konvention som vill inordna det mänskliga livet i bestämda faser och identiteter beskrivs som något plågsamt i *Bebådelsen*. "Befruktningen" irrar likt en sjukdom genom jagets kropp, hennes "ena ljumske", och träffar medvetandet likt "spikar av ljus" (s. 7). Diktjaget arbetar, som vi kan se, med att släppa livet fritt från varje typ av inordning.¹⁸³ Vattnet utgör det element vilket möjliggör den tillvaro som diktjaget eftersträvar. Där kan fiskarna "blåsa sitt ljus" i hennes hjärta och hjärtat tvåfaldigt ljuda tillbaka; "L – I – V !" (s. 23).

En kropp i förvandling, ett menstruerande diktjag, kan utläsas i *Bebådelsen*, men det handlar mindre om att tillägna sig en bestämd identitet eller position som "kvinna" och mer om kampen om att tillägna sig ett individuellt uttryck som förmår att välkomna kroppens förvandlingar som sådana.¹⁸⁴ Det utskrivna ordet "barn" refererar till, och har funktionen av, ett namn vilket möjliggör ett sådant uttryck, eftersom "barn" som romantisk idé betraktad kan berätta om en existensform i närvaro och delaktighet med ett rörligt nu. "Barn" som en determinerande benämning måste emellertid skjutas undan för att diktjaget ska kunna ta plats i den idén; förkroppsliga dess decentraliserande egenskaper som ett aktivt subjekt i språket. Diktjaget placerar sig i den myt som hon samtidigt omskriver, bland annat genom att utföra en reningsrit som upplöser namnet "barn" och därmed konventionen om fortsatt inordning av livet efter förut-bestämda identiteter.

¹⁸² Butler Ex, s. 163.

¹⁸³ Björn Gunnarsson argumenterade utförligt för detta drag i sin recension, "Ett urtillstånd av rent liv".

¹⁸⁴ Jag tar härmed avstånd från flertalet tidigare läsningar där skildringen av menstruationen och diktjagets position som kvinna utgör en väsentlig del av analysen. Att bekräfta en gemenskap mellan de individer som enligt en konventionell uppfattning kan infogas i de snäva och specifika könskategorierna "kvinna" och "man" reproducerar föreställningar om fast identitet, specifik grupp tillhörighet och strama gränser för individen – allt sådant som diktjaget i *Bebådelsen* kraftigt gör motstånd mot. Även om samtliga tidigare läsare har uppmärksammat diktjagets trots mot en traditionell kvinnobild beskrivs könet som så väsentligt i läsningen att trots det liksom kampen om individualiteten enligt min mening undermineras. Troligen ansågs uppvärderandet av kvinnors villkor så pass viktiga under den tid (80- och 90-tal) som dessa kritiker och forskare publicerade sig att problemet med att reproducera fasta identiteter fick stå tillbaka. Se Sara Danius, "Världens alltomfattande härskarinna", "Överenskommelsens gräns", s. 265; Ebba Witt-Brattström, "Det ler så mörkt i skogen", s. 176, "Fula flickor, masochism och motstånd – Samtidens kvinnliga stämmor", s. 308; Cristine Sarrimo, "De tömda berättelserna blir till på nytt", s. 526; Madeleine Grive, "'Inget står emot mig' – Samtal med Mare Kandre", s. 15; Åsa Beckman, "Brytningstid". Uppvärderandet av "det kvinnliga" problematiserades under samma tidsperiod av Nina Björk i boken *Under det rosa täcket. Om kvinnlighetens vara och feministiska strategier* [1996], Nørhaven, 1999. Björk skriver emellertid inte om Kandres författarskap.

2.3.1.2 *Bübins unge*

I likhet med *Bebådelsen* inleds *Bübins unge* med ett varsel. Ett förebud deklarerar, men det är inte explicit utskrivet som med ordet ”Bebådelsen!” i den förra, utan inskrivet i verkets första mening: ”Det blir sommar – ” (s. 11).

Berättelsen i *Bübins unge* kan betraktas som uppbyggd kring den utsagan. Det är frågan om den oundvikliga delaktigheten i en allmän ordning, vilken tillåter en förståelse och ett betraktande av naturens gång. I *Bübins unge* hänger naturens växande nära samman med berättarjagets kroppsliga förvandling, vilken också är underställd en ordning; den av (föret)bestämda identiteter och så kallade *livsfaser*.¹⁸⁵ Jag menar att ”sommar” kan betraktas som ett slags metafor för ”kvinna” i texten.

Vad gäller naturens förvandlingar är det så kallade *årstider* som tillåter oss att igenkänna och tala om dem. Vardagliga yttranden som ”det här var en dålig sommar” eller ”vilken fantastisk sommar vi har” är vanligt förekommande. De är möjliga genom en föreställning, det vill säga, en redan på förhand given uppfattning om vad sommaren är och bör vara. Själva beteckningen ”sommar” utgör således ett slags mall som möjliggör betraktandet, tänkandet och talet om det som sker i omgivningen. Ett till synes motsägelsefullt påstående, ett par sidor in i *Bübins unge*, låter förstå just hur ”sommar” (jämför ”kvinna”) är något som uttryckligen måste tillkännas för att dess mening alls ska vara synlig i vad den gör anspråk på att säga något om:

Innan det *blev sommar* stod träden grå och åtskilda, långt in i *juni, juli*, som om de inte vågade sig dit, utslagna och förtvinade, som jag! (s. 13)

Stycket visar att det är oväsentligt om det är ”juni, juli”, månader som får betraktas som typiska sommarmånader i nordens; träden tycks kräva beteckningen ”sommar” – att den på förhand har förklarats – för att alls slå ut. Mitt resonemang kan med fördel jämföras med Althusserns beskrivning av ”den elementära ideologiska effekten”.¹⁸⁶ Allt som är uppenbart för ett medvetande utgör en effekt av ideologin, menar Althusser. Då vi förstår ordet

¹⁸⁵ Att naturen och kroppen har skildras såsom nära sammantvinnade uppmärksammades redan av följande recensenter: Gunnel Olsson, ”Svår process”, *Barometern*, 1987-08-07; Cecilia Aare, ”Växandet som grym urkraft”, *Östgöta Correspondenten*, 1987-08-07; Åsa Beckman, ”Att bli kvinna”, *Svenska Dagbladet*, 1987-08-07. Att kroppen är i förbund med en social ordning har uppmärksammats förbluffande sällan i relation till *Bübins unge*. Heléne Jensen gör det emellertid i sin magisteruppsats.

¹⁸⁶ Althusser, s. 142.

”sommars” som ägandes ett ideologiskt innehåll krävs följaktligen det ordet, ytterst sett, för att igenkänna vad det avser att beteckna.

Anledningen av min redogörelse för hur ordet ”sommars” i *Bübins unge* kan förstås är alltså att jag betraktar det som en metafor för ”kvinna”. På sätt och vis ser min läsning därmed ut att följa tidigare forskning i spåren, där den väsentliga rörelsen i verket har förståtts som en övergång från barn till kvinna.¹⁸⁷ Jag menar emellertid, dels att det i Kandres verk finns en väsentlig skillnad mellan dess strukturering och innehåll, dels att man bör ha i åtanke att den övergång mellan barn och kvinna som strukturerar verket är att förstå som en kulturell konstruktion. Till det argumentet kan tilläggas att såväl ordvalen ”blir” som ”sommars”, mot bakgrund av verkets strukturering som en övergång från barn till kvinna, framstår som refererandes till den kanske mest välkända meningen i feminismens historia: Simone de Beauvoirs uttalande: ”Man föds inte till kvinna, man blir det”.¹⁸⁸ Att vara kvinna är att uppfylla en kulturs förväntningar på kvinnlighet, menade de Beauvoir och kvinnlighet var något hon betraktade som en kulturell konstruktion vilken fråntar vissa individer deras handlingsfrihet och därmed deras mänsklighet.¹⁸⁹

Betraktar vi berättarjaget som del i en på förhand given ordning om vad hon *ska bli*, vilken hon samtidigt gör motstånd *mot* (”Man måste värja sig – Man kan inte värja sig”, s. 60), finns anledning att betänka vad som egentligen utgör ett verkningsfullt motstånd i sammanhanget.¹⁹⁰ Det är alltså en svår fråga att besvara. Judith Butler skriver:

Frågan är inte *om* vi ska upprepa utan *hur*, eller hur vi genom upprepning och en radikal förökning av genusformerna kan upplösa just de genusnormer som möjliggör själva upprepningen.¹⁹¹

Bübins unge visar, enligt min mening, hur upplösandet av genusnormerna kräver en uppgörelse med de föreställningar om utveckling och mognad som är inskrivet i själva benämningen ”barn”. Om det inte fanns en kategori som ”barn”, vars mening fundamentalt ligger i löftet/hotet om att utvecklas till *något annat*, vore *utvecklingen* till ”kvinna” eller

¹⁸⁷ Samtliga av de läsare som har beskrivit förloppet i *Bübins unge* menar att verket illustrerar en övergång från barn till kvinna. Några läsningar finner jag emellertid särskilt intressanta eftersom de uppmärksammar denna övergång som mycket övertydlig i texten; Bränström, ”Barndomens orter”; Danius, ”Överenskommelsens gräns” och Sem-Sandberg, ”Livsrummets arkitektur”. Även om de därmed finner läsningen av övergången ointressant tillför de något till min läsning som alltså hävdar att övertydligheten visar att det handlar om en kulturellt konstruerad ordning som berättarjaget är intvingad samtidigt som hon bjuder motstånd mot den.

¹⁸⁸ Simone de Beauvoir, *Det andra könet* [1949], övers. Inger Bjurström och Anna Pyk, Stockholm, 1986, s. 162.

¹⁸⁹ Se Nina Björks läsning av de Beauvoir i *Under det rosa täcket*, s. 200, s. 224f.

¹⁹⁰ Denna aspekt av tvetydighet är just den som Jensen utförligt undersöker i sin läsning. Jensens egen iakttagelse av hur även hennes konstruktivistiska läsning av det kvinnliga subjektblivandet bidrar till rekonstruktionen av ”det kvinnliga” menar jag ger särskild anledning att betänka hur man bjuder motstånd mot en genusordning. Se bland annat Jensen, s. 68.

¹⁹¹ Butler Ge, s.

”man” meningslös.¹⁹² Butler menar att genusparodin, såsom i dragshow, utmanar genusnormerna genom att parodiera ”på själva begreppet original” och att den därmed avslöjar hur ”den ursprungliga identitet som genus formas efter är en imitation utan original.”¹⁹³ En kritisk dialog med ”barn” som konstruktion menar jag emellertid än mer grundligt ifrågasätter föreställningen om ett naturligt original och därmed än mer grundligt kritiserar de sociala krav om att, *i naturens namn, utvecklas* till ett specifikt genus. Dessutom innebär dialogen med ”barnet” att identitetskategorin ”kvinna” överhuvudtaget inte behöver omnämnas (och därmed riskera att reproduceras) för sin problematisering.

Ett första svar på kategorin ”barn” och därmed på omgivningens förutbestämda krav om att tillsist *bli* ”kvinna”, är då berättarjaget i ett brev till Bübin och Onkel undertecknar det med namnet ”Kindchen” (s. 83). Detta är enda gången som namnet ”Kindchen” förekommer i texten, ändå har det tidigare, samstämmigt, tolkats som det namn vilket berättarjaget har kallats av andra och/eller som hennes eget namn. Tidigare läsningar har därmed förbisett hur *ingen karaktär, någon gång* i texten verkligen kallar berättarjaget för ”Kindchen”, utan att det enbart framkommer i texten då hon själv skriver ned det. Denna skrivakt tillhör enligt min mening en av berättarjagets aktiva handlingar i opposition mot *namnet* Ungen och därmed de konventionella föreställningar som hävdar dess nödvändighet.

Ungen och berättarjaget ”bär samma namn”, skriver Witt-Brattström, men dessa namn är uppenbart olika.¹⁹⁴ Det är frågan om två olika språk; det ena är skrivet på samma språk som verket och det andra på ett, från verket sett, främmande språk. ”Kindchen” har samma betydelse som ”Ungen” men får i sitt ”utomspråkliga” sammanhang en annan mening i verket. Att underteckna brevet ”Kindchen” är, som jag ser det, ett sätt för berättarjaget att skapa distans till *namnet* Ungen genom att aktivt göra det till något främmande i språket.

Skildringen av berättarjagets menstruation är något som flertalet läsare har uppmärksammat och, kan man anta, därför har betraktat berättarjagets utveckling till ”kvinna” som en central aspekt av verket. I *Bübins unge* gestaltas emellertid menstruationen som följer:

Jag känner inte att jag blöder än, men jag ser de tre stenarna som ligger kvar vid muren, mörkare nu, sammanbitna och små, och en svart, mänskoformad skugga som står i muren och inte kan komma loss. (s. 37)

¹⁹² Jämför förslagsvis mitt resonemang med en artikel av Harri Kalha, som bland annat diskuterar Lee Edelmanns begrepp *sinthomosexualitet* (ung. dödsdrift) som i motsats till Barn-figuren. Kalha skriver: ”since the Child always already represents futurity and compulsory/compulsive reproduction, sinthomosexuality is doomed to figure No Future”. Kalhas resonemang visar att ”barnet” är förknippat med framtida reproduktion, med andra ord, det som idén om de binära genuskategorierna ”kvinna” och ”man” har för avsikt att säkra. Se Harri Kalha, ”What the hell is the figure of the child?”, *lambda nordica*, 2011:2-3, s. 23.

¹⁹³ Butler Ge, s. 216.

¹⁹⁴ Witt-Brattström, ”Det ler så mörkt i skogen”, s. 177.

Erfarenheten av menstruationen är sekundär visar stycket; berättarjaget känner den inte, inte ”än” (s. 37). Primärt är det något i omgivningen som, i samband med blödningen, visar sig förändrat och skuggan av en människa framträder, men som kedjad vid de gränser vilka kan betraktas som berättelsens egna eftersom berättelsen i huvudsak utspelar sig innanför muren.

I takt med att berättarjaget närmar sig sin andra blödning växer sig det hot som Ungen representerar allt starkare. Från att ha utgjort en ansiktslös benämning (”Ungen [...] vrider sitt underliga huvud hit och dit, men ansiktet kan jag inte se”, s. 45) framträder Ungen alltmer som en egen karaktär.¹⁹⁵ Likväl menar jag att hon är att betrakta som representationen av den hotfulla konvention om utveckling vilken ömsom jagar och utsätter, ömsom jagas och utsätts.

I ett avgörande skede av berättelsen finner berättarjaget en stor, blodstinn fästing i Ungens nacke. Då hon ”sträcker ner handen för att vidröra” den blir Ungen ursinnig och biter sig fast i hennes hand:

obegripligt hårt; hur jag än skakar och drar vill hon inte släppa taget, utan hänger envist kvar som ett ilsket djur, så jag äntligen måste slå till henne över huvudet, med ett kort, tungt slag, för att få ett slut på det hela – / Allt det här. (s. 135)

Såsom Witt-Brattström har uppmärksammat är mordet en handling utförd i självförsvar.¹⁹⁶ I min läsning förstås det emellertid inte som ”ett vredesutbrott i självförsvar mot abjektets attacker – eller som ett övervinnande av medlidandet”, utan som försvar mot en ordning, helt och hållet producerad inom språkets gränser.¹⁹⁷ Det namn, Ungen, och därmed den konvention som hållit berättarjaget i *sitt grepp*, är vad som enligt min mening måste utplånas för att inte allvarligt skada berättarjaget själv.

Då Ungen har dött finner berättarjaget att ”[a]llt är i uppror/ Omskakat!/ Det går rakt igenom mig/ Som om Ungen hållit allt på plats men i sin livlöshet slitit loss det, så det bara är jag kvar, ynkelig och rädd” (s. 137). Det bestämda namnet ser tydligt ut att ha ryckts undan i och med Ungens död: ”det finns inte längre något kvar att samla sig kring – / Ingenstans där man vet att det är” (s. 137).

Men berättarjaget vänjer sig. Som hon skriver: ”Jag har vant mig nu [...] Något nytt står för dörren. / Jag känner att jag har börjat blöda igen, men nu som en lättnad, ett slags öppnande” (s. 147). Raderna har tidigare tolkats som att berättarjaget accepterar sin nya

¹⁹⁵ Jag argumenterade för detta i dialog med Jensen i föregående kapitel om *Bübins unge*.

¹⁹⁶ Som jag tidigare har nämnt innebär teorin om abjektet idén om en för-språklig ordning. För Witt-Brattströms resonemang kring mordet på Ungen se, ”Det ler så mörkt i skogen”, s. 178.

¹⁹⁷ Witt-Brattström, ”Det ler så mörkt i skogen”, s. 178.

position som kvinna, sin *kvinnokropp*, men jag läser det som att berättarjagets kropp äntligen har befriats från sådana benämningar eftersom hon inte längre bär tyngden av en konvention om kroppens inordning.¹⁹⁸ I likhet med diktjaget i *Bebådelsen* sköljer berättarjaget i *Bübins unge* sitt hår i vatten och även här kan det förstås som en definitiv rening från namnet. Det är alltså inte menstruationen som kräver en reningsritual för att garantera övergången från ”barn” till ”kvinna”, utan det är konventionen om sådana övergångars nödvändighet som berättarjaget renar sig ifrån.

Barnet utgör en central konstruktion för berättelsen i *Bübins unge*; Ungen representerar både den, för berättarjaget, hotfulla konvention om växande som strukturerar verket och möjliggör en kritisk dialog med den. Namnet Ungen utgör dessutom en karaktär i berättelsen och är därför möjlig att fysiskt interagera med; det abstrakta har således getts en konkret form i *Bübins unge*.

I berättelsen kan även identifieras hur berättarjagets motstånd mot namnet Ungen svarar mot romantikens protest mot social inordning, en protest som uttrycktes genom ett försvar av ”barndomen”. På så vis är Ungens centrala plats och funktion i berättelsen att betrakta som fundamentalt dubbel. Ungen, förstått som ett namn vilket berättarjaget är hänvisat, både hotar berättarjagets frihet som individ och möjliggör ett hotfullt svar, ett *försvar* av individualitet, tillbaka. Den dubbelheten ligger i att Ungen *både* kan kopplas till en konvention om social inordning, föreställningar om livsfaser och bestämd identitet, och till den romantiska idén om barndomen, vilken i sig utgör en protest mot sådana bestämningar.

Om man, som bland annat de Beauvoir resonerade, hävdar att frihet kännetecknar det mänskliga och om man menar att det innebär ett fortlöpande arbete, ett kontinuerligt försvar, är fri-görelse den rätta benämningen på människans *vara*. Den mänskoformade skugga i *Bübins unge* som tidigt i berättelsen sågs låst vid muren kan betraktas som en bild för berättarjaget. ”Så låser jag upp grinden och går ut och ställer mig på vägen”, heter det i berättelsens avslutande stycke (s. 148). Där igenkänner berättarjaget omedelbart identitetskategorierna ”flicka” och ”pojke” ur ett skratt och ett rop: ”En flicka skrattar i byn./ En pojke ropar”, men i sig själv igenkänner hon endast: ”*Jag är ren och varm – /Spänd och*

¹⁹⁸ Witt-Brattström skriver exempelvis: ”Menstruationen återkommer och betecknar jaget som kvinna”, ur ”Fula flickor, masochism och motstånd”, s 308. Se även Danius, ”Överenskommelsens gräns”, s. 264f. Åsa Beckman menar att berättarjaget slutligen kan ”försona sig med denna nya livsfas”, men fasen är enligt min mening enbart ny på det viset att idén om livsfaser underkänts och att en rådande ordning således har förnekats. Se Beckman, ”Att bli kvinna”, *Svenska Dagbladet*, 1987-08-07. Hos Jensen tolkas en dubbelhet in i textstycket, som menar att berättarjaget fogar sig i den subjektspostion som hon värjt sig mot och det hela beskrivs som en lättnad (se s. 61). Men, frågar jag mig, vad är det som säger att menstruationen nödvändigt innebär ett accepterande av en subjektspostion som ”kvinna”? Att vara ett subjekt kräver inte att man accepterar det namn som allmänheten finner lämpligt för en, och en händelse i kroppen behöver inte definieras efter en gemensam erfarenhet.

vaksam” (s. 148, min kursiv). Med de avslutande orden kan berättarjaget betraktas som beredd att *kontinuerligt* försvara sin mänsklighet i den värld som hon går till mötes. Det försvaret kan förstås som ett oavbrutet försvar av barndomens idé, vilket radikalt sett kräver att namnet ”barn” förlorar sin bestämda giltighet; att *Ungen* således ligger säkert begraven.

2.3.1.3 *Aliide, Aliide*

En osynlig hand strukturerar berättelsens handling i *Aliide, Aliide*.¹⁹⁹ Vem denna hand fundamentalt sett tillhör är oklart. Den tycks nämligen *både* tillhöra ett slags kraft som ligger i luften, i den atmosfär som karaktärerna inandas *och* tillhöra protagonisten Aliide själv. Även då Aliide mot slutet av verket visar sig vara den som har nedtecknat själva berättelsen och att den osynliga handen därmed kan förstås som Aliides (eftersom hennes delaktighet i handlingens utformande tidigare har varit dold för läsaren) menar jag alltså att det finns anledning att betänka huruvida inte Aliides hand också hämtar sin kraft ur en annan övergripande och osynlig hand.²⁰⁰ Anledningen till min tolkning ligger i något på ytan så alldagligt som en kassabok, eller möjligen två – vilket är en väsentlig glidning i tolkningen eftersom verket konsekvent gestaltar varje aspekt av verkligheten som tvetydig.²⁰¹

Aliide beskrivs såsom nedtecknandes *början till sin berättelse* i en ”liten kassabok med svarta vaxdukspärmar”, men även den episod där Aliide tilltalas/tilldelas namnet/mynten och blir ett subjekt under kategorin ”BARN”, vilket jag har argumenterat för som verkets *väsentliga början*, föregås av händelsen med en kassabok (s. 271, 71). Jag menar att det finns ett samband mellan kassaböckerna (jag använder för enkelhetens skull plural) och namnet

¹⁹⁹ Andrea Lundgren har uppmärksammat handen som en av de mest betydelsefulla symbolbilderna i *Aliide, Aliide*. Berättelsen återkommer hela tiden till olika händer som är skrämmande och som därför i Lundgrens förståelse hänger samman med ett övergrepp som Aliide har förträngt. Den första handen finner Lundgren tillhöra kvinnan i porten, hon som, liksom jag har visat, är den som för första gången tilltalar Aliide ”BARN”. Se Lundgren, s. 23ff. Den osynliga hand som jag syftar på här är emellertid en hand som föregår också kvinnans hand, varför man kan tala om en sorts övergripande handling för verkets händelser. Att vi har att göra med ett slags ordlek med ”hand” som strukturerande handlingen har väl knappast undgått min läsare.

²⁰⁰ Att Aliide kan betraktas som berättelsens författare styrks bland annat av det faktum att Aliide mot slutet av verket kommenterar uppbyggnaden av den berättelse som hon ämnar att skriva, bland annat att den ”skulle inledas med ordet NEJ”, vilket *Aliide, Aliide* också gör. Malena Jansson påpekade detta i sin uppsats, *Textens svarta håll. En studie i det utsagda i Mare Kandres Aliide, Aliide*, C-uppsats, Stockholms universitet, 1996. Därefter har Mattias Fyhr kopplat den struktureringen till ett väsentligt motiv av upprepningar och cirkelrörelser ur gotisk tradition, se Fyhr, s. 203. Mårten Sundholm har fördjupat denna aspekt i sin uppsats och hävdar att verket består av två Aliide, en yngre och en äldre, en berättad och berättande, något som också Anna Williams berörde i sin artikel ”Där allting kan ses”, s. 5.

²⁰¹ I Malena Janssons uppsats utgjorde den tvetydighet som jag nämner ovan en utgångspunkt för hennes läsning.

”BARN” eftersom det är just *mynt* som har fått symbolisera det namnet i *Aliide, Aliide*. Ett namn har, som vi kan förstå av Butler, en historia som framkallas och befästs med yttrandet, utan att för den skull uttryckligen förmedlas.²⁰² Den finns där, dold som av en osynlig hand, och jag menar att det är den historien som står skriven i kassaböckerna; den stora vilken utgör en bild för den stora, övergripande berättelsen, och den lilla där Aliide bearbetar och försöker omförhandla dess villkor i sin egen berättelse. Då Aliide råkar på den stora kassaboken befinner hon sig tillsammans med vännen K på en ödetomt där hon, i ett av de förfallna husen, bevittnar följande:

Och på en disk *mitt i rummet*, under ett tjockt lager av nerfallet murbruk och damm, låg en *ofantligt stor*, fläckad gammal *kassabok* ännu uppslagen. De gulnade bladen, fyllda med pedantiskt nertecknade siffror och summor, vändes ljudlöst, som av *en stor osynlig hand*, i den *långsamt roterande vinden*. (s. 60f, min kursiv)

Då Aliide och K återvänder till ödetomten några dagar senare är huset rivet och kassaboken förkolnad:

Och *den stora* med siffror och kryptiska summor späckade *kassaboken* hade *slungats en bra bit ut*. Bladen i boken var alla svedda, svärtade, den låg där hopkrullad och förkolnad, som en stor sprängd blomma, en inifrån sönderbränd, stinkande ros, som om den utsatts för en intensiv hetta inifrån. Och när de böjde sig ner och *andades över de förkolnade resterna föll bladen sönder*, de blev till en hög svart, fint stoft, och siffrorna lösgjorde sig från sidorna och flög, likt en stor svärm djävulska flugor, *rätt upp i luften och försvann*. (s. 64, min kursiv)

Som vi kan se befinner sig ”den stora [...] kassaboken” inte längre i centrum, ”mitt i rummet”, den har ”slungats en bra bit ut” och är dessutom förkolnad, möjlig att smulas sönder av ett andetag (s. 64). Den förkolnade kassaboken kan jämföras med den förkolnade trädstammen ur *Det brinnande trädet*. If, som utgör den berättelsens kritiska subjekt, utplånar symboliskt sett en konventionell föreställning om liv och död då han tänder eld på ett förtorkat träd – den föreställning som har stigmatiserat de övriga huvudkaraktärerna och som har en direkt koppling till barndomsbegreppet. Den historia som namnet ”BARN” döljer men som finns skrivet i den stora kassaboken, där allt, kan man tänka, redogörs, menar jag alltså är att betrakta som ytterst sett en historia om liv och död – ett slags myt då den handlar om ”nödvändiga” övergångar, separationer och utveckling.

Då den stora kassaboken har förbränts och spridits i luften ”likt en stor svärm djävulska flugor” är det strax något i omgivningen som förändras (s. 64). Det gestaltas bland annat i olycksbådande utsagor som ”den ännu rätt så klara luften”, ”den luminösa nittonde timmen” och ”det som nu oundvikligen skulle komma” (s. 68). Det är strax därefter som Aliide möter

²⁰² Butler Ex, s. 36.

kvinnan i porten, tilltalas/tilldelas "BARN"/mynt och med det kan förstås som ett subjekt, medveten om sin situering i tid och rum. De konventionsbundna föreställningar som understödjer benämningen "BARN", liksom dess än mer omfattande historia, går inte att ta på; de är utspridda, övergripande och ogripbara, men i och med att Aliide har introducerats för dem, direkt, genom ett tilltal, introduceras samtidigt möjligheterna av en aktiv dialog med dem.

I likhet med "Ungen" i *Bübins unge* måste namnet "BARN" och det främlingskap som det utlöser i förhållande till kroppen, successivt förläggas till något urskiljbart *annat*, utanför den egna individen. Den konvention om liv, utveckling och växande som understödjer namnet "BARN" kan endast därigenom *handgripligen* röjas undan. Aliide arbetar aktivt med detta, i ett första skede genom att skölja sin kropp i regnet:

[D]ärför slet hon blixtnabbt ner täckjackan från hängaren och sprang sedan rätt ut i det mörka mycket täta regn som strax efter lunch sänkt sig över stan. Sprang rakt ut i detta regn för att gömma sig i det, uppslukas av det, och om möjligt, sköljas ren. (s. 80)

Det var "så snabbt som möjligt, utan att tänka" som Aliide "förtärde" mynten/namnet i sin kropp (s. 75). Aliides kropp ställdes därmed i förbund med en social ordning som gjorde den till ett möjligt föremål för allmän undersökning, bedömning och värdering. Efter att hennes kropp undersöktes i skolan kunde Aliide konstatera att den inte tillhör henne. Därmed blir den henne också förhatlig, "motbjudande och död" (s. 77). Det "mycket täta regn" dit Aliide alltså tar sin tillflykt och strax därpå utför olika riter i har, enligt min mening, funktionen av att försöka frigöra kroppen från det namn som har gjort den främmande för henne (s. 80). Någon vidare återverkan på främlingskapet tycks riterna emellertid inte ha. Ännu en bit in i verket visar det sig nämligen att upptagandet av namnet "BARN" i kroppen har medfört att det enda hon ser av sig själv är "BARN".

"VAD ÄR DET DÄR FÖR EN IDIOT", svarar hon sin egen spegelbild då hon möter den i ett skyltfönster (s. 109). Längre gick hon sedan "omkring och begrundade det faktum att det var hon själv som var barnet hon ville döda" (s. 109). Att ha igenkänts som "BARN" medför att det enda hon ser av sig själv är den allmänna *bilden* av "BARN". Men hon ser inte sig själv i den, möjligen för att det hos henne ryms känslor och tankar som den kategorin inte härbärgerar. Mot slutet av verket sker en mer definitiv förskjutning av namnet "BARN", då Aliide har lyckats flytta över det till andra personer i sin omgivning:

När ett sådant barn, en sådan flicka, kom i hennes väg var det enda hon kunde tänka på att det TILL VARJE PRIS MÅSTE RÖJAS UR VÄGEN! Det måste bort, det måste verkligen bort, för

det var något så stötande och upprörande med ett barn som om och om och om igen, i alla möjliga olika skepnader, dök upp för att störa en, rasera hela ens värld och ens lugn. (s. 206)

Trots det åtar sig Aliide att ”passa en liten unge som inte var stort mer än ett spädbarn än” (s. 208). Det hela förefaller ologiskt och skildras också som ologiskt för Aliide själv, men berättelsen ser ut att innehålla sin egen nödvändiga logik. Man kan förstå det som att Aliides process kräver att hon utsätts för karaktärer som möjliggör ett svar på det som hon själv ofrivilligt har kallats till social existens och medvetenhet genom, nämligen namnet ”BARN”.

”NU SKALL DU FÅ DIN JÄVEL!”, tänker Aliide omedelbart då hon får syn på spädbarnet, men hennes hårdhet skrämmer henne samtidigt till tårar. Berättelsens problematik ställs på sin spets: ska hon låta sig definieras av namnet ”BARN” eller själv vara den som definierar och bestämmer dess framtid. ”Det fanns inga mellanlägen nu”, förklarar Aliide, ”[b]ara detta. Antingen eller!” (s. 215). Om denna episod har Evelina Johansson skrivit:

Det är inte en tillfällighet som Aliide i sin revolt, i sitt försök att göra motstånd mot de representationer som hon tvingas förhålla sig till, riktar sin aggressivitet mot den främsta symbolen för barnets renhet – spädbarnet, med dess klara blick och avsaknad av erfarenheter. Spädbarnet som tycks vara utan både kultur och historia.²⁰³

Medan Johansson betraktar spädbarnet som symbolen för en specifik diskurs om ”barn” – den om dess självklara renhet och godhet – förstår jag spädbarnet som knutet till något mer grundläggande för konstituerandet av barndomsbegreppet: förståelsen av barnet som en *tabula rasa*. Om och om i episoden med spädbarnet upprepas nämligen, med viss variation, frasen, ”MAN KAN GÖRA VAD SOM HELST MED ETT SÅ LITET BARN” (s. 213):

Kort sagt, MAN SKULLE KUNNA GÖRA VAD SOM HELST MED DETTA BARN FÖR DET KUNDE ÄNDÅ INTE ALLS FÖRSVARA SIG OCH SKULLE ÄNDÅ INGENTING KUNNA MINNAS AV DETTA NÄR DET VÄL VUXIT UPP OCH MÅNGA ÅR SENARE BLIVIT TILL EN RIKTIG, VERKLIG MÄNNISKA. FÖR DET VAR FÖR LITET ÄN, FÖR OUTVECKLAT. DET HADE INGET MEDVETANDE ALLS ÖVER HUVUD TAGET OCH SJÄLEN HADE ÄNNU INTE RUNNIT TILL! (s. 211)

Det är alltså denna föreställning som har tvingat sig på Aliide sedan hon mottagit namnet ”BARN” i sin kropp: den om utveckling som en successiv process mot fullvuxenhet vilket legitimerar en riktig och verklig människa, *med själ*. Först sedan namnet har förskjutits från Aliides kropp till spädbarnets, visar det sig med tydlighet för Aliide och hon får tillfälle att pröva de föreställningar som kommer med det. Hon nyper spädbarnet i armen tills att det ger ifrån sig ett skrik, men skriket visar sig vara så ”ohyggligt” att Aliide tvingas konstatera: ”det var alldeles för hjärtskärande och ångestfyllt för att ha kommit från en varelse helt utan

²⁰³ Johansson, ”Våldets barn”.

känslor, minnen eller själ” (s. 214). Den föreställning som Aliide tidigare redogjorde för revideras med den slutsatsen. Spädbarnet saknar inte alls ”känslor, minnen och själ” och kan därmed inte betraktas som en tom yta, en *tabula rasa*, för betecknanden.

I förhållande till Aliide representerar spädbarnet emellertid en beteckning; namnet ”BARN” som Aliide har utsatts för. I en överföring av spädbarnets konkreta kropp till den abstrakta materialitet som det representerar i berättelsen kan man förstå hur namnets historia har visat sig för Aliide, att den tränger sig på henne likt det skrik som fyller rummet och som blir alltför outhärdligt för Aliide, varför hon tar en kudde, ”lade den snabbt över ungens ansikte och tryckte till” (s. 216).

Den väsentliga bearbetningen och uppgörelsen med namnet ”BARN” inom berättelsen kan därmed synas avslutad, vad som återstår är uppdagandet av Aliide som berättelsens egen författare och hur berättelsen är uppbyggd som en cirkel. Därmed försvårar Aliide för sin betraktare, vilken ytterst sett är läsaren, att bedöma hennes utveckling efter en linjär kronologi, för kanske – det låter det sista stycket ana – ska Aliide skriva på sin berättelse i det oändliga, ”låta det hålla på och hålla på och hålla på” (s. 272). Hennes berättelse försvårar därmed även för läsaren att bedöma henne efter en ålderskategori, en specifik livsfas och därmed en identitet med hotet/löftet om framtida. Allting hör i själva verket samman:

På ytan kunde det verka som om allt var åtskilt, som om det inte fanns något egentligt samband mellan alla dessa platser, människor och händelser, gropar och hål, mellan det man var och sedan blev, det man såg och det man sedan inte såg – / Men i själva verket var ju alltsammans faktiskt inunder dem alla, i allt de gjorde, kände, tänkte, sammanlänkat. (s. 244)

Med idén om allting sammanlänkat förlorar namnet ”BARN” sin mening: det säger ingenting specifikt och kan inte peka ut Aliide, det är som Butler hävdar snarare introducerande än beskrivande.²⁰⁴

Som jag tidigare har visat har barndomsbegreppet olika funktioner och mening beroende på perspektiv eller utgångspunkt. Den som får kategorin ”barn” pådyvlad sig som en benämning riskerar att fråntas känslan av sin egenhet, men för den som förmår att använda sig av den kan den utgöra ett subversivt uttrycksmedel, inte minst för kritiseringen av en social ordning och på så sätt i försvaret av individualitet. Aliide kan beskrivas som i mittpunkten av dessa utgångspunkter, hon är både den som har pådyvlats namnet ”BARN” och den som, i kraft av det, bjuder motstånd mot det.

²⁰⁴ Butler Ex, s. 33.

I *Aliide, Aliide* utvinns successivt, och inte utan kamp, idén om barndomens gränslöshet ur namnet ”BARN”, en gränslöshet som snarare svarar mot egenskaper hos varje människa än hos särskilt utvalda kategorier:

För där, innanför denna hand och kropp, var det som en labyrintisk galax utan slut, där i princip vad som helst kunde gömma sig, och i sinom tid måste hon ändå tvinga sig in i och ner i allt detta som var hennes eget inre, utforska det, vända ljus och blick rakt in i det, för det var ur denna labyrintiska galax till själ som en fullvärdig människa av kött och blod till slut måste utvinnas. (s. 153)

3. Det utskrivna barnet

– avslutande diskussion

En barntematik binder samman de fem första verken av Mare Kandres författarskap: *I ett annat land*, *Bebådelsen*, *Bübins unge*, *Det brinnande trädet* och *Aliide*, *Aliide*. Därmed kan en period ur Kandres skrivande ringas in och verken benämnas som delar av hennes tidiga författarskap.

Väsentligt för barntematiken hos Kandre är att ”barn” inte kan betraktas som något protagonisterna är eller har varit. Det konkreta utskrivna ordet ”barn” (*I ett annat land*, *Bebådelsen*, *Aliide*, *Aliide*) namnet ”Ungen” (*Bübins unge*) eller en rekonstruktion av barndomsbegreppet (*Det brinnande trädet*) utgör laddade komponenter i berättelserna och är placerade i ett sammanhang som markerar deras egenskap av kulturella konstruktioner. Framträdandet av ordet ”barn” i texten måste förstås i relation till en skolmiljö i *I ett annat land* och till den bibliska berättelsen ”Marie bebådelse” i *Bebådelsen*. ”Ungens” framträdande i *Bübins unge* är beroende av en dopakt och ”BARN” i *Aliide*, *Aliide* av ett yttrande som, dels framstår som en konstruktion ur ett medvetande, dels som en samhällig konstruktion. Rekonstruktionen av barndomsbegreppet i *Det brinnande trädet* får begreppet att framstå just som en kulturell konstruktion.

I relation till protagonisterna fungerar ”barn”, i formen av ett ord, ett namn eller ett begrepp, som en språklig kategori fungerar i förhållande till en individ. ”Barn”, i dess olika språkliga former, utlöser en subjektivering i Kandres verk som inviger protagonisterna i en konvention om utveckling. Processen beskrivs som en mycket plågsam upplevelse, men som samtidigt låter skönja startpunkten till en kritisk respons. Som en följd av protagonisternas subjektivering utlöses vad som kan kallas den väsentliga berättelsen i verket, en berättelse som går i dialog med dess ytliga strukturering. Den strukturen kännetecknas i samtliga verk av en problematisk men nödvändig övergång från en fas till en annan, jämförbar med strukturen hos en myt.

I *I ett annat land* är idén om sådana övergångar knutet till verkets linjära kronologi, vilken blir föremål för en omkastning i samband med att ordet ”barn” skrivs ut i texten. Omkastningen innebär att resan genom olika naturlandskap, som företas i verkets första kapitel, visar sig vara ett resultat av skolmiljöns inskränkningar som skildras i det andra. Skildringen av naturlandskapen, vilka också kan förstås som bilder av protagonisten själv, fungerar som en kritik av bestämda förhållanden och säkert fastställda grunder. Därigenom

fungerar de skildringarna även som en kritik av ”barn” i egenskap av en bestämd identitet, knuten till en specifik åldersgrupp och livsfas.

I *Bebådelsen* strukturerar den bibliska berättelsen ”Marie bebådelse” verket, men i det att diktjaget vägrar att underkasta sig namnet ”barn”, såsom Maria gör då hon underkastar sig namnet Jesus, värjer hon sig mot att ingå i den ordning som vill knyta hennes liv till en bestämd fas och identitet. Diktjaget kämpar med att befria sig från namnet, vilket bland annat gestaltas då hon sänker sitt huvud under vatten och renar sig från det, men också i dialog med Maria. Diktjaget har där antagit rollen av Jesusbarnet, i protest mot att existera i kraft av sitt namn som en stelnad ikon och i önskan om att definieras efter något mer oförutsägbart: livet.

Något liknande kan sägas om *Bübins unge* där berättarjaget får sin menstruation och strax därpå introduceras för namnet ”Ungen”. En förutbestämd ordning för växande strukturerar berättelsen. I ett övergripande perspektiv är det kategorin ”kvinna” som tycks utgöra det främsta hotet i berättelsen, men eftersom namnet Ungen bär löftet om *att bli* kvinna är det Ungen som *representerar* hotet och samtidigt möjliggör en dialog i uppgörelse med den konvention som hävdar den specifika utvecklingens nödvändighet. Verket ger uttryck åt en önskan om att låta växandet vara ifred från bestämda identitetskategorier. Det tar sig bland annat i uttryck genom en akt utförd i självförsvaret: det grepp som namnet Ungen har om berättarjaget kan lösas först genom att Ungen utplånas. I likhet med diktjaget i *Bebådelsen* gestaltas en rening från namnet ”barn”, och dess tillhörande konventioner, genom att berättarjaget sköljer sitt hår i vatten.

I *Det brinnande trädet* är den ytliga berättelsen strukturerad som en myt. Händelseförloppet kan beskrivas som ett sorgearbete i vilket majoriteten av verkets huvudkaraktärer aktivt deltar; de måste ta sig igenom smärtan av en förlust, kort sagt ta sig från ett stadium eller tillstånd till ett annat. Berättelsens upptakt, där barndomsbegreppet har rekonstruerats och vars centrum har gestaltats i två döda pojkar, inte bara utlöser karaktärernas handlingar, den utgör en spegelbild av händelseförloppet och visar att karaktärerna handlar i enlighet med en konvention. Att förhålla sig till döden som om livet vore en avgränsad fas tillhör samma idé som den vilken utgör grund åt barndomsbegreppet: det är strukturerat kring en idé om livsfaser och nödvändigheten att överge dem, en efter en. För den centrala huvudkaraktären If framstår denna idé som absurd, obegriplig och häpnadsväckande. If har funktionen av att kritisera berättelsens ytliga struktur, händelseförloppet och alla de rituella handlingar som utförs av de andra karaktärerna. Ifs kritik manifesteras genom att tända eld på ett dött träd, vilket kan tolkas som en förbränning

av det döda liv där man stigmatiseras av förhållanden som enbart är aktiva i kraft av en verksam föreställning.

Protagonisten Aliides reaktioner på händelsen där ordet "BARN" sätts i relation till henne själv, kan också förstås utifrån det faktum att ordet "barn" hänger nära samman med en bestämd fas i utvecklingen, kort sagt, början på en sådan utvecklingslinje. Aliide tvingas in i en kedja av händelser, varav den första som utlöses efter subjektiveringen är vad som kan antas vara ett besök hos skolläkaren. Aliides kropp undersöks och framstår därefter som främmande för henne. Den bestämda identiteten "BARN" har placerat Aliide i en position där hennes kropp kan bli föremål för mätningar och kontroll. Detta utlöser en ångest som Aliide bland annat försöker tygla genom att skölja sin kropp ren i regnet, som om hon därigenom kunde befria sig från benämningen av den. Händelsen är att betrakta som en reningsrit skildrad i en mer realistisk tappning än de tidigare verken.

I likhet med namnet Ungen i *Bübins unge* tar sig namnet "BARN" i *Aliide, Aliide* successivt form på allt längre avstånd från Aliide, vilket möjliggör en alltmer konkret konfrontation. Den ultimata reningen förefaller dock vara Aliides egen skrivprocess då hon mot slutet av verket visar sig vara dess författare. Den cirkulära struktur som samtidigt framträder, då berättelsens slut skildrar upptakten till berättelsen, får verket som helhet att framstå som ett motstånd mot utveckling som en strikt linjär rörelse. *Aliide, Aliide* skildrar lika mycket individens inordning i en kultur där liv namnges, mäts och tilldelas ett bestämt socialt värde, som det omöjliga i att genomföra en sådan kontroll av det mänskliga livet.

Kandres tidiga verk kan beskrivas som berättelser om hur individen/er introduceras för en språkvärld genom att kallas "barn" och med den specifika kallelsen utsätts för en rad föreställningar och konventioner. Kandres berättelser som helhet består av hanteringen av den kategori som presenteras och den värld som med den introduceras. Vad som skildras är en subjektivering där "barn" som en kulturell konstruktion är avgörande för berättelsernas uppbyggnad och kritiska rörelse.

Då man förstår subjektiveringen efter Judith Butlers teori om namnet kan man närma sig en förståelse av de dubbla funktioner som "barnet" har i Kandres verk: det utgör motståndets både orsak och verkan. Motståndet hänger samman med "barn" som en specifik beskrivning och placering av protagonisten i ett konstruerat lopp av bestämda livsfaser. Placeringen i en konvention, i det händelseförlopp som strukturerar berättelserna, går inte att värja sig emot. Subjektiveringen är ett faktum, men den möjliggör samtidigt ett motstånd mot konventionen; vilket i Kandres tidiga verk tar stöd i "barn" som en romantisk idé betraktad, separerad från en specifik livsfas och bestämd identitet.

Barndomsbegreppet består inte bara av idén om att barndomen utgör en tillfällig livsfas, på sikt oåterkallelig och med hotet/löftet om kommande; det är också i kraft av idén om de så kallade "barndomen" som en mängd fantastiska berättelser har skapats vilka ofta kännetecknas av att gå i protest mot allt som definierar en så kallad "vuxen tillvaro". Då protagonisterna i Kandres tidiga verk går i dialog med den betvingande struktur som de samtidigt är en del av, ansluter de sig till de egenskaper som utmärker barndomen: de kämpar för att befrias från sociala krav, bestämda förhållanden och en fast identitet. Det moderna, västerländska barndomsbegreppet som en fristående idé betraktad, en konstruktion vilken man kan använda för att beskriva vad som kännetecknar existensen i psykisk mening, kan betraktas som idealiserad hos Kandre. Men i det att begreppet har en så tydlig koppling till en bestämd livsfas som förutsätter steget till en annan, är barndomsbegreppet också kraftigt kritiserat i Kandres tidiga verk. Benämningen "barn" medför uppenbara problem genom att implicera nödvändigheten av en pågående inordning av det mänskliga livet i bestämda identiteter. Protagonisterna i Kandres verk nekar samtliga benämningar, "barn" såväl som "flicka" och "kvinna", och kan därmed inte placeras in i någon bestämd identitetskategori.

Kandres arbete med att framställa konstruktioner som konstruktioner, dialogen med den egna berättelsestrukturen, är aspekter som skulle kunna undersökas vidare – genom hela Kandres författarskap. Därmed kunde man, istället för att koppla arbetet med konstruktioner till konstruktionen av barn och barndomen, diskutera Kandres berättarstil mot bakgrund av berättarmetoder inom avantgarderörelser och i relation till 1980-talets intellektuella debatt; den så kallade postmodernismen. Det senare har förvisso uppmärksammats tidigare, till exempel av Rebecca Kjellberg, men är en aspekt som med fördel kan fördjupas. En diskussion av Kandres laborerande med olika genrer skulle också kunna tillföras forskningen, inte minst genom att sätta verken i relation till Edward Saids teori om romanformens koppling till imperialism. Det är överhuvudtaget grundläggande strukturer och föreställningar inom det moderna västerländska tänkandet som används och problematiseras i Kandres tidiga verk.

För att illustrera uppsatsens iakttagelser vill jag avslutningsvis återknyta till den målning av Kandre som har fått inleda uppsatsen. *the Global Infantilists* heter bandet vars albumomslag pryds av Kandres målning. Namnet har ofta refererats till som "*The Global Infantilists*". Därmed har förbisetts hur bestämda former är föremål för kritik hos Kandre. Det är frågan om en *världsomspännande barnslighet*, där "barn" inte kan kopplas till någon eller något specifikt. Kandres tidiga verk försvarar idén om en värld utan centrum, där barnet som en konstruktion utgör en väsentlig del av den kritiska framställningen.

Käll- och litteraturförteckning

Mare Kandre

Det tidiga författarskapet:

I ett annat land, Stockholm, 1984.

Bebådelsen, Stockholm, 1986.

Bübins unge, [1987], tredje utgåva, Tallinn, 2009.

Det brinnande trädet, Stockholm, 1988.

Aliide, Aliide, [1991], Viborg, 2005.

Andra publikationer:

”Resan”, *Novella 83 – Nya svenska berättare*, Stockholm, 1983, s. 79-85.

”Hetta”, *Dagens Nyheter*, 1983-10-30

”Stjärnor”, *BLM*, 1983:5, s. 335-337.

”Bortom bergen”, *Söndags-Expressen*, 1984-08-19.

”Att bli författare tar ett helt liv”, *Ordets makt*, 1985:2, s. 20-23.

”Mare Kandre. Dikter”, *Lyrikvännen*, 2007:4, s. 59-65.

Recensioner, intervjuer och tidnings/tidskriftsartiklar

Aare, Cecilia, ”Ett betydelselöst stilleben”, *Östgöta Correspondenten*, 1988-08-12

Aare, ”Blixtrande och suggestivt”, *Östgöta Correspondenten*, 1986-08-15.

Andersson, Gunder, ”Kandre – att stiga ner i helvetet utan att förgöras...”, *Aftonbladet*, 1991-09-05.

Aftonbladets kulturredaktion (Rolf Alsing, Gunder Andersson, Håkan Jaensson, Anders Paulrud och Barbro Westling), ”Mare Kandre får Aftonbladets litteraturpris”, *Aftonbladet*, 1991-11-20.

Arnell, Anette, ”Färder genom okända landskap”, *Helsingborgs Dagblad*, 1984-09-03.

Beckman, Åsa, ”Att sätta ord på livet – intervju med Mare Kandre”, *Åttital*, 1984:17/18, s. 18-23.

Beckman, ”Brytningstid”, *Svenska Dagbladet*, 1986-08-15.

Bergström-Edwards, Pia, ”Dr Dreuf får en match”, *Aftonbladet*, 1994-03-04.

Bergom-Larsson, Maria, ”Kvinnoäcklet”, *Aftonbladet*, 2001-03-02.

- Borgström, Eva, "Det yttre och det inre landskapet", *Kvinnobulletinen*, 1989:1.
- Björck, Amelie, "Att skåda sig själv i sin nästa", *Göteborgs-Posten*, 2001-03-01.
- Björk, Nina, "Ett älskansvärt monster", *Dagens Nyheter* 1999-09-17.
- Bromander, Lennart, "Flicka blir kvinna", *Arbetet*, 1987-08-07.
- Bromander, "Mordet på vår oskuld", *Arbetet*, 1993-03-12.
- Bränström, Annelie, "Barndomens orter: Mare Kandre och rekonstruktionen av sextiotalet",
Horisont 1993:4, s. 5-11.
- Danius, Sara, "Världens alltomfattande härskarinna", *Dagens Nyheter*, 1986-08-15.
- Danius, "Överenskommelsens gräns. Nedslag i kvinnliga författarskap", *BLM* 1987:4, s. 263-265.
- Engdahl, Horace, "I det uppslukande nuet", *Dagens Nyheter*, 1988-08-12.
- Engdahl, "En måttlös kränkning", *Dagens Nyheter*, 1991-08-30.
- Ekselius, Eva, "En märklig debutant", *Dagens Nyheter*, 1983-10-30.
- Ekstrand, Lena, "Himmel och helvete", *Göteborgs-Posten*, 1993-03-12.
- Eriksson, Magnus, "Parabel över valets ångest", *Svenska Dagbladet*, 2002-09-27.
- Erkelius, Lena, "Borta är barnaögon", *Expressen*, 1988-08-12.
- Forsås-Scott, Helena, "Experimentation and innovation", *Swedish Women's Writing 1850-1995*, London, 1997, s. 236-254.
- Fyhr, Mattias, "Gothic Elements in Mare Kandles *Deliria*", *Interlitteraria*, 1999:4, s. 247-255.
- Fyhr, "Mare Kandles monster och verkligheten", *Aiolos*, 2011:40/41, s. 185-202.
- Grive, Madeleine, "Mare Kandre och hela världen", *Tidskriften 00TAL*, 2006:23, s. 4-7.
- Grive, "'Inget står emot mig' – Samtal med Mare Kandre", *Tidskriften 90TAL*, 1993:9, s. 13-20.
- Gunnarsson, Björn, "Ett urtillstånd av rent liv", *Göteborgs-posten*, 1986-08-16.
- Gustavsson, Bo, "Mare Kandles magiska röst", *Upsala Nya Tidning*, 1992-03-06.
- Gustavsson, Björn, "Sensibla prosamålningar – men vad vill de säga oss?", *Nya Wermlands Tidningen*, 1984-08-24.
- Gyllenhak, Ulf, "En brygga till fantasin", *Dagens Nyheter*, 1984-08-24.
- Götselius, Tomas, "Mare Kandre 1962-2005: hon läste framtiden på ryggen", *Dagens Nyheter*, 2005-04-01.
- Hultsberg, Peter, "Ett febrigt läsäventyr", *Barometern*, 1991-10-05.
- Ihmels, Yvonne, "Barndomen är som en psykos", *Frihet reportagemagasinet* 1993:3, s. 12-13.

- Jonsson, Stefan, "Fantasiernas rum ligger i svit", *Dagens Nyheter*, 2002-09-26.
- Jönsson, Dan, "Att döda ett barn idag. Om samtidens litterära barnmord", *Tidskriften 90-tal* 1997:21, s. 14-19.
- Kalha, Harri, "What the hell is the figure of the child?", *lambda nordica*, 2011:2-3, s. 17-48.
- Larsmo, Ola, "Så kan språket bana väg för massmord", *Dagens Nyheter*, 2011-07-28.
- Larsson, Lisbeth, "Best före", *Expressen*, 1999-09-17.
- Lugn, Kristina, "Djupt i skogen finns ett vardagsrum", *Expressen*, 1984-08-24.
- Malmqvist, Stefan, "Mare Kandre sätter ny kurs", *Svenska Dagbladet*, 1992-03-06.
- Nilsson, Anne, "Som en lykta som belyser barns ensamhet", *Arbetarbladet*, 1991-08-30.
- Nilsson, Petra, "Motståndets fantastik. Man får inte tänka för mycket när man skriver", *BLM*, 1992:1, s. 28-31.
- Olofsson, Tommy, "Kraft och ostyrig energi värd beundran", *Svenska Dagbladet*, 1992-03-06.
- Raattamaa, Lars Mikael, "Mare Kandre: att komma bort", *00TAL* 2006:23, s. 28-31.
- Sidenbladh, Erik, "Mare, författare på väg 'De gjorde en pryl av mig'", *Vi, Kooperativa förbundet*, 1986:47, s. 9-12.
- Sjöqvist, Maria, "Nu vågar Mare Kandre vara rolig", *Expressen*, 1991-09-22.
- Solomin, Nina, "Att fabricera gåtor och omständliga mysterier. Om Mare Kandres författarskap", *Montage* 1993/94:4, s.24-26.
- Steinsaphir, Marianne, "Det är svårt för barn att skilja på verklighet och saga – och vad är egentligen verklighet", *Femina* 1992: 4, s. 142-143.
- Ström, Eva, "Ett evigt dilemma mästerligt gestaltat", *Sydsvenska Dagbladet*, 1991-08-30.
- Ström, "Ursinnig kraft", *Sydsvenska Dagbladet*, 1992-03-06.
- Thente, Jonas, "Det låg en skugga över världen igen. En färd i Kandreland", *Tidskriften 00TAL*, 2006:23, s. 8-15.
- Thulin, Anna, "Punkaren som skriver med ett stänk av svårmod", *Söndags-expressen*, 1984-08-19.
- Tornberg, Rita, "Ett barns stumma lidande", *Svenska Dagbladet*, 1991-08-30.
- Waern, Carina, "Mytiskt om hur flicka blir kvinna", *Dagens Nyheter*, 1987-08-07.
- Wenkler, Marianne, "Språket fungerar", *Gefle Dagblad*, 1984-08-31.
- Williams, Anna, "Där allting kan ses: Familjebilder hos Mare Kandre och Anna-Karin Granberg", *Tidskrift för litteraturvetenskap* 1995:3-4, s. 3-16.

Övrig litteratur

- Althusser, Louis, "Ideologi och ideologiska statsapparater", *Filosofi från proletär klasståndpunkt*, övers. Ewa Rappe och Gunnar Sandin, DDR, 1976.
- Andersson, Ann-Helén, "Jag är baserad på verkliga personer" *Ironi och röstgivande i Kristina Lugns författarskap*, Bokförlaget h:ström – Text & Kultur, 2010.
- Andersson, Jennie, "Djuren är våra själar" *En undersökning av barndomsminnet och barnets förhållande till naturen samt dess gestaltning i Mare Kandres barndomsskildring I ett annat land*, C-uppsats, Uppsalauniversitet, 1999.
- Andersson, Maria, *Att bli människa. Barn, sedlighet och kön i Amanda Kerfstedts, Helena Nybloms och Mathilda Mallings författarskap 1880-1910*, Stockholm/Göteborg, 2010.
- Armstrong, Karen, *Myternas historia*, övers. Inger Johansson, Falun, 2006.
- Barthes, Roland, *Mytologier*, övers. Karin Frisendahl, Elin Clason och David Lindberg, Halmstad, 2007.
- Bibeln, 1917 års övers.
- Bibel 2000, 1999 års övers.
- Björk, Nina, *Under det rosa täcket. Om kvinnlighetens vara och feministiska strategier* [1996], Nørhaven, 1999.
- Butler, Judith, *Excitable Speech. A Politics of the Performative*, New York, 1997.
- Butler, *Genustrubbel. Feminism och identitetens subversion* [1990], övers. Suzanne Almqvist, Uddevalla, 2007.
- Butler, *The Psychic life of Power. Theories in subjection*, Stanford/California, 1997.
- Culler, Jonathan, *Literary Theory. A Very Short Introduction* [1997], New York, 2000.
- Ericsson, Johanna, *Rött och svart. Skam och skuld i Mare Kandres Aliide, Aliide*, Magisteruppsats, Stockholms universitet, 2007.
- Espling, Erica, *Fasa och förändring – En läsning av det kvinnliga subjektets tillblivelse i Mare Kandres romaner Bübins unge och Aliide, Aliide*, C-uppsats, Uppsala universitet, 1997.
- Foucault, Michel, *Vetandets arkeologi* [1969], övers. C G Bjurström, Lund, 2002.
- Foucault, "The Subject and Power", *Michel Foucault: beyond structuralism and hermeneutics*, ed. Hubert L. Dreyfus and Paul Rainbow, Chicago, 1982.
- Fyhr, Mattias, "Som en avgrund, bottenlös, labyrintisk – Mare Kandres Aliide, Aliide", *De*

mörka labyrintherna. Gotiken i litteratur, film, musik och rollspel, Lund, 2003, s. 178-204.

Fyhr, ”’detta att man än en gång ur en fullkomlig tomhet lyckats skapa nåt. Ja, man blir lite religiös’. Mare Kandre som poet och profet i *Deliria* och *Undergångsboken*”, *Poeter och profeter. Från Platon till Mare Kandre*, red. Anna Carlstedt och Anders Cullhed, Halmstad, 2010, s. 253-268.

Honeyman, Susan, *Elusive Childhood. Impossible Representations in Modern Fiction*, The Ohio State University, 2005.

Jafarnejad, Jafar, ”Samtal med Mare Kandre”, *Vägen till vetenskap 4. Svenska författare och svensk humaniora*, red. Jafar Jafarnejad, Fredrik Charpentier och Per-Olof Ljungqvist, Stockholm, 2010, s. 86-92.

Jansson, Malena, *Textens svarta hål. En studie i det utsagda i Mare Kandres Aliide, Aliide*, C-uppsats, Stockholms universitet, 1996.

Kincaid, James, *Child-Loving: The Erotic Child and Victorian Culture*, New York, 1992.

Kristeva, Julia, *Fasans makt: en essä om abjektionen* [1980], Göteborg, 1991.

Lidman, Katarina, *Dom kan inte tvinga mig! Om en flickas utveckling i Mare Kandres Aliide, Aliide*, C-uppsats, Lunds universitet, 1996.

Lind, Sara, *Tystnaden som besvärjelse – Ett mytologiskt perspektiv på Mare Kandres Det brinnande trädet*, C-uppsats, Stockholms universitet, 2010.

Lundberg, Eva, ”Där berget aldrig öppnas”. *En dikt- och intertextualitetanalys av Elsa Graves Lufthav och Mare Kandres Bebådelsen*, Södertörns högskola, 2000.

Lundgren, Andrea, *Barnet i brunnen. En analys av hur performativitet, genusmelankoli, abjektion och skuggmotiv skildras i Mare Kandres Aliide, Aliide*, C-uppsats, Stockholms universitet, 2009.

Luthersson, Peter, ”I litteraturkrisens spår – Nedslag i 1970- och 1980-talets textvärld”, *Den svenska litteraturen VI – Medieålderns litteratur 1950-1985*, red. Sverker Göransson och Lars Lönnroth, Stockholm, 1990, s. 287.

Nikolajeva, Maria, *Barndomens byggklossar*, Lund, 2004.

Nordstedts stora svenska ordbok, 1998.

Said, Edward W, *Kultur och imperialism*, Ordfront, Stockholm 1995.

Sandlund, Magdalena, *Mottagandet av Mare Kandres roman ”Det brinnande trädet” i svensk press*, Specialarbete, Bibliotekshögskolan, Borås, 1990.

Sarrimo, Cristine, ”De tömda berättelserna blir till på nytt. 1980-talets svenska prosa”,

- Nordiskkvinnolitteraturhistoria IV: På jorden*, red. Elisabeth Møller & Lisbeth Larsson, Höganäs, 1997, s. 520-534.
- Sem-Sandberg, Steve, "Livsrummets arkitektur. Nedslag i åttiotalets svenska prosa", *Att skriva sin tid – Nedslag i 80- och 90-talet*, red. Madeleine Grive och Claes Wahlin, Stockholm, 1993, s. 214-242.
- Steiner, Ann, *Och tiden är oändlig här. Tidsbegreppet i fyra av Mare Kandre romaner*, C-uppsats, Lund, 1996.
- Steinsaphir, Marianne, "Mare Kandre", *15 författare*, Bibliotekstjänst, Lund, 1994, s. 77-86.
- Witt-Brattström, Ebba, "Det ler så mörkt i skogen – Mare Kandre, Ann Jäderlund, Katarina Frostenson", *Ur könets mörker Etc. Litteraturanalyser 1983-1993*, Stockholm, 2003.
- Witt-Brattström, "Fula flickor, masochism och motstånd – Samtidens kvinnliga stämmor", *Att skriva sin tid – Nedslag i 80- och 90-talet*, red. Madeleine Grive och Claes Wahlin, Stockholm, 1993, s. 298-317.
- Witt-Brattström, "Maternal Abject, Fascist Apocalypse, and Daughter Separation in contemporary Swedish Novels", *Writing New Identities: Gender, Nation, and Immigration in Contemporary Europe*, red. Gisela Brinker-Gabler & Sidonie Smith, Minneapolis, 1997, s. 315-336.
- Witt-Brattström, inledningen till *Stabat Mater: Julia Kristeva i urval av Ebba Witt-Brattström* [1990], Stockholm, 2002, s. 9-29.
- Winther Jørgensen, Marianne & Phillips, Louis, *Diskursanalys som teori och metod*, övers. Sven-Erik Torhell, Lund, 2000.

E-resurser/publikationer

- Johansson, Evelina, "Våldets barn. Barndomsskildringar hos Saint-Exupéry och Mare Kandre", <http://www.dixikon.se/essa/valdets-barnbarndomsskildringar-hos-saint-exupery-och-mare-kandre/>, 2012-05-10.
- Nykvist, Karin, presentation av studien *Barn blir till. Konstruktionen av barnet i svensk litteratur 1800-2000*, <http://www.sol.lu.se/projekt/329>, 2012-05-10.
- Österholm, Maria Margareta, presentation av pågående avhandling, http://www.littvet.uu.se/om_oss/personal/hemsidor_so/maria_margareta_osterholm/, 2012-05-10.
- Den officiella webbplatsen för Mare Kandre*, www.marekandre.se, 2012-05-10.

BILAGA

Uppsatser om Mare Kandres verk

Andersson, Jennie, *"Djuren är våra själar" En undersökning av barndomsminnet och barnets förhållande till naturen samt dess gestaltning i Mare Kandres barndomsskildring I ett annat land*, C-uppsats, Uppsala universitet, 1999.

Appelberg, Malin, *Fyra böcker av Mare Kandre*, D-uppsats, Linnéuniversitetet i Växjö, 1995.

Berner, Jenny, *Varför är åsikterna om Mare Kandres Quinnan och Dr Dreuf så olika*, C-uppsats, Lunds universitet, 1999.

Eladhari, Miriam, *Djävulen är död. Gud är död. Men den egna döden finns kvar. En studie av Mare Kandres Djävulen och Gud*, C-uppsats, Stockholms universitet, 1995.

Ericsson, Johanna, *Rött och svart. Skam och skuld i Mare Kandres Aliide, Aliide*, Magisteruppsats, Stockholms universitet, 2007.

Esping, Erica, *Fasa och förändring – En läsning av det kvinnliga subjektets tillblivelse i Mare Kandres romaner Bübins unge och Aliide, Aliide*, C-uppsats, Uppsala universitet, 1997.

Hallonblad, AnneLee, *Moderskapet, den största och enda lycka för varje sann kvinna*, C-uppsats, Högskolan i Dalarna, 2009.

Holmström, Rebecka, *Perceptuella strukturer – studie i gestaltandet av en berättelse*, C-uppsats, Göteborgs universitet, 2007.

Jansson, Malena, *Textens svarta hål. En studie i det utsagda i Mare Kandres Aliide, Aliide*, C-uppsats, Stockholms universitet, 1996.

Jensen, Heléne, *En fullständig söndring av allt man är. Subjektiveringens ambivalens i Mare Kandres Bübins unge*, Magisteruppsats, Stockholms universitet, 2008.

Kjellberg, Rebecca, *Det gåtfulla folket. Språklös symbios i prolykisk gestaltning*, C-uppsats, Lunds universitet, 1996.

Lidman, Katarina, *Dom kan inte tvinga mig! Om en flickas utveckling i Mare Kandres Aliide, Aliide*, C-uppsats, Lunds universitet, 1996.

Lind, Sara, *Tystnaden som besvärjelse – Ett mytologiskt perspektiv på Mare Kandres Det brinnande trädet*, C-uppsats, Stockholms universitet, 2010.

Lindh, Jenny, *Den vindlande berättelse som var hennes egen. Temporal struktur i Mare Kandres roman Aliide, Aliide*, C-uppsats, Uppsala universitet, 1999.

Lindgren, Simon, *Att skapa en man – Mare Kandres romaner Bestiarium och Xavier*, D-uppsats, Högskolan i Gävle, 2007.

- Lundberg, Eva, "Där berget aldrig öppnas". *En dikt- och intertextualitetanalys av Elsa Graves Lufthav och Mare Kandres Bebådelsen*, Södertörns högskola, 2000.
- Lundgren, Andrea, *Barnet i brunnen. En analys av hur performativitet, genusmelankoli, abjektion och skuggmotiv skildras i Mare Kandres Aliide, Aliide*, C-uppsats, Stockholms universitet, 2009.
- Löfgren, Jeanette, *Modermonstret – en studie av Mare Kandres Bestiarium*, C-uppsats, Stockholms universitet, 2001.
- Näslund, Maria, *Konstens förlösande verkan. Julia Kristeva applicerad på en närläsning av Mare Kandres Aliide, Aliide*, C-uppsats, Lunds universitet, 1995.
- Olsson, Hilda, *Med Kandre i tiden. En analys av Djävulen och Gud och Quinnan och Dr Dreuf*, D-uppsats, Linnéuniversitetet i Växjö, 1996.
- Steiner, Ann, *Och tiden är oändlig här. Tidsbegreppet i fyra av Mare Kandres romaner*, C-uppsats, Lunds universitet, 1996.
- Sundholm, Mårten, *Aliide och Aliide. En narratologisk undersökning av Mare Kandres roman Aliide, Aliide*, C-uppsats, Uppsala universitet, 2011.
- Tillander, Linda, *Från punkscenen till kultursidorna. Kritikens mottagande av Mare Kandres böcker*, C-uppsats, Lunds universitet, 1998.
- Tolis, Sofia, "Jag hade själv tyckt om att läsa en sån här bok. Jag hade behövt den" *Skaparproblematiken, melankolin och språket i Mare Kandres Bübins unge*, C-uppsats, Södertörns högskola, 2005
- Tolis, "Allt som kommer emellan mig och skrivandet dödar mig". *Melankoli i språket i Mare Kandres Bübins unge*, Magisteruppsats, Södertörns högskola, 2006.
- Wärff, Pauline, *Anorektisk abjektion. En studie av Mare Kandres romaner Bübins unge och Aliide, Aliide*, C-uppsats, Stockholms universitet, 1993.